

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Προσφυγικοί σύλλογοι και σωματεία στη Νέα Σμύρνη

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: Λ. ΒΕΝΤΟΥΡΑ

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Λίνα Βεντούρα, Καθηγήτρια

Λίνα Λούβη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Κώστας Κατσάπης, Μέλος ΕΔΙΠ

Καραμανόγλου Χριστίνα

(AM 1117M009)

Αθήνα, 2020

Copyright © Καραμανόγλου Χριστίνα, 2020

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

*Αφιερωμένο στη Μαργαρίτα...που ήταν μαζί
μου από την αρχή μέχρι το τέλος*

Περιεχόμενα

Περίληψη	6
ABSTRACT	7
Εισαγωγή	8
Κεφάλαιο Πρώτο	12
Το νέο ξεκίνημα των προσφύγων – Η συμβολή της Ε.Α.Π.	12
Η συνθήκη της Λωζάννης.....	12
Αρμοδιότητες ελληνικού κράτους-φορείς	13
Κεφάλαιο Δεύτερο: Το συλλογικό παρελθόν στη Σμύρνη	19
Θρησκευτικοί Σύλλογοι.....	21
Φιλανθρωπικά Σωματεία.....	22
Σχολεία- Φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι- Βιβλιοθήκες.....	23
Φιλοδραματικοί- Μουσικοί-Αθλητικοί Σύλλογοι	26
Επαγγελματικά σωματεία.....	28
Λέσχες.....	28
Κεφάλαιο Τρίτο:.....	31
Οι απαρχές του προσφυγικού οικιστικού συνοικισμού... 31	
Η Νέα Σμύρνη	31
Η υλοποίηση.....	34
Η προέλευση των προσφύγων.....	38
Ο Προσφυγικός Τύπος και η συνεισφορά του	40
Τα προβλήματα των οικιστών	42
Η συμβολή των Σμυρναίων ιδιωτών.....	44
Κεφάλαιο Τέταρτο:	47
Η συσσωμάτωση στη Νέα Σμύρνη	47

Δημιουργία των πρώτων συσσωματώσεων	47
Κοινωνικά σωματεία.....	48
Ψυχαγωγικά σωματεία	58
Αθλητικά σωματεία	61
Επαγγελματικά Σωματεία	65
Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι.....	66
Κεφάλαιο Πέμπτο:	69
Διασυλλογικές Συνεργασίες-η περίπτωση της «Ανατολής» και της «Εθνικής Στέγης».....	69
Οι σύλλογοι μετά τη μεταξική δικτατορία και η δραστηριότητα των εν ζωή συλλόγων στη Νέα Σμύρνη	75
Συμπεράσματα	78
Παράρτημα Συνεντεύξεων	81
Παράρτημα εικόνων	84
Πηγές – Βιβλιογραφία	87

Περίληψη

Η καταστροφή της Σμύρνης, πέρα από ανθρώπινες απώλειες άφησε πίσω της και έναν πλούσιο πολιτισμό που βασίστηκε στην προσπάθεια των συλλόγων από τον 18^ο αιώνα για την πνευματική, τη θρησκευτική, την αθλητική και την κοινωνική της διατήρηση και ανάπτυξη. Το μεγάλο κύμα των προσφύγων που έφτασε στην Ελλάδα έπρεπε να κάνει μια νέα αρχή. Διατήρησαν όμως αυτό που γνώριζαν καλά. Την έννοια της συλλογικότητας. Αυτό είναι το αντικείμενο αυτής της εργασίας. Αυτή χρησιμοποίησαν και οι κάτοικοι του συνοικισμού της Νέας Σμύρνης κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου που εξετάζει η εργασία. Τα κίνητρα για τη δημιουργία σωματείων άλλαξαν στον 20^ο αιώνα αφήνοντας λίγες ομοιότητες με τους συλλόγους του 18^{ου} αιώνα. Η έρευνα στα αρχεία και τις εφημερίδες έδωσαν πληροφορίες για τους συλλόγους και τα σωματεία, για τα αιτήματά τους και τη δράση τους. Η πορεία αυτή των συλλόγων διακόπτεται κατά την επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά και του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Οι σύλλογοι που σήμερα υπάρχουν από τότε καλλιεργούν τη μνήμη της Νέας Σμύρνης ως συνέχεια της Σμύρνης, της πατρίδας τους.

Λέξεις κλειδιά: Σμύρνη, αποκατάσταση, Νέα Σμύρνη, σύλλογοι, οικισμός, πολιτισμός, μνήμη, πρόσφυγες

ABSTRACT

The destruction of Smyrna, in addition to human casualties, left behind a rich culture based on the efforts of clubs from the 18th century for its spiritual, religious, athletic and social preservation and development. The big wave of refugees arriving in Greece had to make a new start. But they kept what they knew well. The meaning of collectivity. This is the object of this essay. This was also used by the inhabitants of the settlement of Nea Smyrni during the interwar period. The motives for union formation changed in the 20th century, leaving little resemblance to 18th century clubs. Research in archives and newspapers provided information on clubs and unions, their demands and their actions. This course of associations was interrupted during the imposition of the dictatorship of Metaxas and World War II. The clubs that exist today cultivate the memory of Nea Smyrna as a continuation of their homeland of Smyrna.

Word keys: Smyrna, rehabilitation, Nea Smyrna, clubs, settlement, culture, memory, refugees

Εισαγωγή

Το αντικείμενο της παρούσας έρευνας είναι η μελέτη των προσφυγικών συλλόγων στη Νέα Σμύρνη που δημιουργήθηκαν την μεσοπολεμική περίοδο μέχρι και την επιβολή της δικτατορίας από τον Ιωάννη Μεταξά, όπου παρατηρήθηκε μια παύση της κοινωνικής συσσωμάτωσης όπως αυτή υπαγορεύθηκε από τις πολιτικές που ακολουθήθηκαν από το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου. Η περίοδος του Μεσοπολέμου υπήρξε σημαντική όχι μόνο για την επίλυση του ζητήματος της προσφυγικής στέγασης και αποκατάστασης αλλά γιατί δόθηκε η ευκαιρία στις νεοσύστατες προσφυγικές περιοχές, μέσω της συλλογικής τους συγκρότησης να δραστηριοποιηθούν σε πολλούς τομείς και να δώσουν και το δικό τους κοινωνικό στίγμα.

Τα ερωτήματα που απασχόλησαν την ερευνήτρια αναφορικά με την εθελοντική συσσωμάτωση στην περιοχή της Νέας Σμύρνης ήταν συνοπτικά τα εξής: ποια ήταν τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι πρόσφυγες ερχόμενοι στον νέο τόπο εγκατάστασης και πως αυτά λειτούργησαν ως καταλύτης στη δημιουργία συλλογικών ομάδων; Πόσο σημαντικό ρόλο έπαιξε το συλλογικό τους παρελθόν στη Σμύρνη και πως αυτό λειτούργησε ευεργετικά σε πρακτικό επίπεδο; Ποιες ήταν οι δράσεις των συλλόγων για την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών; Ένα ακόμη ερώτημα ήταν: οι κάτοικοι της περιοχής αυτής συνεργάστηκαν με άλλους συλλόγους; Και αν ναι, με ποιο τρόπο και πώς αυτό ενίσχυσε ακόμα περισσότερο το έργο τους στον νέο τόπο; Σήμερα ποια είναι η δράση των συλλόγων που κατάφεραν να επιβιώσουν από τότε;

Σημαντικό να αναφέρουμε ότι για τη συγκρότηση συλλόγων μείζονα ρόλο παίζει η έννοια της «συλλογικής συμπεριφοράς» και της «συλλογικής συνείδησης». Με την πρώτη, οι ομάδες των ανθρώπων αναπτύσσουν κοινούς τρόπους σκέψης και συμπεριφοράς¹ ενώ η δεύτερη προσδιορίζεται στο χώρο που βρίσκεται έξω από την ατομική συνείδηση, στον χώρο της κοινωνίας.² Βάσει αυτών των ορισμών οι άνθρωποι επιδιώκουν την συλλογική δραστηριότητα για να εκφραστούν μέσα στην κοινωνία. Αυτό οδηγεί σύμφωνα

¹ Hughes, M. & Kroehler, C. (2014), *Κοινωνιολογία: οι βασικές έννοιες*, Αθήνα, Κριτική, σελ. 584

² Βασιλείου, Θ. Α. και Σταματάκης, Ν., *Λεξικό επιστημών του ανθρώπου*, Αθήνα, Gutenberg, σελ. 358

με τους ιστορικούς, στη συγκρότηση κοινωνικών χώρων στους οποίους συναθροίστηκαν υποκείμενα προερχόμενα από ετερογενή περιβάλλοντα και η συμβίωσή τους εξασφαλίστηκε μέσα από κοινά ιδεώδη και πεποιθήσεις για να ενισχυθεί η αίσθηση της κοινής ταυτότητας ανάμεσά τους.³

Αυτοί οι κοινωνικοί χώροι δεν είναι άλλοι από τους συλλόγους. Μιλώντας για τον ελληνικό χώρο, με την έννοια του σωματείου ή συλλόγου ή ένωσης εννοούμε την ένωση φυσικών προσώπων που δεν έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα και δεν έχουν παράνομους σκοπούς όπως αυτό εκφράστηκε μέσα από το σύνταγμα του 1864 για τον νόμο «περί συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι» που άνοιξε το δρόμο για το σχηματισμό συσσωματώσεων στην Ελλάδα και τους μεταγενέστερους νόμους. Η σωματειακή ζωή έχει ως επακόλουθο την ανάδυση μιας τυπικής, θεσμοθετημένης και δημόσιας κοινωνικότητας που σίγουρα διαφέρει από τις συναθροίσεις σε μέρη όπως τα καφενεία και οι πλατείες.

Συνήθως τα μέλη των ομάδων εισέρχονται σε εθελοντικές συσσωματώσεις που έχουν πέντε κατευθύνσεις: α) σωματεία που τα μέλη τους έχουν ως σκοπό την ψυχαγωγία, β) σωματεία που στοχεύουν στην κοινωνικοποίηση και την επικοινωνία των μελών τους, γ) σωματεία που συγκροτούνται με βάση τις κοινές ιδεολογίες και πεποιθήσεις, δ) σωματεία που έχουν ως στόχο την παροχή υπηρεσιών και ε) εκείνα που ασχολούνται με την εκπαίδευση.⁴ Αυτό το σχήμα ακολουθεί και η εργασία μας για την ανάλυση του συλλογικού φαινομένου στη Νέα Σμύρνη.

Για την επίλυση των παραπάνω ερωτημάτων μελετήθηκαν τα καταστατικά συλλόγων που βρέθηκαν στα αρχεία του συλλόγου «Εστία Νέας Σμύρνης» καθώς και αρχεία του συλλόγου «Ανατολή» και προσωπικό αρχείο

³ Βασιλειάδου, Δ. (2011). «Ανδρική κοινωνικότητα στην αστική Αθήνα: η Αθηναϊκή Λέσχη (1875-1940)». *Μνήμων*, 30, σελ. 181

⁴ Lidtke, V. L. (1985), *The Alternative Culture. Socialist Labor in Imperial* -Νέα Υόρκη, Oxford University Press, Το σχήμα αυτό προκύπτει ως παραλλαγή του σχήματος των Charles K. Wartiner και Jane Emery Prather, «Four Types of Voluntary Associations», *Sociological Inquiry* 35 παρατίθεται στο Κουλούρη, Χ. (1997), *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας*, Αθήνα, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, σελ. 33

της «Άννας Παπαδημητρίου» που ανήκει στο αρχειακό υλικό της «Εστίας». Για τα στοιχεία που σχετίζονται με τη δράση των συλλόγων και των γεγονότων που αφορούσαν την περιοχή, αξιοποιήθηκε ο τοπικός τύπος και συγκεκριμένα η εφημερίδα «Η Νέα Σμύρνη» και το πολύτομο έργο του Αντώνη Πανταζή «Νέα Σμύρνη: Το χρονικό μιας πόλης», όπου έγινε αποδελτίωση των σημαντικότερων γεγονότων που αφορούσαν το συνοικισμό στα χρονικά διαστήματα 1927-1930 και 1933-1935 για την εξασφάλιση της χρονικής συνοχής εξαιτίας ελλείψεως των τευχών της εφημερίδας.

Επίσης, μελετήθηκαν τα τεύχη της εφημερίδας «Προσφυγικός Κόσμος», από το 1927 μέχρι και το 1933 και η εφημερίδα «Παμπροσφυγική». Μέσα από τον τύπο της εποχής παίρνουμε πολλές πληροφορίες για τις συνθήκες της εποχής, τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι κάτοικοι καθώς και τις κοινωνικές εκδηλώσεις της εποχής. Αξιοποιήθηκε το «Ψηφιακό Αρχείο Ελ. Βενιζέλου» για τη μελέτη των επιστολών που απεστάλησαν προς τον πρωθυπουργό, προς ενημέρωση για τα ζητήματα που αφορούσαν την Νέα Σμύρνη και επιστολές που έστειλαν οι ίδιοι οι σύλλογοι προς την κυβέρνηση με τα αιτήματά τους. Η βιβλιογραφική επισκόπηση της έρευνας βασίστηκε σε μελέτες που έγιναν για τη συλλογική συσσώματωση στην περιοχή της Σμύρνης, σε εργασίες που έγιναν και αφορούν το δήμο Νέας Σμύρνης και σε βιβλία που αφορούν τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες την περίοδο του Μεσοπολέμου και κρίνονται βοηθητικές για να αναλύσουμε το συλλογικό φαινόμενο στη Νέα Σμύρνη. Επιπλέον χρησιμοποιήθηκαν προφορικές μαρτυρίες κατοίκων που εμπλούτισαν την παραπάνω έρευνα με πληροφορίες χρήσιμες για τη δράση των συλλόγων και τοποθετούνται στο παράθεμα.

Η εργασία διαρθρώνεται σε τρία κεφάλαια:

Το πρώτο με τίτλο, «Η Συνθήκη της Λωζάννης – Η συμβολή της Ε.Α.Π» παρουσιάζει τις συνθήκες που αντιμετώπισαν κατά την άφιξή τους στην νέα πατρίδα και τις πολιτικές που ακολουθήθηκαν από την κυβέρνηση και τους κυριότερους φορείς που ασχολήθηκαν με την αποκατάσταση των προσφύγων. Στο δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο: «Το συλλογικό παρελθόν στη Σμύρνη»,

παρουσιάζει τη δράση των κυριότερων συλλόγων που δημιουργήθηκαν στη Σμύρνη και επιδιώκεται μέσα από τη διάκρισή τους σε ομάδες να αναδειχθεί η δράση τους και ο σκοπός τους.

Στο τρίτο κεφάλαιο με τίτλο «Οι απαρχές του προσφυγικού οικιστικού συνοικισμού», αναφέρονται τα στάδια ίδρυσης του συνοικισμού μέχρι και την ανακήρυξη του σε κοινότητα, τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι κάτοικοι που αποτέλεσαν τα κίνητρα για την συγκρότηση της εθελοντικής συσσωμάτωσης στην περιοχή. Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται «η συσσωμάτωση στη Νέα Σμύρνη». Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται μια ομαδοποίηση των κυριότερων συλλόγων, ανάλογα με τις επιδιώξεις τους, που έδρασαν σε όλη την περίοδο από το 1927 μέχρι και την περίοδο του μεσοπολέμου. Στο πέμπτο κεφάλαιο με τίτλο: «Διασυλλογικές συνεργασίες :η περίπτωση του συλλόγου «Ανατολή» και της «Εθνικής Στέγης», επιχειρείται να αναφερθεί η συνεργασία των συλλόγων της Νέας Σμύρνης με άλλους συλλόγους εκτός περιοχής. Ακολουθούν τα υποκεφάλαια, αναφερόμενα στη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου και την δραστηριότητα των συλλόγων που υπάρχουν σήμερα και με ποιο τρόπο συμβάλλουν στη διατήρηση της μνήμης. Τα υποκεφάλαια αυτά έχουν τίτλους: «Οι σύλλογοι μετά τη μεταξική δικτατορία» και «Η δραστηριότητα των συλλόγων σήμερα και η έννοια της μνήμης».

Κεφάλαιο Πρώτο

Το νέο ξεκίνημα των προσφύγων – Η συμβολή της Ε.Α.Π.

Η συνθήκη της Λωζάννης

Η συνθήκη της Λωζάννης του 1923 προέβλεπε την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και οδήγησε στο γκρέμισμα του ονείρου του επαναπατρισμού των Ελλήνων της Μικράς Ασίας στις πατρογονικές τους εστίες. Οι πρόσφυγες υποχρεώθηκαν να κάνουν μια νέα αρχή σε ένα νέο περιβάλλον, σε μια χώρα που δεν ήταν όμως έτοιμη να αντιμετωπίσει το ζήτημα της στεγαστικής και επαγγελματικής αποκατάστασης για αυτό το προσφυγικό αυτό κύμα. Πάρα τούτα η μόνη λύση που απέμεινε ήταν η οικονομική και κοινωνική ένταξή τους στη χώρα. Κατά τη δεκαετία του 1920 οι μεγαλύτερες πόλεις της Ελλάδας, η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη, αλλά και η χώρα συνολικά δε διέθετε τις κατάλληλες υποδομές για την υποδοχή και την εγκατάστασή τους. Οι πρόσφυγες που προέρχονταν από πόλεις, αντίκρισαν μια τελείως διαφορετική εικόνα από εκείνη των μικρασιατικών πόλεων που ήταν κοσμοπολίτικες και έσφυζαν από ζωή.⁵ Η πρόκληση ήταν τεράστια και το πλήθος των προσφύγων επίσης. Οι άνθρωποι που δηλώθηκαν στη χώρα μας ως πρόσφυγες σύμφωνα με την απογραφή του 1928 φτάνουν τους 1.221.849.⁶ Από αυτούς, το 60% κατευθύνθηκε σε μεγάλες πόλεις όπως η Αθήνα, ο Πειραιάς και η Θεσσαλονίκη. Περίπου η καθεμιά δέχτηκε 100 με 130 χιλιάδες πρόσφυγες.⁷ Οι υπόλοιποι κατευθύνθηκαν προς την ύπαιθρο και δη στη Μακεδονία όπου οι προϋποθέσεις για την αγροτική αποκατάσταση ήταν ευνοϊκότερες.⁸

Η κατάσταση των προσφύγων όπως αυτή αποτυπώνεται στα αρχεία είναι δραματική. Στην πλειοψηφία τους είναι γυναικόπαιδα καθώς πολλοί

⁵ Hirschon Renee, (2006), *Κληρονόμοι της Μικρασιατικής Καταστροφής*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σελ.53

⁶ Χατζηιωσήφ, Χ.,(2002), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τόμ. Β1, Ο Μεσοπόλεμος 1922-1940, Αθήνα, Βιβλιόραμα, Σελ.61

⁷ Στο ίδιο, σελ. 61

⁸ Με την αποχώρηση του 39,4% των γηγενών κατοίκων της Μακεδονίας που ήταν Μουσουλμάνοι, η αποκατάσταση των αγροτών προσφύγων κατέστη ευκολότερη και έδινε δυνατότητες παραγωγικής απασχόλησης. «Από το σύνολο των 560.136 προσφύγων που εγκαταστάθηκαν αγροτικώς σε όλη τη χώρα, οι 427.301 είχαν εγκατασταθεί στη Μακεδονία», στο Κοντογιώργη, Έ.,(1992), «Προσφυγικές εγκαταστάσεις στη Μακεδονία», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τ.9, Αθήνα, σελ.59

άνδρες έχασαν τη ζωή τους μέσα στην καταστροφή ή αιχμαλωτίστηκαν από τους Κεμαλιστές. Το φαγητό τους είναι ανεπαρκές, οι περισσότεροι δεν έχουν κάποιο μέρος να μείνουν και τα ενδύματά τους δεν είναι ικανά να αντιμετωπίσουν τις καιρικές συνθήκες. Οι φιλανθρωπικές οργανώσεις της Αμερικής και της Αγγλίας προσπαθούν να προσφέρουν τα μέγιστα, αλλά η βοήθειά τους δεν μπορεί να καταστεί αρκετή για να σώσει όλον αυτόν τον όγκο των προσφύγων.⁹

Αρμοδιότητες ελληνικού κράτους-φορείς

Το ελληνικό κράτος έπρεπε να ενεργοποιηθεί ταχύτατα μπροστά σε αυτό το τεράστιο έργο της αποκατάστασης. Ειδικότερα η Αθήνα είναι πλημμυρισμένη από προσωρινά καταλύματα. Σκηνές στους υπαίθριους χώρους, κατειλημμένα σχολεία, θέατρα, δημόσια κτίρια, αποθήκες.¹⁰ Αυτό βέβαια διευκολύνθηκε με τον νόμο της 1^{ης} Νοεμβρίου του 1922, νόμο κατά τον οποίο η επίταξη ακινήτων κατέστη υποχρεωτική για την προσωρινή παραμονή των προσφύγων. Επιτάχθηκαν περίπου 8.000 ακίνητα και διατάχθηκε η υποχρεωτική συγκατοίκηση σε άλλα ευρύχωρα σπίτια.¹¹ Λίγους μήνες μετά την καταστροφή του 1922 δημιουργήθηκαν φορείς που προσπάθησαν να δώσουν λύση σε όλη αυτή την κατάσταση. Η αρχή έγινε με τη συγκρότηση του Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων (Τ.Π.Π.) που συστάθηκε τον Νοέμβριο του 1922 από την κυβέρνηση και υπήρξε τμήμα του Υπουργείου Περιθάλψεως.

Η συγκρότηση του Τ.Π.Π. κλήθηκε να συμβάλει στην επίλυση του ζητήματος της στέγασης. Παράλληλα με το οικιστικό του έργο παρείχε χρήσιμα είδη όπως κουβέρτες και ρουχισμό σε πρόσφυγες που στεγάζονταν στους προσφυγικούς συνοικισμούς της Αθήνας.¹² Χάρη στη δραστηριότητά του αποκτούν ζωή οι συνοικισμοί: Καισαριανή, Νέα Ιωνία, Βύρωνας και

⁹ Επιστολή του Nansen προς τον Ελ. Βενιζέλο για την αποκατάσταση των προσφύγων, 10/10/1922, φάκελος 318-10, Ψηφιακό Αρχείο Ελ. Βενιζέλου, <http://www.venizelosarchives.gr/rec.asp?id=43234>, (Πρόσβαση στις 6/1/2020)

¹⁰ Γκιζελή, Β.Δ., (1992), «Η στέγαση και η εργασία ως μέσο κοινωνικής ένταξης γηγενών και προσφύγων», στο *Μικρασιατική καταστροφή και ελληνική κοινωνία*, Αθήνα, *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τ.9, σελ. 70

¹¹ Λοϊζος, Δ. (1994), *Οι μεγάλες δυνάμεις, η μικρασιατική καταστροφή και η εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα (1920-1930)*, Λοϊζος σελ.51.

¹² Νεράντζης, Χ. (1987), *Το έπος της Μικράς Ασίας 1919-1922*, Αθήνα, Πυραμίδα, σελ. 508

Κοκκινιά. Το 1925 διαλύεται έχοντας οικοδομήσει 22.337 οικήματα τα περισσότερα από τα οποία βέβαια ήταν ξύλινα.¹³ Το ταμείο ολοκληρώνει το έργο του το Μάιο του 1925 παραχωρώντας τη «σκυτάλη» σε άλλους οργανισμούς, όπως η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων.

Η ελληνική κυβέρνηση με τη συνδρομή της Κοινωνίας των Εθνών προχώρησαν σε ένα σχέδιο που θα προέβλεπε την ίδρυση ενός αυτόνομου οργανισμού, της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων (Ε.Α.Π.) το Σεπτέμβριο του 1923.¹⁴ Η δημιουργία της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων ήταν μία ιδέα του Φρίντγιουρ Νάνσεν ο οποίος θεωρούσε ότι έπρεπε να δοθεί μία μόνιμη λύση στο ζήτημα της αποκατάστασης των προσφύγων, έναντι της ξένης φιλανθρωπικής αρωγής.¹⁵

Για την υλοποίηση του έργου της διατέθηκαν στην Ε.Α.Π. από την ελληνική κυβέρνηση οικόπεδα, τεχνικό και διοικητικό προσωπικό, ποσά από δύο δάνεια που είχαν συναφθεί (1924 και 1928) από το εξωτερικό και κτήματα που ανέρχονταν στα 8.000.000 στρέμματα και πλέον.¹⁶ Η Ε.Α.Π. απέβλεπε στην παραγωγική αποκατάσταση των προσφύγων, είχε στόχο να διαμορφώσει συνθήκες για την αυτοσυντήρησή τους. Το έργο της αγροτικής αποκατάστασης κατέστη ευκολότερο καθώς υπήρχε η έκταση της γης που προσφέρθηκε και σε πρακτικό επίπεδο η αποκατάσταση για τους αγρότες σήμαινε ότι έπρεπε να παραχωρηθεί ένα κομμάτι γης και η χρηματοδότηση του αγρότη σε χρήμα και γεωργικά εφόδια μέχρι την πρώτη του συγκομιδή.¹⁷

Η αστική αποκατάσταση όμως κατέστη πολυπλοκότερη ειδικά σε πόλεις όπως η Αθήνα. Στις αρχές του 1920 η Αθήνα στερείται ηλεκτρικού ρεύματος στους δευτερεύοντες δρόμους και δε φτάνει στα σπίτια των χαμηλότερων τάξεων, το νερό δε φτάνει παντού αφού το Αδριάνειο υδραγωγείο και η κακή συντήρησή του πολλές φορές αφήνει τους Αθηναίους

¹³ Γκιζελή, Β.Δ. (1984), *Κοινωνικοί Μετασχηματισμοί και προέλευση της κοινωνικής κατοικίας στην Ελλάδα (1920-1930)*, Αθήνα, Επικαιρότητα, σελ.138

¹⁴ Κοντογιώργη, Ε. (1992), *ό. π.* σελ.48

¹⁵ Ψωμιάδης, Χ.Ι. (2011) *Ο Φρίντγιουρ Νάνσεν και το ελληνικό προσφυγικό πρόβλημα 1922-1924*, Αθήνα, Κέντρο Προάσπισης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, σελ.147-148

¹⁶ Συλλογή νόμων, διαταγμάτων κλπ αφορώντων την Ε.Α.Π., Αθήνα 1926.

¹⁷ Κατσάπης, Κ. (2007) «Η αποκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου: Το γενικό περίγραμμα» στο *Πέρα από την καταστροφή*, Αθήνα, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, σελ.33

χωρίς νερό. Η έλλειψη νερού και η κακή υγιεινή γενικότερα φέρνει επιδημίες όπως η φυματίωση.¹⁸

Πέρα από τα παραπάνω, απαραίτητος ήταν ο σχεδιασμός πόλεως ώστε να ιδρυθούν νέοι οικισμοί. Αυτό για το οποίο όμως ενδιαφερόταν η Ε.Α.Π. περισσότερο από την εγκατάσταση ήταν η επαγγελματική αποκατάσταση των προσφύγων ώστε να καταστούν παραγωγικοί και αυτάρκεις. Ο σκοπός ήταν τριπλός:

- Να μη βασιστούν οι πρόσφυγες στη φιλανθρωπική βοήθεια συλλόγων και οργανισμών που θα τους συντηρούσε οικονομικά
- Να μειωθεί ο κίνδυνος της εγκληματικότητας εξαιτίας των προσφύγων
- Να αυξηθεί η παραγωγική διαδικασία με την είσοδο του προσφυγικού εργατικού δυναμικού στη βιοτεχνία και τη βιομηχανία.¹⁹

Σημαντικό είναι να αναφερθεί όμως ότι ο βιομηχανικός τομέας μόλις είχε αρχίσει να κάνει τα πρώτα του δειλά βήματα στην Ελλάδα. Η εγκατάσταση των προσφύγων έδωσε ώθηση στην ελληνική βιομηχανία και αναπτύχθηκαν κλάδοι όπως η ταπητοβιομηχανία, η κλωστουφαντουργία, η τσιμεντοβιομηχανία κ.α. ενώ σε περιοχές όπως η Νέα Ιωνία, το Κερατσίνι, η Κοκκινιά η σύνδεση της προσφυγιάς με τη βιομηχανία έμεινε για πολλά χρόνια άρρηκτη.²⁰ Τα άρθρα στις εφημερίδες της εποχής έρχονται να επιβεβαιώσουν ότι συνεισφορά των προσφύγων στην παραγωγή, την βιομηχανία και την εθνική οικονομία ήταν μεγάλη. Η αποκατάσταση των προσφύγων, ειδικά στον αγροτικό χώρο οδήγησε στην κατάργηση της μεγαλοϊδιοκτησίας και συνέβαλε στην εθνική ομοιογένεια.²¹

Η Επιτροπή κατασκεύασε έναν αριθμό κατοικιών τις οποίες μέσω της εκμίσθωσης και στη συνέχεια μέσω της πώλησης διέθετε στους πρόσφυγες. Σημαντική μερίδα προσφύγων όμως αδυνατούσε να αγοράσει την κατοικία που διέμενε ή που επιθυμούσε, καθώς οι γραφειοκρατικές διαδικασίες

¹⁸ Γκιζελή (1984), ο. π., σελ. 98-106

¹⁹ Λοϊζος, Δ. (1994), ο. π., σελ. 53

²⁰ Λεοντίδου, Λ. (1989), *Πόλεις της σιωπής: εργατικός εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά 1909-1940*, Αθήνα, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, σελ. 178

²¹ Προσφυγικός κόσμος, 5/1/1930 αρ. φύλλ. 134, σελ. 4

αναφορικά με την αποζημίωση των προσφύγων για την περιουσία που άφησαν πίσω και η αντίδραση των ίδιων των προσφύγων προς την Ε.Α.Π που έδωσε βαρύτητα στην αγροτική και όχι τόσο στην αστική αποκατάσταση καθιστούσε ακόμα δυσκολότερο το έργο της.²²

Πολλές διαμαρτυρίες προσφύγων σχετιζόμενες με τη διάκριση αυτή φιλοξενούνται στις προσφυγικές εφημερίδες της εποχής. Στην εφημερίδα «Προσφυγικός κόσμος», πολλά άρθρα αναφέρονται στην αδικία της Ε.Α.Π. σε βάρος των αστών προσφύγων καθώς είναι αναγκασμένοι να καταβάλλουν τα έξοδα για τις δαπάνες σε έργα κοινής ωφέλειας ενώ αυτό αποτελεί χρέος των υπουργείων.²³ Επιπλέον, πολλοί πρόσφυγες διαμαρτύρονται για το φαινόμενο του «ουρμπανισμού», την διοχέτευση πυκνών προσφυγικών πληθυσμών σε μικρές πόλεις που κάνει τη ζωή των κατοίκων αφόρητη και θέτει σε κίνδυνο την υγιεινή τους. Το αίτημα τους προς την Ε.Α.Π. ήταν να μεριμνήσει για την αραίωση των πληθυσμών.²⁴

Ως προς τον τύπο στέγασης που ακολούθησε η Ε.Α.Π., διαμορφώθηκαν δυο βασικοί τύποι δίδυμων κατοικιών για τη στέγαση των προσφύγων: μονώροφη και διώροφη που θα μπορούσαν να στεγάσουν δυο και τέσσερις οικογένειες αντίστοιχα. Οι κατοικίες φτιάχνονται από εγχώρια πέτρα, επενδυμένη από σοβά και εγχώρια κεραμίδια.²⁵ Εκτός όμως από τις δίδυμες κατοικίες εμφανίστηκαν και διαφορετικοί τύποι κατοικιών όπως:

- Μικρές ελεύθερες μονώροφες κατοικίες
- Οικίες μονώροφες ή διώροφες για έξι, οχτώ, δέκα ή δώδεκα οικογένειες κατά όροφο, όπως στην Καισαριανή
- Ελεύθερα σπίτια (διώροφα μιας ή δυο οικογενειών για πιο εύπορους πρόσφυγες, όπως στον συνοικισμό της Νέας Φιλαδέλφειας)²⁶

²² Κατσάπης, Κ., (2007), *ο. π.*, σελ. 35

²³ Προσφυγικός κόσμος, 19/6/1927 Αρ. φύλλ. 1, σελ 1

²⁴ Προσφυγικός κόσμος, 3/7/1927 Αρ. φύλλ. 3, σελ. 1

²⁵ Γεωργακοπούλου, Φ. (2007), «Πρόσφυγες και κοινωνική κατοικία: Η στέγαση των προσφύγων στην Αθήνα και στον Πειραιά», στο *Πέρα από την καταστροφή*, Αθήνα, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, σελ.84

²⁶ Στο ίδιο, σελ. 85

Παρά τις δυσκολίες η Ε.Α.Π. όχι μόνο προσπάθησε να συνεχίσει το έργο του Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων, άλλα μέχρι και τη διάλυσή της (1930) κατάφερε να ανεγείρει πάνω από 10.000 κατοικίες στην περιοχή της Αθήνας.²⁷ Μετά από συμφωνία μεταξύ κράτους και Ε.Α.Π., η κυβέρνηση θα αναλάμβανε την ολοκλήρωση της αποκατάστασης. Αναφορικά με το έργο της αποκατάστασης μπορούμε να πούμε ότι η Ε.Α.Π. δεν περιορίστηκε αποκλειστικά στην εξεύρεση ή κατασκευή κατοικίας μόνο στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα αλλά ασχολήθηκε και με την αποκατάσταση των εύπορων κοινωνικών ομάδων είτε με την παραχώρηση δανείων ή των πώληση οικοπέδων. Ένα παράδειγμα αποτελεί η Νέα Σμύρνη και η Νέα Καλλιόλη.²⁸

Έχει αναφερθεί βέβαια και η άποψη ότι οι ευπορότερες οικονομικά ομάδες «μπορούν και περιφρονούν την κρατική φιλανθρωπική παρέμβαση» και για αυτό δε θέλησαν να είναι άμεσα εξαρτημένοι από τις διαθέσεις και τους κανονισμούς της Ε.Α.Π. εφαρμόζοντας το σύστημα της αυτεπιστασίας.²⁹ Συγκεκριμένα, με τον νόμο του 1927 «Περί συστάσεως οικοδομικών συνεταιρισμών αστών προσφύγων», δόθηκε η δυνατότητα σε πρόσφυγες να αναλάβουν οι ίδιοι την κατασκευή της δικής τους κατοικίας. Ωστόσο σε περιπτώσεις που η πείρα έλειπε και δεν υπήρχε η δυνατότητα ιδιο-κατασκευής, οι πρόσφυγες είχαν τη δυνατότητα να συστήσουν οικοδομικούς συνεταιρισμούς που αναλάμβαναν στην ανέγερση κατοικιών ή συσσωματώσεις που στόχευαν στην εύρεση κατάλληλης οικοδομικής εταιρείας που θα αναλάμβανε την κατασκευή κατοικιών σε προνομιακές τιμές.³⁰

Σίγουρα χρειάστηκαν αρκετά χρόνια ακόμα και μετά τον Μεσοπόλεμο για να πούμε ότι ολοκληρώθηκε η οριστική και ολιστική αποκατάσταση των προσφύγων. Μπορούμε ωστόσο να θεωρήσουμε ότι η αποκατάσταση και η αφομοίωση των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία θεωρείται ως «το

²⁷ Στο ίδιο, σελ. 81

²⁸ Χατζηωσήφ, Χ. (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τόμ. Β1, Ο Μεσοπόλεμος 1922-1940, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2002. Σελ. 78

²⁹ Γκιζέλη, (1992), «Η στέγαση και η εργασία...», ο. π., σελ. 72

³⁰ Γκιζέλη, (1984), *Κοινωνικοί Μετασχηματισμοί και προέλευση... ο. π.*, σελ. 275

μεγαλύτερο επίτευγμα του ελληνικού κράτους».³¹ Μέσα σε όλες αυτές τις πολιτικές και κοινωνικές ανακατατάξεις που ακολούθησαν μετά την ήττα του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία, οι γηγενείς από τη μια έπρεπε να συμβιβαστούν με την οριστική κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας και με την αποδοχή των εκτός συνόρων Ελλήνων στην ίδια τους την πατρίδα.

Από την άλλη οι πρόσφυγες έρχονται στην Ελλάδα με το «τραύμα».³² Ένα πολυδιάστατο και βαρύτατο τραύμα που αφορά την προσωπική απώλεια, καθώς έχασαν φίλους, συγγενείς, περιουσίες, αλλά και την εθνική απώλεια, αφού χάθηκε εξαιτίας του πολέμου όλος αυτός ο κοσμοπολιτισμός που χαρακτήριζε τους Έλληνες της Μικράς Ασίας και που για πολλούς πρόσφυγες θυσιάστηκε στο βωμό της Μεγάλης Ιδέας.

Ο κοσμοπολιτισμός των Μικρασιατών ήταν μια από τις βασικές αιτίες που έφεραν τη διάσταση μεταξύ προσφύγων και γηγενών.³³ Όχι όμως σε σημείο που οι αντιδράσεις των δύο πλευρών να παρεμποδίσουν ακόμα περισσότερο το έργο των κυβερνήσεων και της Ε.Α.Π. ως θεσμικού οργάνου, της οποίας εντολοδόχος ήταν η Κοινωνία των Εθνών.

³¹Μαυρογορδάτος, Γ., (1992). «Το ανεπανάληπτο επίτευγμα», Αθήνα, *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τ. 9, σελ.9

³² Λιάκος, Α. (2011), *Το 1922 και οι πρόσφυγες. Μια νέα ματιά*. Αθήνα, Νεφέλη, σελ. 11

³³ Κατσάπης, Κ. (2003), «Αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε γηγενείς και πρόσφυγες στην Ελλάδα την περίοδο του Μεσοπολέμου», στο *Πέρα από την καταστροφή*, Αθήνα, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, σελ. 124

Κεφάλαιο Δεύτερο: Το συλλογικό παρελθόν στη Σμύρνη

Υπήρξαν πολλοί οι παράγοντες που ώθησαν τους Μικρασιάτες στη σύσταση συλλόγων. «Μέσα στους γενικούς παράγοντες περιλαμβάνονται:

- α) η μορφολογία του εδάφους,
- β) το πληθυσμιακό δυναμικό της ελληνικής ομογένειας,
- γ) η οικονομική κατάσταση των κατοίκων και
- δ) τα διάφορα βουλευμάτα της Πύλης τα όποια

ανάλογα με τις ισχύουσες πολιτικές συνθήκες, έτειναν άλλοτε να ενδυναμώνουν και άλλοτε να περιστεύουν τη δραστηριότητα των ελληνικών συλλόγων της Μικράς Ασίας. Στους ειδικούς παράγοντες πρέπει να περιληφθούν κυρίως η μεταναστευτική κίνηση, το μορφωτικό επίπεδο, η γενναιοδωρία των ενοικούντων για τη διάθεση ποσών υπέρ των συλλόγων, διάφοροι κίνδυνοι και απειλές προερχόμενες από τούς αλλοεθνείς ή τούς ετεροδόξους. Σε συνάρτηση με τους παράγοντες αυτούς, γενικούς και ειδικούς, μπορούν να ερμηνευτούν ιδιομορφίες και επιτεύγματα από τη σωματειακή δραστηριότητα τού μικρασιατικού Ελληνισμού».³⁴

Όλα τα παραπάνω επιβεβαιώνονται αφού η μορφολογία του εδάφους και ιδίως των ιωνικών παραλίων ευνόησε το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο και το λιμάνι στη Σμύρνης έδινε την ευκαιρία για την μετακίνηση ανθρώπων, ιδεών και αντιλήψεων από και προς το εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Από πληθυσμιακής άποψης, ο ελληνισμός αποτελούσε το 20% περίπου του συνόλου της Οθωμανικής αυτοκρατορίας που ήταν το περισσότερο συγκεντρωμένο στα μικρασιατικά παράλια.³⁵

Ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό που και από μόνο του δικαιολογεί την επιθυμία για την κοινωνική συσσωμάτωση και την προάσπιση των συμφερόντων τους. Η οικονομική κατάσταση των κατοίκων παρουσιάζεται

³⁴ Μαμώνη, Κ., & Ιστικοπούλου, Λ. (2004). *Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία: Δ' σύλλογοι Κιλικίας, Μυσίας και Παφλαγονίας: Προσθήκες στα δημοσιεύματα Α', Β', Γ'*. Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, σελ. 106

³⁵ Αναγνωστοπούλου, Σ. (2013), *Μικρά Ασία 19^{ος} αιώνας- 1919 οι ελληνορθόδοξες κοινότητες από το Μιλλέτ των Ρωμών στο Ελληνικό Έθνος*, Αθήνα, Πεδίο, σελ. 59

ανθηρή. Κυρίως βασίστηκε στην εμπορική δραστηριότητα και τη δημιουργία των εμπορικών και χρηματοπιστωτικών οίκων που συνεργάζονταν με χώρες του εξωτερικού και κυρίως τη Γαλλία και την Αγγλία τις οποίες τροφοδοτούσαν με πρώτες ύλες.³⁶ Τα βουλεύματα που εξέδιδε η Πύλη υπέρ των χριστιανικών μειονοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποτελέσαν το έρεισμα για την αρχή και τη διάδοση του συλλογικού φαινομένου στους ελληνικούς πληθυσμούς και την μεταπήδηση από «ελληνο-οθωμανική» αστική τάξη στη μέση «ελληνική» αστική τάξη.³⁷

Η αρχή γίνεται με τις μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ και συγκεκριμένα του Χάτι Σερίφ (1839) και του Χάτι Χουμαγιούν (1856) που ουσιαστικά αποτελεί τη διασφάλιση των χριστιανών πολιτών και προέβλεπε την εξίσωση των δικαιωμάτων τους με όλους τους υπηκόους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας σε επίπεδο εκπαίδευσης, θρησκείας, οικονομίας και κατοχής περιουσίας.³⁸

Αυτό άνοιξε τις πόρτες στους Ελληνικούς πληθυσμούς να δημιουργήσουν σωματεία «που συγκεντρώνουν όλους τους Έλληνες ανεξάρτητα από την κοινωνική τους θέση ή το επάγγελμα σε βάση καθαρά εθνική. Τα σωματεία αυτά προωθούν την ιδέα του ελληνισμού, την διάδοση των γραμμάτων, των επιστημών, των καλών τεχνών, οτιδήποτε αναφέρεται στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον του ελληνισμού, μ' ένα και μοναδικό σκοπό: την ηθική, διανοητική και εθνική μόρφωση των Ελλήνων»³⁹

Πραγματικότητα αποτελεί ότι η Κωνσταντινούπολη υπήρξε η γενέτειρα των συλλόγων με τον πρώτο της σύλλογο να ιδρύεται το 1861 και ήταν ο «Ελληνικός φιλολογικός σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως» που σκοπός του ήταν η προαγωγή του ελληνικού πνευματικού πολιτισμού.⁴⁰ Η πληθώρα των συλλόγων που προέκυψαν από τότε μπορεί να περιγραφεί με τον όρο

³⁶ Μπόζη, Σ. (2002), *Ο Ελληνισμός της Κωνσταντινούπολης*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σελ. 201

³⁷ Αναγνωστοπούλου, Σ. (2013), *ό. π.*, σελ. 307

³⁸ Στο ίδιο, σελ. 45 και Κασιμάτη, Κ. (2014), *Σμύρνη: τα μείζονα Κύθηρα*, Αθήνα, Gutenberg, σελ. 76

³⁹ Κουρουπού, Μ. (1993), «Βιβλιογραφία εντύπων των μικρασιατικών ιδρυμάτων και συλλόγων: Προσθήκες», Αθήνα, *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τ.3, σελ.2

⁴⁰ Μπόζη, Σ. (2002), *ό. π.*, σελ.296

«συλλογομανία»⁴¹, καθώς δημιουργήθηκαν πάρα πολλοί σύλλογοι και συσσωματώσεις που εξειδικεύτηκαν σταδιακά ως προς το αντικείμενο με το οποίο ασχολούνταν.

Έχουμε δει συλλόγους που ξεκίνησαν έχοντας ένα αντικείμενο (φιλαρμονικοί σύλλογοι) και στην πορεία προέκτειναν το σκοπό της δράσης τους αγγίζοντας και άλλους τομείς (αθλητισμός). Ωστόσο και στη Σμύρνη βλέπουμε την επιθυμία για τη συσσωμάτωση σε πολλούς τομείς. Ο αριθμός των συλλόγων, των σωματείων, των ιδρυμάτων, των σχολείων και πολλών άλλων φορέων διάδοσης της γλώσσας, της θρησκείας και του πολιτισμού είναι τεράστιος όπως αυτός παρουσιάζεται στη βιβλιογραφία. Πάρα ταύτα τα περισσότερα στοιχεία είναι ελλιπή. Καταστατικά, φωτογραφίες, αποφάσεις των διοικητικών συμβουλίων, αλληλογραφία μεταξύ των μελών, ένα σημαντικό κομμάτι πρωτογενών πηγών που μπορούν να λειτουργήσουν ως ιστορικό, πολιτιστικό και κοινωνιολογικό εργαλείο στα χέρια ενός ερευνητή, χάθηκε μέσα στην καταστροφή.⁴²

Συλλογική δραστηριότητα δεν αναπτύχθηκε μόνο στη Σμύρνη που υπήρξε το κέντρο της οικονομίας και του πολιτισμού αλλά και στα περίχωρα και στα προάστια της Σμύρνης. Ωστόσο στο κεφάλαιο αυτό θα κάνουμε μία σύντομη ιστορική αναδρομή στους συλλόγους ανά κατηγορίες, που μεσουράνησαν στη Σμύρνη και που έδωσαν το στίγμα τους στη διαφύλαξη του ελληνικού πολιτισμού.

Θρησκευτικοί Σύλλογοι

Από τα σημαντικότερα μελήματα που απασχόλησαν την Ελληνορθόδοξη εκκλησία ήταν η δημιουργία εκκλησιαστικών ιδρυμάτων για την υποστήριξη των απόρων, των ανήμπορων και των πασχόντων. Πέραν τούτου η διαφύλαξη και η ενίσχυση του θρησκευτικού αισθήματος ήταν μια από τις επιδιώξεις τους. Ποικίλα σωματεία, αδελφότητες και σύλλογοι

⁴¹ Ο όρος αποδίδεται Στέφανο Κουμανούδη και ακούστηκε για πρώτη φορά από τον Φιλοποίμενα Παρασκευαΐδη που υπήρξε αντιπρόεδρος του «Μικρασιατικού Συλλόγου Ανατολή», στο συνέδριο των συλλόγων στην Αθήνα στο Κουλούρη, Χ. (1997) *ό. π.*, σελ. 154

⁴² Κουρουπού (1993), *ό. π.*, σελ. 235-288.

συστάθηκαν για αυτό το σκοπό. Αρωγοί σε αυτή τους την προσπάθεια είναι οι επιφανείς πολίτες της Σμύρνης αλλά και οι Σμυρναίοι του εξωτερικού.

Από τις παλαιότερες αδελφότητες που εμφανίστηκαν στη Σμύρνη είναι ήταν η «Αδελφότητα Αγίας Φωτεινής» (1845) και η «Ορθοδοξία» (1875), στόχος των οποίων ήταν η «επίρρωση του χριστιανικού αισθήματος παρά τοις εν τη επαρχία Σμύρνης ορθοδόξοις και η θρησκευτική αυτών ανάπτυξις». ⁴³ Για την αποφυγή των προσηλυτισμού δημιουργήθηκαν η «Αδελφότης Ορθοδοξία» (1885) και «Ορθόδοξον Θρησκευτικόν Σωματείον ο Άγιος Πολύκαρπος» (1982). Το τελευταίο μετονομάστηκε σε «Θρησκευτική Αδελφότητα Ευσέβεια». Η αδελφότητα αυτή προχώρησε στη δημιουργία κατηχητικού σχολείου, έδινε μαθήματα εκκλησιαστικής ιστορίας σε ενοριακές σχολές ενώ προχώρησε στη δημιουργία βιβλιοθήκης, αναγνωστηρίου και στην έκδοση περιοδικού. ⁴⁴

Η «Ευσέβεια» με τη δράση της κάλυπτε τόσο το κέντρο της Σμύρνης όσο και τα σμυρναϊκά περίχωρα. Ταυτόχρονα δημιουργήθηκαν πολλοί ενοριακοί σύλλογοι που έπαιρναν τα ονόματά τους από τους εκκλησιαστικούς οίκους που τους δημιουργούσαν («Αδελφότης Αγίας Μαρίνας» (1880), «Αδελφότης Αγία Αικατερίνη» (1906)), ενώ δεν έλειπαν αδελφότητες που συστάθηκαν για την ανέγερση και την αποπεράτωση άλλων ναών. ⁴⁵

Φιλανθρωπικά Σωματεία

Από τα γνωστότερα και παλαιότερα φιλανθρωπικά ιδρύματα ήταν «Το Φιλανθρωπικόν Ταμείον Πτωχών» (1839). Έδινε τακτικά βοηθήματα σε ενδεείς οικογένειες και έκτακτα βοηθήματα σε φτωχούς και έγκλειστους σε φυλακές. Οι πόροι του εξασφαλιζόνταν από τα χρήματα που κατέβαλαν ζευγάρια των οποίων η τέλεση των γάμων τους γινόταν σε ναούς της Σμύρνης. ⁴⁶

⁴³ Σολομωνίδης ,Χ. (1960), *Η Εκκλησία της Σμύρνης*, Αθήνα, Τυπογραφείο Μαυρίδη, σελ. 338-347

⁴⁴ Μαμώνη, Κ. & Ιστικοπούλου, Λ. (2000) *Σωματειακή οργάνωση του ελληνισμού στη Μικρά Ασία (1861-1922)*, Αθήνα, Εστία, σελ.99-100

⁴⁵ Τέτοια παραδείγματα αποτελούν η αδελφότητα κυριών «Ο Τίμιος Σταυρός» που αποσκοπούσε στη διακόσμηση του ανεγειρόμενου ναού και ο σύλλογος «Άγιος Δημήτριος» που απέβλεπε στην αποπεράτωση του κωδωνοστασίου. *Στο ίδιο*, Σελ. 104.

⁴⁶ *Στο ίδιο*, σελ. 105.

Σημαντική δραστηριότητα σημείωσε η «Αδελφότης του Ορφανοτροφείου» (1867). Αφορμή για τη δημιουργία του αποτέλεσε μια επιδημία χολέρας που άφησε πολλά ορφανά. Οι κύριες προσόδοι του ήταν τα αφιερώματα και τα κληροδοτήματα, η διοργάνωση λαχειοφόρων αγορών, οι ετήσιες γιορτές και άλλες δραστηριότητες.⁴⁷

Η «Αγαθοεργός Αδελφότης Κυριών» (1889) το «Συσσίτιον Ορθοδόξου Κοινότητος» (1914). Προσέφεραν παρέχοντας φάρμακα, ενδύματα, οργανώνοντας συσσίτια, βοηθούσαν τα άπορα κορίτσια με την εξασφάλιση νόμιμης εργασίας προκειμένου να «κερδίζουν τίμια τα προς τα ζην». Άλλα φιλανθρωπικά ιδρύματα όπως το «Άσυλον των αστέγων» (1910) ασχολήθηκαν με την παροχή δωρεάν στέγης με τη διανομή χρηματικών βοηθημάτων σε οικογένειες που είχαν ανάγκη. Πάντα με γνώμονα την αλληλεγγύη και την ανιδιοτελή προσφορά, τα φιλανθρωπικά σωματεία ασχολήθηκαν με την ενίσχυση όσων είχαν ανάγκη.⁴⁸

Σχολεία- Φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι- Βιβλιοθήκες

Η διαφύλαξη της ελληνικής γλώσσας και ο κίνδυνος αλλοίωσης της από την τουρκική αποτέλεσε το βασικότερο κίνητρο για τη δημιουργία εκπαιδευτηρίων. Από τα πρώτα σχολεία που εμφανίστηκαν στη Σμύρνη ήταν η Ευαγγελική σχολή που ιδρύθηκε το 1733. Επρόκειτο για σχολείο αρρένων. Στη σχολή δόθηκαν διάφορα ονόματα όπως: «το Σχολείον του Χριστού», το «Μεγάλον Σχολείον», «Ελληνικόν Σχολείον», «Ευαγγελικόν Φροντιστήριον» μέχρι να πάρει το τελικό της όνομα το 1808. Είναι το μόνο σχολείο που τέθηκε κάτω από τη βρετανική προστασία διότι ένας εκ των ιδρυτών του, ο Παντελής Σεβαστόπουλος, φοβούμενος μήπως μετά το θάνατό του διαλυθεί και εκμεταλλευόμενος την αγγλική του υπηκοότητα ζήτησε από τον Άγγλο πρόξενο στη Σμύρνη την προστασία του εκπαιδευτηρίου. Η σχολή μέχρι και το οριστικό κλείσιμό της το 1922, ίδρυσε παραρτήματα όπως εμπορική σχολή και τμήμα ξένων γλωσσών, δημιούργησε βιβλιοθήκη, μουσείο, δικό της

⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 105

⁴⁸ Σολομωνίδης (1960), ό. π. σελ. 338-356

τυπογραφείο για την έκδοση εκπαιδευτικών περιοδικών, αποτελώντας παράδειγμα για άλλα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια της Σμύρνης.⁴⁹

Ο προβληματισμός για τη γυναικεία εκπαίδευση οδήγησε στη δημιουργία παρθεναγωγείων. Το 1863 η Σαπφώ Λεοντιάδου, διευθύντρια του «Κεντρικού Παρθεναγωγείου» ή «Παρθεναγωγείο της Αγίας φωτεινής» διακηρύσσει ότι «αμφότερα τα φύλα κέκτηνται εξίσου το δικαίωμα του ωφεληθήναι της παιδείας» και αυτό δε μπορεί όταν οι κυρίες της υψηλής τάξης «λαλούν την γλώσσα των υπηρετριών των». Έργο του «Κεντρικού Παρθεναγωγείου» που χρονολογείται από το 1837 ήταν πέρα από τη διδασκαλία των θηλέων της υψηλής κοινωνίας ήταν όχι μόνο να γίνουν πεπαιδευμένες μητέρες αλλά και δασκάλες και λόγιοι και συγγραφείς. Για αυτό και η Λεοντιάδου προώθησε αρκετά την εκμάθηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, θεωρώντας ότι η νεοελληνική δεν είναι «κεκαθαρμένη».⁵⁰

Ωστόσο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η εκπαίδευση των κοριτσιών επιτάσσει την προσαρμογή στα δυτικά ευρωπαϊκά πρότυπα που θέλουν τη γυναίκα να γνωρίζει ξένες γλώσσες, μουσική, ζωγραφική. Το «Κεντρικό Παρθεναγωγείο» δε μπορούσε να ανταποκριθεί στα παραπάνω και καθώς η έλλειψη οικοτροφείου προβλημάτιζε τις οικογένειες που ζούσαν στα περίχωρα της Σμύρνης, κρίθηκε αναγκαία η σύσταση ενός ακόμα παρθεναγωγείου που θα ανταποκρινόταν στις παραπάνω ανάγκες.

Επιπλέον τα ξένα παρθεναγωγεία, προωθούσαν το καθολικισμό ή τον προτεσταντισμό ενώ παραμελούσαν την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Τότε ιδρύθηκε το 1881 το «Ελληνικό Παρθεναγωγείο μετ' οικοτροφείου» ή «Ομήρειο Παρθεναγωγείο» που λειτούργησε μέχρι το 1922.⁵¹ Πέραν των βασικών μαθημάτων οι νεαρές κυρίες εκπαιδούνταν για να γίνουν αξιόλογες σύζυγοι και μητέρες με τη γνώση οικοκυρικών, μαγειρικής, κοπτικής, ραπτικής και κεντήματος. Στο παρθεναγωγείο δικαίωμα φοίτησης είχαν όλες οι

⁴⁹ Σολδάτος, Χ., «Η παιδεία στη Σμύρνη», *Η Καθημερινή* (ένθετο), 3/5/1998, τ. 7, σελ. 4

⁵⁰ Κουρουπού (1993), *ό. π.*, σελ.4

⁵¹ Καμούζης, Δ. (2015). «Η γυναικεία εκπαίδευση και ο γλωσσικός εξελληνισμός των τουρκόφωνων Ρωμίων της Μικρᾶς Ἀσίας: Τὸ Ὀμήρειο Παρθεναγωγείο Σμύρνης (1881-1922)». *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, τ. 19, σελ.115-134

μαθήτριες, ακόμη και αυτές που δεν πρέσβευαν το ορθόδοξο δόγμα, τους δινόταν ωστόσο το δικαίωμα να μην παρακολουθούν τα αντίστοιχα μαθήματα.⁵²

Η συμβολή της εκκλησίας στη διάδοση της γνώσης και της διαφύλαξης του ελληνικού πνεύματος ήταν σημαντική αφού με δική της πρωτοβουλία ίδρυσε ενοριακές σχολές και σχολεία που στεγάζονταν στους περίβολους και στα παράπλευρα των ναών. Σχολεία λειτούργησαν σε ιδρύματα και ορφανοτροφεία εξασφαλίζοντας τους πόρους τους από τις συνδρομές των μελών και τις χορηγίες.

Η διάδοση των γραμμάτων επιτεύχθηκε με τη δημιουργία βιβλιοθηκών. Οι βιβλιοθήκες δημιουργήθηκαν ως προέκταση της δράσης των εκπαιδευτικών συλλόγων. Η «Ευαγγελική Σχολή» ήταν η πρώτη που δημιούργησε βιβλιοθήκη με πάνω από 40.000 τίτλους βιβλίων ενώ ακολούθησε και η σύσταση του πρώτου φιλεκπαιδευτικού συλλόγου με το όνομα «Ελληνικόν Μουσείον», που φιλοξενούνταν στις εγκαταστάσεις της «Ευαγγελικής Σχολής». Σκοπός του συλλόγου ήταν «η άσκησης των νοητικών δυνάμεων δια της αναγνώσεως ωφελίμων βιβλίων, δια της παραδόσεως ποικίλων μαθημάτων και δια της συζητήσεως εμπορικών, φιλολογικών και ηθικών υποθέσεων, ως και οποιωνδήποτε άλλων, άτινα δεν ήθελον προσκρούσει εις τα καθεστώτα είτε πολιτικά, είτε θρησκευτικά».⁵³

Το 1870 ιδρύεται «Το Αναγνωστήριον Η Σμύρνη». Οι σκοποί του αναγνωστηρίου ήταν η διανοητική και ηθική ανάπτυξη, η σύσταση βιβλιοθήκης, η έκδοση συγγραμμάτων και η σύναψη σχέσεων με φιλολογικούς συλλόγους εκτός Σμύρνης.⁵⁴ Σημαντική ήταν η συμβολή της «Φιλεκπαιδευτικής Εταιρίας» (1881), που συστάθηκε κατά κύριο λόγο για την αποφυγή των προσηλυτιστικών πρακτικών που ακολούθησαν άλλα ξένα εκπαιδευτήρια και συνέβαλε στη δημιουργία του «Ομήρειου Παρθεναγωγείου». Εκτός των παραπάνω συλλόγων υπήρξαν και άλλοι

⁵²Σολομωνίδης, Χ. (1961) *Η παιδεία στη Σμύρνη*, Αθήνα, Τυπογραφείο Μαυρίδη, σελ.260

⁵³ Στο ίδιο, σελ. 203

⁵⁴Μαμώνη, Κ. & Ιστικοπούλου, Λ.,(2006), *Σωματειακή οργάνωση του ελληνισμού στη Μικρά Ασία*, Αθήνα, Εστία, σελ. 79

σύλλογοι που φτιάχτηκαν για να βοηθήσουν τους παραπάνω συλλόγους ή για να συμπληρώσουν το έργο τους.⁵⁵

Φιλοδραματικοί- Μουσικοί-Αθλητικοί Σύλλογοι

Οι φιλοδραματικοί σύλλογοι δημιουργήθηκαν από την αγάπη των Σμυρναίων για το θέατρο. Η ενασχόληση των Σμυρναίων και η αγάπη για το θέατρο ξεκινά με τη δημιουργία ευρωπαϊκών παροικιών μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και τη μεταφορά από εκείνους των ηθών και των εθίμων στους κατοίκους της Ιωνίας. Πέραν τούτου οι επισκέψεις των ξένων θιάσων με τη διεξαγωγή θεατρικών παραστάσεων έδωσε το έναυσμα στους Σμυρναίους να ασχοληθούν ενεργά με το θέατρο και με τα καλλιτεχνικά δρώμενα εν γένει.⁵⁶ Σημαντική ήταν η συμβολή του ελληνικού θεάτρου στη θεατρική επιμόρφωση των Σμυρναίων. Για τον ελληνισμό στη Σμύρνη, ο Έλληνας ηθοποιός ήταν κάτι σαν: «ο απόστολος της πατρίδος, διαλαλητής της ωραιότητας της ελληνικής γλώσσας».⁵⁷

Εκτός από τον ψυχαγωγικό παράγοντα, σε πρακτικό επίπεδο η δράση των σμυρναϊκών φιλοδραματικών συλλόγων εξυπηρετούσε τις δράσεις άλλων συλλόγων. Οι ερασιτέχνες ηθοποιοί που στελέχωναν τους συλλόγους αυτούς, οργάνωναν θεατρικές παραστάσεις, τα έσοδα των οποίων δίνονταν σε άλλους συλλόγους κατά βάση φιλανθρωπικούς.⁵⁸ Από τους πρώτους φιλοδραματικούς συλλόγους που έκαναν την εμφάνισή τους στη Σμύρνη ήταν ο «Φιλοδραματικός Όμιλος Σμύρνης» (1870) και ο «Φιλοδραματικός σύλλογος Σμύρνης» (1877) και πληθώρα σχετικών συλλόγων που συνέβαλαν στην ανάδειξη της ελληνικής δραματουργίας τον 19^ο αιώνα.⁵⁹

Οι περισσότεροι αθλητικοί σμυρναϊκοί σύλλογοι στη δημιουργήθηκαν από μουσικούς συλλόγους. Από τα πρώτα αθλητικά σωματεία που έκαναν την εμφάνισή τους (1891) ήταν ο «Απόλλων». Ξεκίνησε ως φιλαρμονικός

⁵⁵ Στο ίδιο, σελ 87.

⁵⁶ Σολομωνίδης, Χ., (1954), *Το θέατρο στη Σμύρνη*, Αθήνα, Τυπογραφείο Μαυρίδη, σελ. 9

⁵⁷ Στο ίδιο, σελ. 67.

⁵⁸ Μαμώνη, Κ. & Ιστικοπούλου, Λ., (2006), *ό.π.* σελ. 125

⁵⁹ Σταματοπούλου-Βασιλάκου, Χ, «Το θέατρο στη Σμύρνη», *η Καθημερινή*, 3/5/1998, τ. 7, σελ.23

σύλλογος, διοργανώνοντας συναυλίες και φιλολογικές οργανώσεις. Φτιάχνει το αθλητικό του τμήμα μετά το 1894 και στο γυμναστήριο του συλλόγου φιλοξενεί και άλλους συλλόγους. Διέθετε τμήματα στίβου, αθλοπαιδιών, πυγμαχίας, μπάσκετ και ποδηλασίας, ενώ αρκετοί αθλητές του μέχρι και το 1922, έτος που μεταφέρθηκε στην Αθήνα, συμμετείχαν σε Ολυμπιακούς Αγώνες.⁶⁰

Ο «Ορφεύς» (1890) ξεκίνησε ως ένας μουσικός σύλλογος, έχοντας ως σκοπό: «την καλλιέργεια της μουσικής και τη σωματική αγωγή των μελών του». Μετά από διενέξεις μεταξύ των μελών του συλλόγου, διασπάστηκε και δημιουργήθηκε ένα νέο σωματείο καθαρά γυμναστικό με την ονομασία «Γυμνάσιον» (1896). Η ένωση των συλλόγων οδήγησε στη δημιουργία του «Πανιωνίου Γυμναστικού Συλλόγου».⁶¹

Ο «Πανιώνιος» υπήρξε πρωτοπόρος στην καθιέρωση του θεσμού των σχολικών αγώνων και γυμναστικών επιδείξεων ανάμεσα στα σχολεία της Σμύρνης. Καθ' όλη τη διάρκεια της αθλητικής του δραστηριότητας δεν σταμάτησε να ασχολείται με την καλλιέργεια του πνεύματος αφού ασχολείτο με τη διοργάνωση ποιητικών, λογοτεχνικών και μουσικών διαγωνισμών. Ο σύλλογος παύει να υπάρχει το 1922, ενώ 25 από τα μέλη του βρίσκουν το θάνατο μέσα στην καταστροφή, ανάμεσά τους και ο Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος, ως επίτιμο μέλος του συλλόγου.⁶²

Ο «Απόλλων» και ο «Πανιώνιος» είναι οι σύλλογοι που υποστηρίχθηκαν έμπρακτα από αθηναϊκούς αθλητικούς συλλόγους, όπως τον «Πανελλήνιο Γυμναστικό Σύλλογο», ενώ ο «Πανιώνιος» φιλοξενείται προσωρινά στο Παναθηναϊκό Στάδιο μέχρι την οριστική του στέγαση στο γήπεδο της Νέας Σμύρνης το 1930.⁶³

Άλλα αθλητικά σωματεία στη Σμύρνη ήταν ο «Πέλοψ» (1908) που ασχολήθηκε με την οργάνωση ναυτικών και κολυμβητικών αγώνων για

⁶⁰ Σολομωνίδης, Χ. (1957), *Της Σμύρνης*, Αθήνα, Τυπογραφείο Μαυρίδη, , σελ.168-169

⁶¹ Στο ίδιο, σελ.182

⁶² Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος 1890-1930: 40ετηρίς, αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

⁶³ Λινάρδος, Π.(1998), *Η Σμύρνη του Πανιωνίου: από τη μικρασιατική πρωτοπορία στην αθηναϊκή αναγέννηση*, Αθήνα, Οι φίλοι των τεχνών, σελ. 216

φιλανθρωπικό σκοπό, ο «Θησέας» (1907) που συνεργαζόταν με τον «Απόλλων» ως αδελφοποιημένος σύλλογος, ο «Όμιλος Ερετών Σμύρνης» γνωστός για τις επιδόσεις του στις λεμβοδρομίες και άλλοι πολλοί σύλλογοι που οι περισσότεροι από αυτούς είχαν άδοξο τέλος μετά την καταστροφή.⁶⁴

Επαγγελματικά σωματεία

Σε ένα από τα μεγαλύτερα εμπορικά κέντρα όπως ήταν η Σμύρνη δεν ήταν λογικό να λείπουν οι επαγγελματικές και οι συντεχνιακές οργανώσεις. Στόχος όλων τους ήταν η κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους έναντι άλλων ειδικοτήτων και η παροχή βοήθειας σε άλλους συλλόγους. Οι δικηγόροι, οι ιατροί, οι αρχιτέκτονες και οι δημοσιογράφοι ήταν οι πρώτοι που προχώρησαν σε συσσωματώσεις για την διασφάλιση των κεκτημένων τους.⁶⁵

Οι εκπαιδευτικοί των σημαντικότερων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων που αναφερθήκαμε προχώρησαν στη σύσταση συλλόγου («Διδασκαλικός Σύλλογος») το 1900 για την εξεύρεση ποιοτικότερων μεθόδων διδασκαλίας για τη βελτίωση του παιδαγωγικού συστήματος. Συνέταξαν εκπαιδευτικά προγράμματα για τα σχολεία, ενώ προώθησαν τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας.⁶⁶ Φυσικά οι εργάτες, οι μικρέμποροι, οι παραγωγοί δεν έμειναν άπραγοι, οργανώθηκαν σε συντεχνίες. Οι περισσότεροι κλάδοι προχώρησαν στη σύσταση συλλόγων για τη διεκδίκηση των εργατικών τους δικαιωμάτων, ενώ άλλοι οργάνωναν μαθήματα για τους εργάτες, όπως ο «Σύνδεσμος των Ελλήνων εμποροϋπαλλήλων Σμύρνης» (1907).⁶⁷

Λέσχες

Η δημιουργία λέσχης στη Σμύρνη ξεκινά από τους Ευρωπαίους γύρω στο 1700. Οι ολιγάριθμοι Ευρωπαίοι έψαχναν να βρουν ένα τρόπο διασκέδασης προσαρμοσμένο στα δυτικά πρότυπα. Η πρώτη λέσχη που δημιουργήθηκε ήταν η «Ευρωπαϊκή Λέσχη». Το έτος ίδρυσής της πιθανόν είναι το 1785. Οι Σμυρναίοι τα αποκαλούσαν και καζίνα. Από τις κυριότερες

⁶⁴ Σολομωνίδης, Χ. (1957), *Της Σμύρνης*, Αθήνα, Τυπογραφείο Μαυρίδη, σελ. 211-215

⁶⁵ Μαμώνη, Κ. & Ιστικοπούλου, Λ.,(2006), *ό.π.* σελ. 112-113

⁶⁶ Στο ίδιο,σελ.114-115

⁶⁷ Στο ίδιο ,σελ. 117

δραστηριότητές τους ήταν ανάγνωση βιβλίων και ευρωπαϊκών εφημερίδων. Μετά από πυρκαγιά το 1868, η «Ευρωπαϊκή Λέσχη» καταστρέφεται και το 1885 μετονομάζεται σε «Circle Europeen». Μέλη του νέου αυτού συλλόγου και μέλη της «Ελληνικής Λέσχης» δημιουργούν την «Νέα Λέσχη» (1886). Απότοκος της «Νέας Λέσχης» και του «Circle Europeen» είναι το «Club de Smyrne» (1902) που επέζησε μέχρι τη Μικρασιατική καταστροφή.⁶⁸

Οι Έλληνες στην προσπάθεια τους να μιμηθούν τα δυτικά πρότυπα προχώρησαν και εκείνοι στη δημιουργία της πρώτης λέσχης τους. Παράγοντας που συνετέλεσε υπέρ αυτής της πρωτοβουλίας ήταν η χορήγηση των ίδιων προνομίων με εκείνα των Ευρωπαίων στους Έλληνες εμπόρους.⁶⁹ Η «Ελληνική Εμπορική Λέσχη» σχηματίστηκε το 1818 από Έλληνες εμπόρους της Σμύρνης και της Χίου με σκοπό την προάσπιση των συμφερόντων τους και την προσφορά προς τους άπορους.⁷⁰ Το 1842 μετονομάζεται σε «Γραϊκική Λέσχη» για να λάβει την οριστική της ονομασία «Ελληνική Λέσχη», όνομα που θα τη συνοδεύσει μέχρι την οριστική της διάλυση με την καταστροφή. Στις αίθουσές της γίνονταν χορευτικές εκδηλώσεις, δεξιώσεις, τελετές, αίθουσες συζητήσεων, ενώ υπήρχε και αίθουσα χαρτοπαιξίας.⁷¹

Δεν έλειπε και η «Λέσχη των κυνηγών» (1891) καθώς όπως αναφέρουν οι πηγές το κυνήγι ήταν αγαπημένη ασχολία των Σμυρναίων. Μέσα στους σκοπούς της ήταν η οργάνωση εκδρομών, ασκήσεων γυμναστικής και ασκήσεις με όπλα. Διέθετε αναγνωστήριο και βιβλιοθήκη και τα μέλη της υπερέβαιναν τα 500.⁷²

Στις παραπάνω κατηγορίες θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και τις ειδικές σωματικές δραστηριότητες οι οποίες δημιουργήθηκαν κατά τα έτη 1919-1922 για να βοηθήσουν στα τρέχοντα προβλήματα που εκείνη τη στιγμή αντιμετώπιζε ο Μικρασιατικός Ελληνισμός. Την πρωτοβουλία για τη σύσταση αυτών των συλλόγων την ανέλαβαν οι γυναίκες κατά κύριο λόγο, οι οποίες

⁶⁸ Σολομωνίδης Χ, (1957), σελ 80-81.

⁶⁹ Μπόζη (2002), σελ. 201

⁷⁰ Στο ίδιο, σελ. 82

⁷¹ Σολομωνίδης Χ, (1957),σελ. 99

⁷² Στο ίδιο, σελ. 92-93

προσέφεραν ουσιαστική βοήθεια στον αγώνα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα που θα μπορούσαμε να αναφέρουμε είναι: «η Μικρασιάτισσα Αδελφή του Στρατιώτου» (1919) που ασχολήθηκε με την παροχή ειδών πρώτης ανάγκης για τους πολεμιστές και τη νοσοκομειακή περίθαλψη καθώς και το «Λύκειο Ελληνίδων Σμύρνης» (1920) που φρόντισε για την κατάρτιση αρκετών νέων γυναικών που συνέδραμαν στα στρατιωτικά νοσοκομεία.

Άλλοι γνωστοί σύλλογοι ήταν η «Παμμικρασιατική οργανώσις», η «Άμυνα Ελληνίδων Μικράς Ασίας» (1921), «Η ένωσις των ελληνικών γυναικείων Σωματείων της Μικράς Ασίας» και το σώμα «Ελλήνων Αλκίμων» με πρωτεργάτες τους μαθητές της Ευαγγελικής Σχολής και των εκπαιδευτηρίων Αρώνη και Γιαννίκη.⁷³

⁷³ Μαμώνη, Κ. & Ιστικοπούλου, Λ.,(2006), *ό.π.* σελ. 129-132

Κεφάλαιο Τρίτο:

Οι απαρχές του προσφυγικού οικιστικού συνοικισμού

Η Νέα Σμύρνη

Η δημιουργία της Νέας Σμύρνης αποτελεί μια ξεχωριστή περίπτωση, αφού σχεδιάστηκε για τους πρόσφυγες των μεσοαστικών και αστικών κοινωνικών στρωμάτων και οικοδομήθηκε όταν είχε καταλαγιάσει η αναστάτωση των πρώτων χρόνων της προσφυγικής εγκατάστασης.⁷⁴ Ήταν από τις λίγες περιπτώσεις πανελλαδικά που μια προσφυγική συνοικία σχεδιάστηκε εξ αρχής ως αστική περιοχή. Τα οικόπεδα διανεμήθηκαν έναντι αντιτίμου στους δικαιούχους.⁷⁵

Η Νέα Σμύρνη πριν από την εγκατάσταση των προσφύγων ήταν μια πετρώδης περιοχή και άγονη γεμάτη ρέματα. Όπως αναφέρει και ο Πανταζής στο «Χρονικό μιας Πόλης», η περιοχή αποτελούσε τον σκουπιδότοπο της Καλλιθέας, της διπλανής περιοχής, καθώς και των άλλων γειτονικών δήμων της Αθήνας.⁷⁶ Την περιοχή αυτή επρόκειτο να κατοικήσουν οι πρόσφυγες που είχαν ακόμη νωπές τις μνήμες της Μικρασιατικής καταστροφής τον Αύγουστο του 1922.

Σύμφωνα με τον Απόστολο Ορφανίδη «Στοιχεία δια την ιστορίαν της Νέας Σμύρνης», μαθαίνουμε, για την τοποτηρητεία του Βασίλειου Παπαδόπουλου, Μητροπολίτου Φλωρίνης, Αλμωπίας και Εορδαίας, το έτος 1923.⁷⁷ Η επιλογή της περιοχής από την τοποτηρητεία δεν ήταν τυχαία, επιδίωξη των κατοίκων ήταν να βρεθεί μια περιοχή όπου να πληροί τις παρακάτω προδιαγραφές :

- Η Ν. Σμύρνη έπρεπε να ιδρυθεί σε τόπο, που να ενώνει την περιοχή της Αθήνας με του Πειραιά ώστε να εξυπηρετούνται στην καθημερινότητά τους και γι' αυτό επιλέχθηκε η θέση του γηπέδου «παρά τη λεωφόρω Συγγρού».

⁷⁴ *Νέα Σμύρνη: από την καταστροφή στη δημιουργία* (2009), Νέα Σμύρνη, Δήμος Νέας Σμύρνης, σελ.55

⁷⁵ Στο ίδιο, σελ.67

⁷⁶ Πανταζής, Α. (1988), *Νέα Σμύρνη: Το χρονικό μιας πόλης*, Αθήνα, Ασπασία Πανταζή, σελ.47

⁷⁷ Ορφανίδης, Α.(1956), *Στοιχεία δια την ιστορίαν της Νέας Σμύρνης*, Αθήνα 1956, σελ.5

- Για την οικοδόμηση θα έπρεπε να βρεθεί ανάδοχη ξένη κατασκευαστική εταιρεία με μεγάλη οικονομική επιφάνεια και η οποία να μπορεί να χρηματοδοτήσει όλο το έργο σε χρυσό.⁷⁸
- Η επιλογή του συνουικισμού έπρεπε να γίνει εκεί όπου η αξία της γης ήταν όσο το δυνατόν η μικρότερη.
- Η τοποθεσία της περιοχής θα έπρεπε να απέχει από τη θάλασσα για να αποτραπούν τα αισθήματα θλίψης κατοίκους του νέου οικισμού .
- Η Τοποτηρητεία ήταν ο κύριος φορέας που θα αναλάμβανε όλα τα παραπάνω⁷⁹

Στόχος ήταν η απαλλοτρίωση μεγάλων εκτάσεων άγονης γης και να δοθούν οικοπέδα στους οικιστές. Στη συνέχεια να βρεθεί μια εταιρεία να αναλάβει τη χρηματοδότηση του έργου υπό την προϋπόθεση να προκαταβάλουν οι κληρούχοι το 20-25 % της συνολικής αξίας και την τελική αποπληρωμή σε ισόποσες δόσεις. Το κράτος θα αναλάμβανε το κόστος των οικοδομικών υλικών.⁸⁰ Μετά από έρευνες της τοποτηρητείας η περιοχή βρέθηκε και έμενε να δοθεί έγκριση για την απαλλοτρίωση των εκτάσεων στην εν λόγω περιοχή.

Το 1924 προτάθηκε στην Τοποτηρητεία από το υπουργείο Γεωργίας η ίδρυση οικοδομικού συνεταιρισμού για την νόμιμη εκπροσώπηση των οικιστών και την οικονομική διαχείριση των χρημάτων των οικιστών. Εντέλει, όχι μόνο ένας αλλά δεκατέσσερις συνεταιρισμοί αναγνωρίστηκαν από την τοποτηρητεία αλλά όλοι υπάχθηκαν στην ένωση οικοδομικών συνεταιρισμών «η κοινότης Νέας Σμύρνης».⁸¹

Η δράση της ξεκινά στις 31-1-1924 και λήγει στις 21-6-1929. Στις εργασίες της ένωσης ήταν «η έγκριση των αιτήσεων των δικαιούχων προσφύγων, τη διανομή και τους όρους της εκποιήσεως των οικοπέδων, την εφαρμογή των ποινών ακυρώσεως των εκποιουμένων οικοπέδων, τον ακριβή

⁷⁸ Παραλίκης, Σ., (2006), *Ιστορία του Δήμου Νέας Σμύρνης (1922-1940): ίδρυση και πολεοδομική εξέλιξη*, Αθήνα, Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, σελ. 139

⁷⁹ Παραλίκης, Σ., (2007), «Η συμβολή της τοποτηρητείας Σμύρνης στον χαρακτηρισμό της Νέας Σμύρνης ως κηπούπολης στην Αθήνα του μεσοπολέμου», *Τεχνικά Χρονικά*, Αθήνα, τ.1-2, σελ. 29

⁸⁰ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ. 67

⁸¹ Ορφανίδης, Α.(1956), *ό. π.* σελ. 21

καθορισμό του εκπονητέου οικοπέδου, το χαρακτηρισμό οικοπέδων ως ακαταλλήλων προς οικοδόμηση (λόγω διελεύσεως ρεμάτων ή υπάρξεως χαραδρών), του είδους της οικοδομής που θα ανεγερθεί, τις τιμές των οικοπέδων και τον τρόπο καταβολής τους, καθώς και με την εφαρμογή των επί μέρους διατάξεων όλων των νομοθετικών και βασιλικών διαταγμάτων, που εκδόθηκαν στην πενταετία για τον προσφυγικό συνοικισμό».⁸²

Είκοσι ημέρες μετά την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης, στις 14 Αυγούστου 1923, υπογράφηκε από την επαναστατική κυβέρνηση του Νικόλαου Πλαστήρα το νομοθετικό Διάταγμα «Περί αναγκαστικής απαλλοτριώσεως γηπέδου παρά την Λεωφόρο Συγγρού»⁸³. Ο σχεδιασμός της νεοσύστατης πόλεως ανατέθηκε στον Πέτρο Καλλιγά, διευθυντή Σχεδίου Πόλεων. Η περιγραφή που παρέθεσε ο Καλλιγάς για την περιοχή του τόπου το 1923 για την τοποθέτηση της Νέας Σμύρνης ανέφερε τα εξής: «.....εκ της θέσεως αυτής ο ορίζων είναι αναπεπταμένος και προς νότον μεν βλέπει τις τον Σαρωνικόν Κόλπον και το Φάληρον, προς δυσμάς τον Πειραιά, την κοιλάδα του Κηφισσού και τον Κορυδαλλον, προς βορράν την Πάρνηθα, τον λόφον των Μουσών, την Ακρόπολιν και την πόλιν των Αθηνών και προς ανατολάς τον Υμηττόν, ού τα εν αυτώ υψώματα αποτελούσι τας πρώτας προσβάσεις».⁸⁴

Το νομοθετικό αυτό διάταγμα προκάλεσε την αντίδραση των γηγενών που είχαν τα κτήματά τους στον τόπο αυτόν και έβλεπαν το νέο προσφυγικό στοιχείο να απειλεί την ομοιογένεια και τα συμφέροντά τους. Υπήρχαν πρότεροι ιδιοκτήτες αγροτεμαχίων που κατείχαν εκτάσεις ήδη από τη μεταπελευθερωτική περίοδο και μπροστά στην έλευση του νέου στοιχείου δεν δίσταζαν να διώχνουν τους νεοεισερχόμενους υπό την απειλή όπλων.⁸⁵ Οι αντιδράσεις τους οδήγησαν στην κατάργηση του «Νέου Σχεδίου Αθηνών» από τη δικτατορία Πάγκαλου το 1926.⁸⁶

⁸² Παραλίκης, Σ., (2006), *ό. π.* σελ.153

⁸³ Κατά τον Ορφανίδη, ακολούθησε και τροποποιημένο νομοθετικό διάταγμα στις 22/29 Νοεμβρίου 1923, μετά από αντίδραση των κατοίκων στο διάταγμα της 8/14^{ης} Αυγούστου.

⁸⁴ Χατζατουριάν, Β. (1999). *Νέα Σμύρνη. Διαδρομές του φακού στην αρχιτεκτονική της εξέλιξη*, Αθήνα, Ένωση συλλόγων γονέων και κηδεμόνων δήμου Νέας Σμύρνης», σελ. 34

⁸⁵ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ. 56

⁸⁶ Χατζατουριάν, Β. (1999), *ο. π.* σελ. 23

Η υλοποίηση

Η περιοχή χωρίστηκε σε τρεις κατηγορίες οικοπέδων που προβλεπόταν το αντίστοιχο τίμημα και διανεμήθηκαν με κλήρωση.⁸⁷ Η πρώτη απαλλοτρίωση ξεκινά το 1924 και οι πρώτοι δικαιούχοι φτάνουν τους 2.400 στους οποίους το Υπουργείο Προνοίας χορηγεί τα παραχωρητήρια. Ωστόσο η συγκέντρωση των αιτήσεων ήταν μεγάλη και ο αριθμός των δικαιούχων οικιστών ξεπερνούσε τους 1.115, όσα δηλαδή οικόπεδα προέβλεπε το σχέδιο Καλλιγιά που σχεδιάστηκε το 1924. Κατά συνέπεια απαραίτητη ήταν η β' απαλλοτρίωση.⁸⁸ Σημαντική προϋπόθεση ήταν η μη μεταβίβαση των οικοπέδων για πέντε έτη ώστε να διαφυλαχθεί ο προσφυγικός χαρακτήρας του συνοικισμού.⁸⁹

Πέρα από αυτό απαγορευόταν η υποθήκευση του οικοπέδου σε τράπεζες, που θα μπορούσε όμως να αποτελέσει μια λύση στην εξεύρεση χρημάτων όσων δεν ήταν σε θέση να κατασκευάσουν την οικία τους με δικά τους χρήματα.⁹⁰ Αυτό δημιουργούσε αρκετά προβλήματα σε αυτή την ομάδα των οικιστών γιατί έχαναν τα οικόπεδα τους. Το πρόβλημα ωστόσο με το ζήτημα της υποθήκευσης λύθηκε κάποιους μήνες μετά ακριβώς για να μη χάσει η περιοχή αυτό το προσφυγικό ομοιογενές στοιχείο. Η τράπεζα θα ενέκρινε την υποθήκη αλλά δε θα αναλάμβανε την ευθύνη για την ποιότητα της κατοικίας που θα ανέγειρε ο ενδιαφερόμενος.⁹¹

Το πρόβλημα που ωστόσο είχε ανακύψει ήταν ότι οι κάτοικοι δεν είχαν στα χέρια τους τα οριστικά παραχωρητήρια και δεν γινόταν να προβούν σε διακανονισμό με την τράπεζα για την υποθήκη των οικοπέδων τους. Μετά από αίτημα του συνδέσμου «Ένωσις Αστών προσφύγων Νέας Σμύρνης» και την επίσκεψή του στο υπουργείο πρόνοιας, δόθηκε η έγκριση να δοθούν τα παραχωρητήρια στους οικιστές.⁹²

⁸⁷ Ανανιάδης, Β., (1990), *60 χρόνια Νέας Σμύρνης*, Αθήνα, Νέα Σμύρνη, σελ.28

⁸⁸ Παραλίκης, Σ., (2006), *ό. π.* σελ.160

⁸⁹ Νέα Σμύρνη: από την καταστροφή στη δημιουργία, (2009), Δήμος Νέας Σμύρνης, σελ.71

⁹⁰ Προσφυγικός Κόσμος, 4/9/1927, αρ. φύλλ. 12, σελ.3

⁹¹ Προσφυγικός Κόσμος, 30/10/1927, αρ. φύλλ. 20, σελ. 1

⁹² Προσφυγικός Κόσμος, 18/12/1927,αρ. φύλλ. 27, σελ 6.

Η πόλη αρχίζει να οικοδομείται το 1926 και δίνονται και οι πρώτες άδειες κατοικίας. Το ζήτημα της μαζικής ανέγερσης του συνοικισμού ήδη είχε τεθεί από το 1927 και είχε απασχολήσει τον τύπο της εποχής. Ανάδοχες εταιρίες είχαν διατυπώσει τις προτάσεις τους, μέχρι να βρεθεί η καταλληλότερη που θα συνέφερε τους κατοίκους της Νέας Σμύρνης.⁹³ Όλη αυτή η καθυστέρηση δημιουργούσε ένα ακόμη πρόβλημα στους κατοίκους που ενώ είχε κληρωθεί το οικόπεδό τους στην περιοχή, έμεναν στην Αθήνα και επιβαρύνονταν με ενοίκιο το οποίο αδυνατούσαν να καλύψουν.⁹⁴

Το 1928 οι κάτοικοι αριθμούν τους 210. Στις 12/10/1929, δημοσιεύεται στην εφημερίδα της Κυβερνήσεως ο νόμος 3967, ο οποίος αναφέρεται στους όρους του διαγωνισμού για την ανέγερση των συνοικισμών της Νέας Σμύρνης και της Νέας Καλλιπόλεως και περιλαμβάνεται και στον «Προσφυγικό Κόσμο».⁹⁵ Το ίδιο έτος έπειτα από την επανεκλογή Βενιζέλου, η οικοδόμηση του συνοικισμού ανατέθηκε στη γαλλική εταιρεία «Societe Immobiliere du Boulevard Haussmann» ή εν συντομία «Βουλεβάρ». Η συμφωνία προέβλεπε την καταβολή από τους κατοίκους του 1/6 της αξίας του κάθε οικήματος και την τελική εξόφληση σε δόσεις.⁹⁶

Η προοπτική της δημιουργίας μιας σύγχρονης κηπούπολης, που αποτελούσε ένα εξαιρετικό έργο για τα δεδομένα της εποχής, προκάλεσε το ενδιαφέρον ακόμα και κατοίκων που δεν ανήκαν στην προσφυγική μερίδα των Σμυρναίων και εκφράστηκε η επιθυμία από εκείνους για αγορά κατοικιών. Η ιδέα της κηπούπολης κατά τα πρότυπα του εξωτερικού, αναφέρεται σε μια νεοσύστατη πόλη που θα περιβάλλεται από αγροκτήματα, που θα εξασφαλίζει την αυτάρκεια των κατοίκων της και οδηγεί στην αγροτική και τη βιομηχανική ανάπτυξη της περιοχής. Στην Ελλάδα η ιδέα αυτή πήρε μια διαφορετική μορφή από τα παραπάνω πρότυπα αφού βασίστηκε κυρίως στη δημιουργία χώρων πρασίνου σε σπίτια και πάρκα.⁹⁷ Η κηπούπολη αποτελούσε ο τόπος

⁹³ Προσφυγικός κόσμος, 26/6/1927, αρ. φύλλ. 2, σελ 4

⁹⁴ Προσφυγικός κόσμος, 7/8/1927, αρ. φύλλ. 8, σελ.2

⁹⁵ Προσφυγικός κόσμος, 4/8/1929, αρ. φύλλ. 112, Σελ. 4

⁹⁶ Ανανιάδης, Β., (1990), ό . π. σελ.30

⁹⁷ Παραλίκης, Σ.,(2007), σελ. 1

προορισμού για τους αστούς γηγενείς Αθηναίους που έβλεπαν την Αθήνα να χάνει την εικόνα του 19^{ου} αιώνα με τα νεοκλασικά της και το ήσυχο περιβάλλον της, καθώς κατακλυζόταν από πρόσφυγες και βιομηχανικές μονάδες. Για αυτό το λόγο πολλοί θέλησαν να μεταφερθούν σε προάστια όπως το Ψυχικό, η Φιλοθέη και η Εκάλη⁹⁸.

Λόγω της γεωγραφικής θέσης, απέχοντας από τα αστικά κέντρα του Πειραιά και της Αθήνας, η επιλογή της Νέας Σμύρνης ήταν πιθανόν η καλύτερη δυνατή. Από την άλλη, οι γηγενείς εκμεταλλεύτηκαν το γεγονός ότι τα οικήματα που θα αναγειρόνταν στη Νέα Σμύρνη θα ήταν υψηλού κόστους, εκμεταλλεύτηκαν λοιπόν την ευκαιρία και αγόρασαν τα οικοπέδα από τους κληρούχους πρόσφυγες. Αυτό από τη μία μπορεί να θεωρηθεί θετικός παράγοντας στη σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ γηγενών-προσφύγων, εντούτοις απειλούσε την ομοιογένεια του προσφυγικού συννοικισμού και την προσπάθεια των Σμυρναίων οικιστών να μείνει γνήσιος και αναλλοίωτος.⁹⁹

Αυτό προκάλεσε την αντίδραση όχι μόνο των προηγούμενων κληρούχων ιδιοκτητών όπως προαναφέρθηκε αλλά και των προσφύγων από τη Σμύρνη που έβλεπαν ότι δεν είχαν πρόσφορο έδαφος για τη δημιουργία μιας ιδιόκτητης κατοικίας αφού «απειλούνταν» από τους γηγενείς. Αντιδράσεις υπήρχαν όμως και από τους κατόχους οικημάτων στην Αθήνα, καθώς πολλοί είχαν ενοικιάσει σε Σμυρναίους πρόσφυγες, όσο οι τελευταίοι περίμεναν να βρουν μόνιμη κατοικία στη νεόδμητη περιοχή. Τα οικήματά τους κινδύνευαν να μείνουν ξενοίκιαστα και οι ίδιοι να χάσουν οικονομικές απολαβές από την ενοικίαση.¹⁰⁰ Ένα μεγάλο σημαντικό μέρος του πληθυσμού της εκκλησιαστικής επαρχίας Σμύρνης, που αποτελούνταν από εμπόρους, επιχειρηματίες, βιομήχανους, επιστήμονες, μηχανικούς, αρχιτέκτονες και άλλες ειδικότητες, είχε καταφύγει στην Αθήνα και τον Πειραιά, αυτοί αποτελούσαν ένα μεγάλο «πνευματικό κεφάλαιο»¹⁰¹

⁹⁸ Λεοντίδου, Λ., (1989), *ό. π.* σελ. 228

⁹⁹ Μωραϊτού, Ι., (2017), «Η πολιτική χωροθέτησης και εγκατάστασης των Ελλήνων προσφύγων από τη Μικρά Ασία εντός και εκτός του Δήμου της Αθήνας, μετά τη Μικρασιατική καταστροφή. Η περίπτωση της Νέας Σμύρνης», *Ετήσια έκδοση Εστίας 2017*, τ. 94, σελ. 40.

¹⁰⁰ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ. 197

¹⁰¹ Ορφανίδης, Α. (1956), *ό. π.* σελ. 11

Στη σύμβαση που υπογράφηκε μεταξύ της κυβέρνησης και της «Βουλεβάρ», προβλεπόταν από την ανάδοχο εταιρεία εκτός της ανέγερσης 2.500 κατοικιών, η κατασκευή έργων δικτύου υδρεύσεως, οδικού δικτύου και αποχετεύσεως.¹⁰² Προτάθηκαν 30 τύποι κατοικιών: μονώροφες κατοικίες διώροφες μονοκατοικίες, διώροφες οικοδομές που διέθεταν και κατάστημα, διώροφες διπλοκατοικίες με βεράντες και εξώστες. Ο κάθε ενδιαφερόμενος μπορούσε να διαβάσει το σχετικό φυλλάδιο που εξέδωσε η εταιρία και απεικονίζονταν σχέδια οικημάτων καθενός από τους παραπάνω τύπους, με λεπτομέρειες για τους χώρους, το κόστος του οικήματος, την τιμή της προκαταβολής, την τιμή ανά δόση κ.α. Απαραίτητη προϋπόθεση για τη συνολική ανέγερση του οικισμού ήταν η συγκέντρωση των αιτήσεων από 1100 οικιστές για τη Νέα Σμύρνη και 500 για την Καλλιπόλη.¹⁰³

Η δεύτερη απαλλοτρίωση πραγματοποιείται στις αρχές της δεκαετίας του 1930. Από αυτήν προκύπτουν 2.200 οικοδομήσιμα οικόπεδα. Συστηματική ανοικοδόμηση όμως άρχισε μόνο μετά το 1930 και μετά την επικράτηση του κόμματος των Φιλελευθέρων, εφόσον υπήρχε ο χρόνος για τη συγκρότηση και την εφαρμογή ενός συνεπέστερου προγράμματος αποκατάστασης των προσφύγων.¹⁰⁴

Ο υπουργός Προνοίας Λεωνίδα Ιασωνίδης καταγγέλλει τη σύμβαση με την γαλλική εταιρία στις 19 Ιανουαρίου 1932, λόγω της διετούς καθυστέρησης στην έναρξη των οικοδομικών εργασιών.¹⁰⁵ Αιτίες για τη διάλυση αυτής της συμφωνίας υπήρξαν η αδυναμία της Εθνικής τράπεζας να δώσει την οικονομική εγγύηση που ζητούσε η «Βουλεβάρ» λόγω της έλευσης της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, το μειωμένο ενδιαφέρον των οικιστών καθώς είχαν ανεγερθεί μέχρι την καταγγελία μόνο 320 κατοικίες, και η παρέμβαση της «Γενικής Οργανώσεως Νέας Σμύρνης» όπως θα δούμε στη συνέχεια.¹⁰⁶

¹⁰² Σύμβασις μεταξύ της ελληνικής κυβερνήσεως και της ‘‘Societe Immobiliere du Boulevard Hausmann’’ δια την ανέγερση των συνοικισμών Νέας Σμύρνης και Νέας Καλλιπόλεως (1931), Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

¹⁰³ «Ανέγερσις Νέας Σμύρνης και Νέας Καλλιπόλεως: οδηγίες δια τους οικιστάς και τύποι οικιών και καταστημάτων», (1931), Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

¹⁰⁴ «Νέα Σμύρνη: από την καταστροφή στη δημιουργία» (2009), σελ.73

¹⁰⁵ Στο ίδιο, σελ.74

¹⁰⁶ Πανταζής, Α. (1988), ό. π. σελ 203

Από τότε η κατασκευή των κατοικιών πέρασε στα χέρια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.¹⁰⁷ Μετά την εγκατάλειψη του σχεδίου να αναλάβει ανάδοχη εταιρία την ανοικοδόμηση της συνοικίας κρίθηκε αναγκαία η σύσταση σωματείων που αφορούσαν την προαγωγή των θεμάτων που απασχολούσαν τον συνοικισμό.¹⁰⁸ Από πριν ωστόσο παρατηρείται το φαινόμενο της σύστασης συλλόγων όταν η Νέα Σμύρνη βρισκόταν στα πρώτα της βήματα για την επίλυση βασικότερων προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι οικιστές και για αυτά θα γίνει λόγος σε επόμενο κεφάλαιο.

Το 1933 δημοσιεύεται το νομοθετικό διάταγμα «Περί αναγνώρισεως κοινότητας Νέας Σμύρνης εν τω νομώ Αττικής και Βοιωτίας», σύμφωνα με το οποίο η Νέα Σμύρνη αποσπάται από το δήμο Αθηναίων. Τον Ιανουάριο του 1934, ο συνοικισμός της Νέας Σμύρνης ανακηρύσσεται κοινότητα αφού ο πληθυσμός της απαριθμεί τους 1.109 κατοίκους και μάλιστα λαμβάνουν μέρος στις εκλογές του Φεβρουαρίου του ίδιου έτους. Πρώτος πρόεδρος της κοινότητας γίνεται ο Αθανάσιος Καρύλλος το 1934.¹⁰⁹

Η προέλευση των προσφύγων

Η προέλευση των κληρούχων προσφύγων που έλαβαν την απαραίτητη άδεια για την ανέγερση κατοικίας ήταν από τα Ιωνικά Παράλια. Συγκεκριμένα από τη Σμύρνη προερχόταν το 23 %, από το Αδραμύτι, το Αιβαλί, τη Φώκαια, τα Μοσχονήσια, τα Βουρλά, τον Τσεσμέ και την Έφεσο το 17%, από τον Πόντο το 12%, από τη Νότια Μικρά Ασία το 10%, από την Κωνσταντινούπολη το 9%, από τη Θράκη επίσης το 9%, από την κεντρική Μικρά Ασία το 8%. Ένα ποσοστό 12% αποτελούσαν οι γηγενείς κάτοικοι, ο συνοικισμός των οποίων ονομαζόταν Φάρος και βρισκόταν στο βορειοανατολικό τμήμα του σύγχρονου Δήμου Νέας Σμύρνης.¹¹⁰

Ένα άρθρο που δημιουργεί προβληματισμό ως προς την προέλευση των προσφύγων και ποιοι τελικά εγκαταστάθηκαν στη Νέα Σμύρνη δημοσιεύεται

¹⁰⁷ Γκιζελή, Β.Δ. (1984), σελ.283

¹⁰⁸ «Νέα Σμύρνη: από την καταστροφή στη δημιουργία» (2009), σελ.78

¹⁰⁹ Στο ίδιο, σελ.96

¹¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 100

το 1932 στην εφημερίδα «Η Νέα Σμύρνη» με τίτλο: «Σμυρναίοι και Νεοσμυρναίοι». Στο άρθρο αυτό ο συντάκτης προβληματίζεται τελικά για το κατά πόσο ο οικισμός είναι ομοιογενής παρά το γεγονός ότι φέρει το όνομα «Νέα Σμύρνη». Η αιτία που δίνεται από τον συντάκτη είναι ότι οι ίδιοι οι Σμυρνιοί στο σύνολό τους –οι προερχόμενοι από την κατεστραμμένη πόλη- δε θέλουν να την κατοικήσουν, παρά μόνο οι Σμυρνιοί που ζούσαν στο κέντρο της Σμύρνης και όχι αυτοί που ζούσαν στα περίχωρά της. Μια δεύτερη αιτία που δίνει ο συντάκτης είναι η απροθυμία τους να συσσωματωθούν και επιρρίπτει την ευθύνη στους επικεφαλής που θέλουν να κρατούν τον προσφυγικό κόσμο διχασμένο. Το άρθρο κλείνει με προτροπή του συντάκτη να αφήσουν πίσω τη γκρίνια και την κακοδαιμονία ώστε να υπάρξει αμοιβαία συνεργασία μεταξύ των Σμυρναίων.¹¹¹

Για την επαγγελματική δραστηριότητα των οικιστών της περιοχής, ο Παραλίκης γράφει τα εξής: «Στο σύνολο των 1.726 δηλωθέντων επαγγελματιών των προσφύγων-οικιστών της Νέας Σμύρνης, ο κλάδος των εμπόρων συγκεντρώνει τη σχετική πλειοψηφία του 39,7% και ακολουθούν οι κλάδοι των υπαλλήλων, ελευθέρων επαγγελματιών και τεχνιτών, που συνολικά συγκεντρώνουν το 38,8%. Ακολουθούν οι υπόλοιποι κλάδοι των ιατρών (8,1%), των εκπαιδευτικών (2,9%), των βιομηχάνων (1,6%), των αρχιτεκτόνων-μηχανικών (1,3%), των κληρικών (0,9%), των αξιωματικών (0,8%), κ.λ.π.. Ένα ποσοστό της τάξεως του 4,6% δεν δήλωσε καθόλου την επαγγελματική του ενασχόληση»¹¹²

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι οι οικιστές δε συνδέονται μεταξύ τους με βάση την εντοπιότητά τους, αφού δεν είναι όλοι τους από το κέντρο της Σμύρνης. Έχουν οι περισσότεροι από αυτούς την ταυτότητα του πρόσφυγα όπως δείχνουν τα ποσοστά και αυτός ο χαρακτηρισμός ήταν αρκετός.

Τα στοιχεία για την επαγγελματική τους ενασχόληση δείχνουν ότι στην πλειοψηφία τους οι οικιστές είναι έμποροι και άτομα που ανήκουν σε μια ανώτερη κοινωνική τάξη. «Πρόκειται για μια επιλογή που στηρίζεται στην

¹¹¹ Η Νέα Σμύρνη, 12/4/1932, αρ. φύλλ. 31, σελ. 1

¹¹² Παραλίκης, Σ., (2007), σελ. 4.

οικονομική και κοινωνική συγγένεια των ομάδων παρά στην κοινή καταγωγή»¹¹³.

Ο Προσφυγικός Τύπος και η συνεισφορά του

Ο Τύπος έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ενημέρωση των οικιστών, λειτούργησε φορέας αιτημάτων και ανάλογα με τα άρθρα που φιλοξενούσε στις στήλες του, ένωνε ή χώριζε τους πολίτες σε αντιμαχόμενες μερίδες. Συνέβαλε στην από κοινού αντιμετώπιση των προβλημάτων που εκείνη την περίοδο ήταν πολλά. Από τις πρώτες προσφυγικές εφημερίδες που έκαναν την εμφάνισή τους ήταν ο «Προσφυγικός κόσμος». Όπως αναφέρει και στο πρώτο του φύλλο που κυκλοφόρησε στις 19/6/1927, στόχος της εφημερίδας ήταν να αγωνιστεί για την προστασία των συμφερόντων των πιεζόμενων και αδικούμενων προσφύγων και το σύμβολό της ήταν: «το μεγαλύτερο όφελος δια τους περισσότερους».¹¹⁴

Στην εφημερίδα παρατίθενται άρθρα σε σχέση με την πρόοδο των οικισμών, τις αποφάσεις και τα νομοθετήματα που αφορούσαν τους συνοικισμούς, είτε αστικούς είτε αγροτικούς, ενώ πολλές φορές κατήγγειλε την άγνοια και την αμέλεια των αρχών για τον προσφυγικό κόσμο. Τα άρθρα υπογράφονταν από μικρασιάτες δημοσιογράφους ή καθηγητές που ήταν πάντοτε ενημερωμένοι για τα ζητήματα των οικισμών τους. Γνωρίζουμε ότι για τη Νέα Σμύρνη και τα θέματά της αρθρογραφούσε ο οικιστής Γεώργιος Ασκητόπουλος, χρησιμοποιώντας το ψευδώνυμο «Αρέθας Αργαίος».

Πέρα από τα ενημερωτικά ρεπορτάζ, ανέλαβε και τη συγγραφή χρονογραφήματος με τίτλο: «Από τα Φλαβιανά εις την Σάμον» που αφορούσε τον πολιτισμό της Σμύρνης, που χάθηκε στις φλόγες ενώ και ο ίδιος υπήρξε ενεργό μέλος σε συλλόγους της περιοχής. Είναι εμφανής η πρόθεση των δημοσιογράφων του προσφυγικού τύπου να ενημερώνεται ο προσφυγικός κόσμος για τα προβλήματα που αντιμετώπιζε κάθε περιοχή και πολλές φορές τα καταγγελτικά άρθρα των προσφύγων λειτουργούσαν ως μοχλός πίεσης στις

¹¹³ Γκιζελή (1984), *ο. π.*, σελ. 282.

¹¹⁴ Προσφυγικός κόσμος, 19/6/1927 Αρ. φύλλου 1, σελ 1

εκάστοτε κυβερνήσεις για την επίτευξη των σκοπών τους και την επίλυση των προβλημάτων τους.

Σε τοπικό επίπεδο, η πρώτη εφημερίδα που εκδόθηκε στην περιοχή ήταν «Η Νέα Σμύρνη», του Σταύρου Κουκουτσάκη. (Παράρτημα) Το πρώτο της φύλλο εκδόθηκε τον Ιανουάριο του 1925 και κυκλοφόρησε 28 φύλλα μέχρι και τον Νοέμβριο του 1925. Παύει για λίγο την κυκλοφορία της και επανεκδίδεται τον Δεκέμβριο του 1926, κυκλοφορώντας 27 φύλλα αυτή τη φορά. Δεν είχε την αναμενόμενη απήχηση καθώς η περίοδος συμπίπτει με την αγωνία των κατοίκων για την αποκατάστασή τους και την προώθηση της αξιοποίησης των περιουσιών τους. Η επανέκδοση της εφημερίδας έγινε τον Σεπτέμβριο του 1930 μέχρι και τον θάνατο του εκδότη της το 1968.¹¹⁵ Η δεύτερη εφημερίδα που δημιουργείται χάριν των κοινοτικών εκλογών του 1934 ήταν η «Αλήθεια». Εξέδωσε μόνο τρία φύλλα και ο στόχος της ήταν να υποστηρίξει την εκλογή του Ι. Παπαγιαννόπουλου που υπήρξε πολιτικός αντίπαλος του Αθ. Καρύλλου. Ακολούθησαν πολλές τοπικές εφημερίδες μεταπολεμικά όπως η «Νεά Εξόρμησις», η «Ηχώ της Νέας Σμύρνης», η «Φωνή της Νέας Σμύρνης» κ.α¹¹⁶

Το 1935 εκδόθηκε ακόμα μια τοπική εφημερίδα, «Η Πρόοδος». Κυκλοφόρησε συνολικά 50 φύλλα και διακόπτει τη λειτουργία της τον Ιανουάριο του 1936. Το κοινό μέσα από τα άρθρα και τα ρεπορτάζ της εποχής, ενημερωνόταν για τις δράσεις των συλλόγων. Εξάγουμε το γενικότερο συμπέρασμα ότι ο τοπικός τύπος υποστήριζε τη δράση των συλλόγων χωρίς να λειτουργεί μεροληπτικά υπέρ ενός συλλόγου ή να καταφέρεται ενάντια σε κάποιον άλλον σύλλογο. Επίσης ενημέρωνε το αναγνωστικό κοινό ακόμα και για τις εκδηλώσεις των συλλόγων όπως οι καλλιτεχνικές βραδιές και εκδηλώσεις, συνεδριάσεις ή αρχεραισίες.

Όπως ήταν αναμενόμενο, σε μια περιοχή που έπρεπε να τεθούν τα θεμέλια από την αρχή, με ένα σχέδιο πόλεως που προέβλεπε την δημιουργία της αλλά η οικοδόμησή της αποτελούσε μια χρονοβόρα διαδικασία, οι

¹¹⁵ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ.65

¹¹⁶ Ανανιάδης, Β., (1990), *ο. π.* σελ. 96

κάτοικοι αντιμετώπισαν προβλήματα που προϋπήρχαν κατά την άφιξή τους ή προβλήματα που πρόεκυπταν συνέχεια και ήταν καίριο ζήτημα η επίλυσή τους, για την εξασφάλιση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης στον ξένο τόπο. Η αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων έγινε με τη βοήθεια των συλλόγων, είτε δίνοντας πρόσκαιρες λύσεις μέχρι την ουσιαστική παρέμβαση του κράτους είτε με πρωτοβουλία ατόμων που ενδιαφέρονταν την Νέα Σμύρνη λόγω της σύνδεσής τους με τη γενέτειρά τους, τη Σμύρνη.

Τα προβλήματα των οικιστών

Το συγκοινωνιακό αποτέλεσε ένα μείζον πρόβλημα αφού οι περισσότεροι κάτοικοι εργάζονταν στην Αθήνα και ο ηλεκτρικός σιδηρόδρομος και το τραμ σταματούσαν στην περιοχή της Καλλιθέας. Από την Καλλιθέα έπρεπε να διανύουν μεγάλες αποστάσεις για να φτάσουν στα σπίτια τους. Καθώς λοιπόν η λύση αυτή δεν εξυπηρετούσε οι κάτοικοι επεδίωξαν να το λύσουν με την ίδρυση συνεταιρισμού (1930) που στόχευε στην αγορά λεωφορείων για την εξυπηρέτηση των οικιστών και έκανε το δρομολόγιο Αθήνα-Νέα Σμύρνη.¹¹⁷ Οι κάτοικοι έκαναν πολυετή σύμβαση με ιδιοκτήτες λεωφορείων και έδωσαν στον συνοικισμό 12 λεωφορεία που αναχωρούσαν κάθε 5' λεπτά τις εργάσιμες ώρες και κάθε 15' για τις μη εργάσιμες.¹¹⁸

Τα «μικρά και σαραβαλιασμένα» λεωφορεία, όπως χαρακτηρίζονταν, ήταν 13 θέσεων και αυτό εξηγεί τη συχνότητα των δρομολογίων. (παράρτημα) Τα λεωφορεία αυτά αποσύρθηκαν το 1932 και αντικαταστάθηκαν με 7 μεγάλα. Το 1933 οι ιδιοκτήτες μετά από απεργιακές κινητοποιήσεις, έχοντας ως αίτημα να μεταφέρουν εκτός από τους 20 καθημένους επιβάτες και 5 όρθιους, μπόρεσαν πέρα από τους εργαζόμενους να μεταφέρουν και τους μαθητές που φοιτούσαν σε σχολεία της Καλλιθέας χωρίς να καταβάλουν το αντίτιμο των 3,50 δραχμών.¹¹⁹

Το 1937 τα λεωφορεία ανέρχονταν σε 36 και προχώρησαν στην ενοποίησή τους με τα λεωφορεία της Γλυφάδας. Το 1938 ξεκινά η

¹¹⁷ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ. 136

¹¹⁸ Στο ίδιο, σελ 189

¹¹⁹ Στο ίδιο, σελ 217

εξυπηρέτηση των κατοίκων με τα λεωφορεία της Πάουερ καθώς έληγε η σύμβαση με τους ιδιώτες ιδιοκτήτες λεωφορείων που είχε υπογραφεί και τα ήδη υπάρχοντα λεωφορεία εξυπηρετούσαν πλέον την Άνω Νέα Σμύρνη σε τοπικό επίπεδο. Δεν ήταν μόνο η λήξη της σύμβασης που περιορίσε την κινητικότητα των μικρών ιδιωτικών λεωφορείων. Η εταιρία Πάουερ φαίνεται πως υποχρέωσε τα ιδιωτικά λεωφορεία να αυξήσουν το κόμιστρο του εισιτηρίου τους, να χρησιμοποιούν ένα μέρος των λεωφορείων που είχαν στη διάθεσή τους και να ακολουθούν διαφορετικό δρομολόγιο για να αποφύγουν τις κυρώσεις από την αγγλική εταιρεία.¹²⁰

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα ήταν αυτό της υδροδότησης. Η απουσία του δικτύου ύδρευσης ανάγκαζε τους κατοίκους να προμηθεύονται με νερό μέσω των νερουλάδων και με τα αρτεσιανά φρεάτια βάθους 15-17 μέτρων.¹²¹ Κάποιοι είχαν στα σπίτια τους ανεμόμυλους για την άντληση του νερού ενώ κάποιοι χρησιμοποιούσαν τα πηγάδια της Αθήνας.¹²² Το 1930, τα συνεργεία της ΟΥΛΕΝ ξεκίνησαν την τοποθέτηση των σωλήνων ύδρευσης. Το 1934 είχαν ήδη τοποθετηθεί τα πρώτα 300 μέτρα σωλήνων από τα 32.000 που προβλεπόταν για τη διασωλήνωση όλης της κοινότητας.¹²³

Το ίδιο έτος, μετά από σύναψη δανείου 14,5 εκατ. από το Ταχυδρομικό Ταμειυτήριο του οποίου η αποπληρωμή θα γινόταν σε 15 χρόνια, κάθε υδρολήπτης όφειλε να καταβάλει 30 δρχ. μηνιαίως, συνολικά ο κάθε οικιστής επιβαρυνόταν με 5.475 δρχ.¹²⁴ Το 1936 η τοποθέτηση σωλήνων ολοκληρώνεται και τα εγκαίνια της ύδρευσης τελέστηκαν με την παρουσία του Ι. Μεταξά και επισήμων στις 14/2/1937.¹²⁵ (Παράρτημα)

Τα σκουπίδια και οι ρεματιές αποτέλεσαν ένα μείζον ζήτημα για την περιοχή. Όπως αναφέραμε, η Νέα Σμύρνη ήταν ένας σκουπιδότοπος που οι περιοχές της Καλλιθέας, του Παλαιού Φαλήρου και κάποιων περιοχών της Αθήνας τον χρησιμοποιούσαν ως μια χωματερή. Η αποκομιδή τους όμως ήταν

¹²⁰ Πανταζής, Α. (1989), *Νέα Σμύρνη: Το χρονικό μιας πόλης*, Αθήνα, Ασπασία Πανταζή, σελ. 429

¹²¹ «Νέα Σμύρνη: από την καταστροφή στη δημιουργία» (2009), σελ 74

¹²² Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ. 133

¹²³ Στο ίδιο, σελ. 226

¹²⁴ Στο ίδιο, σελ. 246

¹²⁵ Πανταζής, Α. (1989), σελ. 97

ένα αίτημα των οικιστών που θα έπρεπε να επιληφθεί το κράτος για τον καθαρισμό της περιοχής. Μετά από διαμαρτυρίες της «Ενώσεως Αστών Προσφύγων», το υπουργείο Υγιεινής υποσχέθηκε τη βελτίωση της κατάστασης.¹²⁶ Οι ρεματιές από την άλλη, λόγω της απουσίας υπονόμου, υπερχειλίζουν με τα νερά της βροχής, ήταν γεμάτες ακαθαρσίες και το καλοκαίρι προκαλούσε αναθυμιάσεις που δυσκόλευαν τη ζωή τόσο των κατοίκων, όσο και των κατοίκων της γειτονικής περιοχής, της Καλλιθέας.¹²⁷

Το ζήτημα του ηλεκτροφωτισμού δεν θα μπορούσε να λείπει από τα βασικά προβλήματα του συνοικισμού. Μέχρι και το 1934 η κατάσταση δεν έχει επιλυθεί παρά τις προσπάθειες των συλλόγων, η εικόνα της περιοχής όπως περιγράφεται στην εφημερίδα είναι η εξής: «Οι καταστηματάρχαι παραπονούνται ότι στερούνται πελατείας, τα καφενεία μένουσι κενά, ουδέν κέντρο δύναται να προκόψει, καμία λέσχη δύναται να συγκεντρώσει τόσο κόσμο όσο έπρεπε»¹²⁸

Είναι γεγονός ότι οι κάτοικοι της Νέας Σμύρνης βρέθηκαν αντιμέτωποι με πολλά εμπόδια κατά την εγκατάστασή τους και επιστράτευσαν όσα μέσα διέθεταν για τη βελτίωση των συνθηκών της καθημερινότητας τους. Προσπάθησαν μέσω της πρωτοβουλίας των συλλόγων και την κρατική συνδρομή να τα αντιμετωπίσουν. Υπήρξαν όμως προσωπικότητες που προσέφεραν στον οικισμό, δίνοντας μια ουσιαστική βοήθεια στις ανάγκες του. Τα έργα τους υπάρχουν ακόμα και σήμερα. Το βασικό κίνητρο της προσφοράς τους, ήταν η σύνδεση της Σμύρνης με τη Νέα Σμύρνη, της παλιάς πατρίδας δηλαδή με τη νέα. Τέτοιες περιπτώσεις είναι το «Ιωσηφόγλειο Ορφανοτροφείο» και η «Ευαγγελική Σχολή Νέας Σμύρνης».

Η συμβολή των Σμυρναίων ιδιωτών

Πέρα από την τραυματική εμπειρία που έφερε η Μικρασιατική καταστροφή για τους κατοίκους και το πλήθος των προβλημάτων που καλούνταν να λύσουν οι κάτοικοι για τη στέγασή τους, υπήρξαν πολλά ορφανά

¹²⁶ Η Πατρίς, 7/12/1930, αρ. φύλλ. 991, σελ. 7

¹²⁷ Πανταζής, Α. (1988), ό. π. σελ. 149

¹²⁸ Προσφυγικός κόσμος 28/1/1934, Αρ. φύλλ. 237, σελ. 1

που έχασαν τις οικογένειές τους μέσα στην καταστροφή ή «έφυγαν» από τη ζωή εξαιτίας των επιδημιών που μάστιζαν τη χώρα. Εκτός από τη συμβολή της κυβέρνησης για τη δημιουργία ιδρυμάτων που θα μεριμνούσε για αυτά τα παιδιά, υπήρξε και η ιδιωτική πρωτοβουλία.

Ο Σμυρναίος τραπεζίτης Χαράλαμπος Ιωσηφόγλου, ίδρυσε το «Ιωσηφόγλειο Ορφανοτροφείο» ή «Αγροτικόν ορφανοτροφείον» σε παραχωρούμενη από το δημόσιο έκταση 8.415 τ.μ. Το Μάιο του 1929, σε σχετική επιστολή του Ιωσηφόγλου προς τον Ελ. Βενιζέλο αναφέρεται ότι αιτείται ένα μέρος του ποσού που διέθεσε για την ανέγερση του ορφανοτροφείου κατόπιν συμφωνίας του με το Υπουργείο Πρόνοιας. Η συμφωνία προέβλεπε ότι η κυβέρνηση θα έδινε το απαιτούμενο ποσό, υπό τον όρο ότι ο Ιωσηφόγλου θα έδινε στο κράτος την αποζημίωση που θα λάμβανε από την περιουσία που εγκατέλειψε στο Αϊδίνιο.¹²⁹

Θα λέγαμε ότι υπήρξε ένας από εκείνους που διαισθάνθηκαν την καταστροφή και φρόντισε εγκαίρως να μεταφέρει τα κεφάλαιά του στην Αθήνα κερδίζοντας την εμπιστοσύνη του αθηναϊκού επιχειρηματικού κόσμου.¹³⁰ Η λειτουργία του ξεκίνησε το 1932 φιλοξενώντας πολλά ορφανά παιδιά, ενώ κατά τη διάρκεια της κατοχής λειτούργησε ως νοσοκομείο από τους Ιταλούς.¹³¹ Το παράδειγμα του Ιωσηφόγλου δεν είναι το μοναδικό. Υπήρξαν Σμυρνιοί που βρέθηκαν σε καλύτερη μοίρα μετά την καταστροφή- είτε διότι την προέβλεψαν, είτε γιατί κατάφεραν αμέσως μετά την έλευσή τους να μεταναστεύσουν αλλού- και μερίμνησαν για την κάλυψη των αναγκών του τόπου τους και των συντοπιτών τους.

Άλλη μια περίπτωση είναι αυτή της «Ευαγγελικής Σχολής Νέας Σμύρνης». Αν και οι ενέργειες υποκινήθηκαν από τον «Σύλλογο Γονέων και Φιλόμουσων» τον οποίο θα συναντήσουμε στη συνέχεια, ωστόσο η ύπαρξή του οφείλεται στον Γεώργιο Τσακίρη που παροτρύνθηκε από τον πρόεδρο του

¹²⁹ Αίτηση του Χ. Ιωσηφόγλου για την ανέγερση του Ιωσηφόγλειου ορφανοτροφείου, 27/5/1929, φάκελος 229-40, Ψηφιακό αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου, <http://www.venizelosarchives.gr/rec.asp?id=57510>, (Πρόσβαση στις 6/1/2020)

¹³⁰ Κολιοπούλου – Γρίβα, Κ. (1978), *Σελίδες ιστορίας, οι δρόμοι της Νέας Σμύρνης*, τόμος α', Αθήνα, σελ. 148

¹³¹ «Νέα Σμύρνη: από την καταστροφή στη δημιουργία» (2009), σελ 127

παραπάνω συλλόγου, αντί να επενδύσει τα χρήματά του στην ανέγερση ενός κηματογράφου, να δημιουργήσει ένα σχολείο που να ονομαστεί «Ευαγγελική Σχολή Νέας Σμύρνης».

Φημολογείται, πως η απάντηση του Τσακίρη ήταν: «Ό,τι καλύτερο για την Σμύρνη μας και την Νέα Σμύρνη. Θα κτίσω την Ευαγγελική Σχολή Σμύρνης!...δυστυχώς εγώ δεν φοίτησα στην Ευαγγελική! Ήταν μακριά από το χωριό μου, τον Κουκλουτζά! Μα την Αγία Φωτεινή, θα την κτίσω!». Σε αντίθεση με τον Ιωσηφόγλου που πρόλαβε την καταστροφή, ο Τσακίρης τη βίωσε και ήρθε με άλλους πρόσφυγες στην Ελλάδα το 1922. Μετά έφυγε για την Αμερική, βιώνοντας πέρα από τον ξεριζωμό και την υπερατλαντική μετανάστευση. Εργαζόμενος εκεί για 10 χρόνια, επιστρέφει στην Ελλάδα και θέλει να αγοράσει δυο οικόπεδα: ένα για τη στέγασή του και ένα για τη δημιουργία επιχείρησης, που τελικά έγινε το πρώτο κτίριο που στέγασε το σχολείο της «Ευαγγελικής». (Παράρτημα).

Κεφάλαιο Τέταρτο:
Η συσσωμάτωση στη Νέα Σμύρνη

Δημιουργία των πρώτων συσσωματώσεων

Αποτελεί κοινή αναφορά στην ιστορία των προσφυγικών συλλόγων που ξεκινά από τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα και μετά ότι οι περισσότεροι ωθήθηκαν στη συσσωμάτωση εξαιτίας των ουσιαστικών προβλημάτων που αντιμετώπιζαν. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται τόσο σε συλλόγους στη Νέα Ιωνία όσο και στην Κοκκινιά. Τα περισσότερα από αυτά είχαν χαρακτηριστεί ως κοινωνικά ή αλληλοβοηθητικά αφού στόχος τους ήταν η μέριμνα και η αλληλοβοήθεια μεταξύ των προσφύγων, σε τομείς όπως η εργασία ή η εκπαίδευση.¹³²

Από το 1927 και μετά παρατηρείται η δημιουργία συλλόγων και σωματείων με απώτερο στόχο την ικανοποίηση κοινωνικών και πολιτικών αιτημάτων ή συλλόγων αθλητικών και ψυχαγωγικών με σκοπό την ψυχαγωγία και την σύνδεση με το μακραίωνο παρελθόν. Οι άνθρωποι που ασχολήθηκαν με τη συλλογική δράση ήταν άνθρωποι με εμπειρία στα κοινά στις ελληνορθόδοξες κοινότητες στη Μικρά Ασία. Από την έρευνα προκύπτει ότι πολλά μέλη συλλόγων στη Νέα Σμύρνη έχουν οικογενειακή παράδοση στη σύσταση συλλόγων την οποία φρόντισαν να τη φέρουν ερχόμενοι στη νέα πατρίδα. Παράδειγμα θα μπορούσε να αποτελέσει το όνομα του ιατρού Απόστολου Ψαλτώφ που υπήρξε ένας από τους συμμετέχοντες στον «Απόλλωνα Σμύρνης» αλλά και της τοποτηρητείας της Νέας Σμύρνης.¹³³

Συνακόλουθα, το όνομα του Αντωνίου Αθηνογένη που υπήρξε μέλος της «Γενικής Οργάνωσης Νέας Σμύρνης» και μετέπειτα βουλευτής, ενώ ο θείος του ο Παύλος Αθηνογένης υπήρξε ιδρυτής του «Ομήρειου» παρθεναγωγείου στη Σμύρνη. Στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει μια ανασκόπηση των συσσωματώσεων αυτών ανάλογα με το σκοπό της δημιουργίας και της

¹³² Χριστοδούλου, Λ., (2014), *Η ιστορία των σωματείων της Νέας Ιωνίας*, Αθήνα, Μπαλτά, σελ. 17

¹³³ Κολιοπούλου – Γρίβα, Κ. (1992), *Σελίδες ιστορίας, οι δρόμοι της Νέας Σμύρνης*, τόμος γ', Αθήνα, σελ. 137

δράσης τους. Η προτροπή για την σύσταση μικρασιατικών συνδέσμων αποτυπώνεται στον τύπο ως αίτημα με το επιχείρημα της «εξυγίανσης της κοινωνίας μέσω του πολλαπλασιασμού των αθλητικών και μορφωτικών συνδέσμων»¹³⁴. Οι μικρασιάτες γνώριζαν καλά ότι η μεταλαμπάδευση της ιστορίας τους και εν γένει του πολιτισμού τους θα φέρει κοντά όχι μόνο τους ίδιους τους κατοίκους, αλλά και τους προσφυγικούς συνοικισμούς που ήταν διάσπαρτοι στο λεκανοπέδιο της Αττικής.

Κοινωνικά σωματεία

Ο πρώτος σύλλογος που εμφανίζεται στην ιστορία των συλλόγων της Νέας Σμύρνης είναι η «Ένωσις Αστών Προσφύγων Νέας Σμύρνης». Ιδρύεται το 1927 ως κοινωνικό σωματείο. Ο σύλλογος αυτός αποσκοπούσε στην ικανοποίηση των αιτημάτων που αφορούσαν τον οικισμό, την ικανοποίηση των βασικών αναγκών του οικισμού και των συνθηκών ζωής των Νεοσμυρنيωτών.¹³⁵ Ένα μέρος των αιτημάτων αυτών εκφράστηκαν και σε σχετικό υπόμνημα προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο σχετικά με την ανέγερση του οικισμού της Νέας Σμύρνης.

Συγκεκριμένα, ο σύλλογος ζητά από τον πρωθυπουργό την οικονομική ενίσχυση των οικοδομικών συνεταιρισμών ώστε να ολοκληρωθούν οι οικοδομικές κατασκευές που μέχρι τότε είχαν μείνει ημιτελείς, την ολοκλήρωση έργων οδοποιίας με τη χορήγηση κονδυλίων από το κράτος, την ελάττωση της τιμής των οικοπέδων που πρόκειται να διανεμηθούν κατά τη β' φάση καθώς και τη μείωση την τιμής απαλλοτριωθέντων οικοπέδων κατά την α' φάση. Αιτείται τη συνδρομή της κυβέρνησης για την κατασκευή του μνημείου του Χρυσοστόμου Σμύρνης καθώς και την απαλλαγή του οικισμού από διάφορες οικονομικές επιβαρύνσεις που αφορούν τα έργα οδοποιίας. Στο άρθρο αυτό αναφέρεται η δυσαρέσκεια του συλλόγου για την οικονομική απαλλαγή των άλλων προσφυγικών οικισμών και καταγγέλλεται η αδικία σε βάρος των οικιστών της Νέας Σμύρνης.

¹³⁴ Προσφυγικός τύπος, 29/4/1928, αρ. φύλλ. 46, σελ. 1

¹³⁵ Πανταζής, Α., (2000), *Νέα Σμύρνη: η πολιτική ιστορία της*, Αθήνα, Ασπασία Πανταζή, σελ. 15

Στα λοιπά άρθρα του υπομνήματος διατυπώνονται αιτήματα όπως: οι οικονομικές ευκολίες για τους πρόσφυγες δημοσίους υπαλλήλους, η ταχύτερη διανομή των οικοπέδων της β' απαλλοτρίωσης, η σύσταση αυτόνομου οργανισμού στο υπουργείο Προνοίας και Αντιλήψεως που να ασχοληθεί αποκλειστικά με τα οικιστικά ζητήματα ώστε να έχει πλήρη ενημέρωση και να δρα ταχύτερα σε τρέχοντα ζητήματα.¹³⁶ Μέσα στις δράσεις του συλλόγου συγκαταλέγεται η τοποθέτηση μιας ξύλινης αερογέφυρας στον χείμαρρο που σχηματιζόταν στην είσοδο του συνοικισμού από την λεωφόρο Συγγρού. Προσπαθούσε να φέρει ηλεκτρικό φως και στους άλλους χώρους -πέραν των κεντρικών σημείων της δημιουργούμενης πόλης- στην κεντρική πλατεία και γύρω από το σημερινό άλσος της Νέας Σμύρνης. Τα κεντρικά σημεία εκείνη την περίοδο έπαιρναν φως από μια γεννήτρια που ήταν τοποθετημένη στο προαύλιο μιας κλινικής. Παράλληλα μερίμνησε για την τοποθέτηση υδάτινου σωλήνα από την Ούλεν και για τη συγκοινωνία.¹³⁷

Παρά το γεγονός ότι δε μπορούμε να γνωρίζουμε με σαφήνεια αν κάθε σύλλογος προέβαινε στην έγκριση πιστοποιητικών που να επιβεβαιώνουν την προσφυγική ιδιότητα των κατοίκων, γνωρίζουμε ωστόσο από τον τοπικό και από τον προσφυγικό τύπο ότι πολλοί σύλλογοι εξέδιδαν τέτοιου είδους διαπιστευτήρια.¹³⁸ Ο πρώτος πρόεδρος του συλλόγου ήταν δικηγόρος, ωστόσο η δράση του συλλόγου έχει συνδεθεί με τη δράση του Αθανάσιου Καρύλλου που ανέλαβε την προεδρία του συλλόγου τον Αύγουστο του 1928 και υπογράφει το παραπάνω υπόμνημα. Απόσπασμα από την ομιλία του Καρύλλου κατατοπίζει πληρέστερα για την κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή πριν από τη δράση του συλλόγου:

«Όταν το πρώτον αναλάβαμεν την διοίκησιν της ενώσεως, η υπό αναγέννησιν νέα Πατρίς μας, αριθμούσα εκατοντάδας κατοίκων, εστερείτο των πάντων. Καμμία ελπίς ουδαμόθεν. Ουδεμία ενθάρρυνσις δια το άμεσον

¹³⁶ Υπόμνημα της Ένωσης Αστών Προσφύγων Νέας Σμύρνης προς τον Ε.Βενιζέλο σχετικά με την ανέγερση της Νέας Σμύρνης, 21/11/1929, φάκελος 165-33, Ψηφιακό αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου, <http://www.venizelosarchives.gr/rec.asp?id=52530>, (πρόσβαση στις 6/1/2020)

¹³⁷ Πανταζής, Α. (1988), ό. π. σελ.138

¹³⁸ Η Νέα Σμύρνη, 2/11/1930 αρ. φύλλ. 37, σελ.4

μέλλον. Και ήρχισεν αμέσως τότε, παρά τας διαρκείς αντιδράσεις, εις αγών τραχύς, τίμιος και ευσυνείδητος. Ανηγέρθη δημοτικόν σχολείον αναγνωρισθέν από του παρελθόντος έτους. Ιδρύθη σταθμός ασφαλείας, το ενοίκιον του οικήματος του οποίου, λόγω υπέρτατης ανάγκης, επιβαρύνει το ταμείον της Ενώσεως». ¹³⁹

Την ίδια χρονική περίοδο με την ίδρυση της «Ένωσης» (1927), ιδρύθηκε ο «Σύνδεσμος Οικιστών Νέας Σμύρνης». Ένα σωματείο που και αυτό χαρακτηρίζεται ως «κοινωνικόν». Έχει ως στόχο την εξεύρεση της εταιρίας που θα αναλάμβανε το έργο της κατασκευής ομοιόμορφων κατοικιών. Σε σχετική μελέτη του Παραλίκη για Νέα Σμύρνη και τον εν λόγω σύνδεσμο αναφέρεται ότι μετά τη διάλυση της Τοποτηρητείας οι πρόσφυγες δεν εγκατέλειψαν την ιδέα για τη συνολική οικοδόμηση του συνοικισμού τους. «Ο Σύνδεσμος Οικιστών Ν. Σμύρνης» με Πρόεδρο τον Εμμανουήλ Φαράντο και Γραμματέα τον κατασκευαστή Ηρακλή Πλατωνίδη, υπέβαλε προς τα μέλη του, στις 4-6-1927, μια πρόταση της ανώνυμης κατασκευαστικής εταιρείας «Η Νέα». Όπως και στην πρώτη προσπάθεια, επί Τοποτηρητείας, έτσι και τώρα, οι δυνάμεις εκείνες των οικιστών, οι οποίες εμπόδιζαν τη συνολική οικοδόμηση, φαίνεται πως έδρασαν καταλλήλως, με αποτέλεσμα να μην δοθεί αίσιο τέλος στις κατασκευαστικές προτάσεις της Ανωνύμου Τεχνικής Εταιρείας.

Οι όροι των προτάσεων αυτών αποτελούσαν την οικονομικότερη και πιο συμφέρουσα λύση, που είχαν μέχρι τώρα δεχτεί οι πρόσφυγες οικιστές της Νέας Σμύρνης, για την επίλυση του στεγαστικού τους προβλήματος». ¹⁴⁰ Σχετικό φυλλάδιο που εκδόθηκε το έτος 1927 από τον εν λόγω σύνδεσμο, μας πληροφορεί για τη διαπραγμάτευση του συνδέσμου με την ανώνυμο τεχνική εταιρία «Η Νέα» και την έκθεση των προτάσεων της τελευταίας για την ανέγερση κατοικιών με την παροχή δανείων. «Επεκοινωνήσαμεν με την «Πρώτην», την «Καλήν Πίστιν», τον «Φοίνικα της Βιέννης», την «Προβισιάλ», την «Γκρέσσαμ», το «Εθνικόν Ίδρυμα Ασαφαιών» Ρώμης και άλλας, πλήν και ενταύθα δεν υπήρξαμεν ευτυχέστεροι. Μας εξηγήθη ότι η

¹³⁹ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ. 140

¹⁴⁰ Παραλίκης, Σ., (2006), *ό. π.* σελ.225-229

χορήγησις του προνομίου όπερ επικαλούμεθα αποτελεί ουχί άξιον υπολογισμού αντάλλαγμα δια δανεισμόν κεφαλαίων εκτός δε τούτου διάφοροι νομικοί περιορισμοί καθίστων ανέφικτον τον δανεισμόν ειδικώς δια την Νέαν Σμύρνην».¹⁴¹ Οι νομικοί περιορισμοί σχετίζονταν με την υποθήκευση των οικοπέδων που αναφέραμε νωρίτερα.

Τον Δεκέμβριο του 1930 ιδρύεται μια κοινωνική οργάνωση με την ονομασία: «Γενική Οργάνωσις Νέας Σμύρνης». Ιδρυτικά της μέλη υπήρξαν τα μέλη άλλων οργανώσεων που μέχρι εκείνη τη στιγμή είχαν συσταθεί όπως: ο Σύνδεσμος Δικαιούχων Νέας Σμύρνης «Η Άμυνα», το «Σωματείο Κοινοφελών Έργων Νέας Σμύρνης», ο οικοδομικός Συνεταιρισμός «Η Ένωσις Αστών Προσφύγων Νέας Σμύρνης». Ειδικότερα, ο σχηματισμός του σωματείου συνέπεσε με την υπογραφή της σύμβασης ανάμεσα στο κράτος και τη γαλλική εταιρεία «Societe Immobiliere du Boulevard Haussmann» για την οικοδόμηση του συνοικισμού. Το καταστατικό της οργανώσεως αυτής υπογράφηκε είκοσι μέρες μετά την υπογραφή της συμβάσεως με την εταιρία, συγκεκριμένα στις 25-12-1930, και εγκρίθηκε από το Πρωτοδικείο Αθηνών στις 2-2-1931. Βασική της επιδίωξη ήταν να βρεθεί μια ουσιαστική λύση για το ζήτημα της ανέγερσης των κατοικιών.

Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι στο καταστατικό της «Γενικής Οργάνωσης» (παράρτημα) δεν υπάρχει αναφορά ότι ο σύλλογος αυτός προήλθε κατόπιν συνένωσης προηγούμενων συλλόγων, παρά το γεγονός ότι παίρνουμε αυτή την πληροφορία από τη βιβλιογραφία και τον τύπο της εποχής. Στο 1^ο άρθρο αναφέρεται ότι η οργάνωση είναι κοινωνική και έχει ως έδρα τη Νέα Σμύρνη.¹⁴² Σκοπός της οργάνωσης είναι η παροχή κάθε έννομης προστασίας και αρωγής προς τα μέλη της για την ταχύτερη ανέγερση των οικοδομών ώστε να αναδειχθεί η Νέα Σμύρνη σε πρότυπο σύγχρονης πόλης (άρθρο 2).

Για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού η οργάνωση μελετά, προστατεύει και προαγάγει τη στέγαση των μελών της, ιδρύει κέντρα

¹⁴¹ Προτάσεις ανωνύμου τεχνικής εταιρίας «Η Νέα» δια την ανέγερσιν οικιών εν τω συνοικισμώ Νέας Σμύρνης μετά παροχής δανείων (1927), Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

¹⁴² Καταστατικό «Γενικής Οργάνωσης Νέας Σμύρνης» (1931), Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

επικοινωνίας, σύνδεσης και γνωριμίας αυτών, εκδίδει εφημερίδα και ιδρύει νυχτερινή σχολή (άρθρο 3)¹⁴³. Στην οργάνωση εγγράφονται μέλη ασχέτως φύλου, όλοι οι κάτοικοι της Νέας Σμύρνης, όσοι έχουν καταβάλει αίτηση για χορήγηση οικοπέδου και δεν έχουν ευνοηθεί από τις προηγούμενες κληρώσεις και οι συγγενείς όλων των παραπάνω κατηγοριών μέχρι 5^{ου} βαθμού συγγενείας, καταβάλλοντας ως ποσό εγγραφής τις 5 δραχμές (άρθρο 4).

Διαγράφονται από το σύλλογο όσοι θίγουν το γόητρο και πλήττουν το συμφέρον της Οργάνωσης (άρθρο 5). Η ετήσια συνδρομή των μελών ανέρχεται στις 6 δραχμές, ενώ όσα από τα μέλη δεν εκπληρώνουν τις οικονομικές τους υποχρεώσεις στερούνται της ψήφου τους στις γενικές συνελεύσεις (άρθρο 6). Ως επίτιμα μέλη θεωρούνται αυτά που μπορούν να προσφέρουν υπηρεσίες και εξυπηρετήσεις στην οργάνωση. Τα επίτιμα μέλη δεν πληρώνουν συνδρομή (άρθρο 7). Η οργάνωση διοικείται από επτά μέλη. Τα μέλη εκλέγονται από τη γενική συνέλευση που διεξάγει τις εκλογές της κάθε χρόνο, το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Φεβρουαρίου (άρθρο 8)¹⁴⁴.

Η συνεδρίαση του διοικητικού συμβουλίου γίνεται κάθε δεκαπενθήμερο (άρθρο 9), ενώ δίνεται η δυνατότητα να σχηματίζει επιτροπές (άρθρο 10). Η οργάνωση έχει τη δυνατότητα να εκδίδει βεβαιώσεις και πιστοποιητικά για τα μέλη της (άρθρο 11) και να διορίζει ειδικό γραμματέα για να βοηθάει τον γενικό γραμματέα (άρθρο 12). Για τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις του προέδρου, του γενικού γραμματέα και του ταμιά γίνεται αναφορά στα άρθρα 13,14 και 15 αντίστοιχα. Οι πόροι προέρχονται από συνδρομές και δικαιώματα εγγραφής των μελών της (άρθρο 16), ως δωρητές και ευεργέτες της οργάνωσης χαρακτηρίζονται εκείνοι που καταβάλλουν τα ποσά των 500 και 1000 δραχμών αντιστοίχως (άρθρο 17)¹⁴⁵.

Η γενική συνέλευση των μελών συνέρχεται κάθε δεύτερο δεκαπενθήμερο του Φεβρουαρίου (άρθρο 18), η συνέλευση των μελών θεωρείται εν απαρτία όταν παρίσταται το ¼ των μελών της (άρθρο 19), η οργάνωση εκλέγει τα μέλη που θα την εκπροσωπούν στις ειδικές επιτροπές

¹⁴³ Στο ίδιο, σελ 3

¹⁴⁴ Στο ίδιο, σελ 4

¹⁴⁵ Στο ίδιο, σελ 5-6

που ασχολούνται με τα ζητήματα της Νέας Σμύρνης (άρθρο 20). Η απονομή του τίτλου του επίτιμου προέδρου δίνεται από το διοικητικό συμβούλιο (άρθρο 21), η σφραγίδα της οργάνωσης έχει σχήμα στρογγυλό και έχει ως έμβλημα τον αναγεννημένο φοίνικα (άρθρο 22)¹⁴⁶ και η σημαία της διαθέτει το ίδιο σήμα (άρθρο 23). Γιορτάζει την επέτειό της στις 23 Φεβρουαρίου, ημέρα της γιορτής του Αγίου Πολυκάρπου που θεωρείται ο πολιούχος της Νέας Σμύρνης (άρθρο 24).

Η οργάνωση δύναται να οργανώνει δραστηριότητες όπως οι έρανοι, οι εκδρομές, οι θεατρικές, μελοδραματικές και κινηματογραφικές παραστάσεις, χορούς και δημόσιες γιορτές έναντι τιμήματος εισόδου προς αύξηση των πόρων του ταμείου της (άρθρο 25). Προβλέπεται η πρόσληψη νομικού συμβούλου (άρθρο 26) ενώ σε περίπτωση διάλυσης της οργάνωσης η περιουσία της δίνεται στον Ιερό Ναό Αγ. Φωτεινής (άρθρο 27). Η οργάνωση εκπροσωπείται πάντοτε από τον πρόεδρο ή τον γενικό γραμματέα της (άρθρο 28), ενώ αναφέρεται η σημασία των υπογραφών του προέδρου και του γενικού γραμματέα (άρθρο 29). Στο τελευταίο άρθρο του καταστατικού προβλέπεται να αποφασίζει το διοικητικό συμβούλιο για θέματα που δεν αναγράφονται στο καταστατικό (άρθρο 30).¹⁴⁷

Στην εφημερίδα η «Νέα Σμύρνη» διαβάζουμε ένα άρθρο με τίτλο: «Τα γενικά ζητήματα της Νέας Σμύρνης» γραμμένο από την προαναφερθείσα οργάνωση. Στην ουσία πρόκειται για ένα υπόμνημα προς τον νέο υπουργό Προνοίας Ιασωνίδα, που είναι και ο επίτιμος πρόεδρος της «Γενικής Οργανώσεως», αναφερόμενο στα προβλήματα προς επίλυση για τον συνουικισμό. Αξιοσημείωτο είναι ότι ενώ το επίσημο καταστατικό του συλλόγου εξεδόθη στις 25 Δεκεμβρίου του 1929 και η επίσημη ίδρυση του συλλόγου δημοσιεύτηκε την 1^η Ιανουαρίου 1930, λίγες ημέρες μετά (18 Ιανουαρίου 1931) έρχεται το υπόμνημα αυτό για να πληροφορήσει το Υπουργείο Πρόνοιας για τα προβλήματα της πόλης και να λειτουργήσει ως καταλύτης στην καταγγελία της σύμβασης.

¹⁴⁶ Στο ίδιο, σελ 7

¹⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 8

Σύμφωνα με το άρθρο, τα θέματα προς επίλυση αφορούν: α) την ανασύσταση επιτροπών για την εκπροσώπησή τους από τους νόμιμους αντιπροσώπους, β) την εκ νέου υπογραφή μιας σύμβασης με την εταιρία Βουλεβάρ Οσμάν για την ταχύτερη ανοικοδόμηση των κατοικιών των οικιστών, γ) την ανέγερση σχολής και ιερού ναού, δ) την επίλυση του συγκοινωνιακού με την αύξηση των οχημάτων για την εξυπηρέτηση των κατοίκων που εργάζονται στην Αθήνα και τον Πειραιά, ε) την τοποθέτηση μονάδων ηλεκτρικού ρεύματος, στ) την τοποθέτηση σωλήνων ύδρευσης αρχικά στο πρώτο απαλλοτριωμένο κομμάτι και εν συνεχεία σε όλη την περιοχή από την εταιρεία ΟΥΛΕΝ, στ) αναδάσωση για τον καλλωπισμό της περιοχής, ζ) την καταβολή του βοηθήματος για τους οικοδομικούς συνεταιρισμούς βάσει του νόμου 3875 «περί συστάσεως οικοδομικών συνεταιρισμών αστών προσφύγων», η) τη δυνατότητα μεταβίβασης οικοπέδων σε στενούς συγγενείς ή τη διευκόλυνση της ανταλλαγής των οικοπέδων με το επιχείρημα της μεταβαλλόμενης οικονομικής κατάστασης των δικαιούχων.¹⁴⁸

Το 1932 όπως αναφέραμε η σύμβαση με τη Βουλεβάρ καταγγέλθηκε. Σημαντικό ρόλο στην καταγγελία αυτή έπαιξε η «Γενική Οργάνωσις». Ανάμεσα στα ιδρυτικά του μέλη ήταν ο Ηρακλής Πλατωνίδης. Υπήρξε πρόεδρος του Συνδέσμου Προσφύγων Αρχιτεκτόνων και Μηχανικών και μέλος του Συνδέσμου οικοπεδούχων Νέας Σμύρνης «Η Άμυνα», πρωτοστάτησε στην ιδιωτική οικοδόμηση πριν αλλά και μετά την καταγγελία της σύμβασης. Η επικείμενη ανέγερση των 2.500 κατοικιών που προβλέπονταν από τη σύμβαση της κυβέρνησης Βενιζέλου με τη Βουλεβάρ έπληττε τα συμφέροντα όσων ασχολούνταν με την ιδιωτική οικοδόμηση. Ένας από τους βασικούς όρους που είχε θέσει η εταιρία ήταν η απαγόρευση της ανέγερσης κατοικιών από ιδιωτικές κατασκευαστικές εταιρίες.¹⁴⁹

Ήδη η εταιρεία του Πλατωνίδη είχε χτίσει 45 κατοικίες στη διετία 1929-1930 δηλαδή το 31% των συνολικών κατοικιών που υπήρχαν τότε στην

¹⁴⁸ Νέα Σμύρνη, 18/1/1931, αρ. φύλλ. 47, σελ. 3-4

¹⁴⁹ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ. 210

περιοχή. Αμέσως μετά την καταγγελία της σύμβασης ακολούθησε ένας οικοδομικός οργανισμός που ξεπέρασε κάθε προηγούμενο.¹⁵⁰

Πράγματι, παρατηρείται το φαινόμενο μετά το 1933 τα μέλη των συλλόγων που ασχολήθηκαν με τη μαζική ανέγερση να διαφημίζουν τα εργοληπτικά και αρχιτεκτονικά τους γραφεία, παρουσιάζονταν πλέον ως ανεξάρτητοι μηχανικοί που αναλάμβαναν την ανέγερση οικιών.¹⁵¹ Εκτός του Πλατωνίδη και ο πρόεδρος του συνδέσμου «Άμυνα», δήλωνε απερίφραστα την άρνηση του προς τον νόμο που προέβλεπε την μαζική ανέγερση του συνοικισμού, ενώ υποστήριζε την αγγλική εταιρία «Holland and Hannen» που συνεργαζόταν με την τράπεζα «Hambro» του Λονδίνου, λέγοντας ότι είναι συμφερότερο αν γίνει τελικά η ανέγερση να την αναλάβει η αγγλική εταιρία.¹⁵²

Ο νόμος 4800 που περιείχε τις πρόσθετες διατάξεις του νόμου 3967 «περί ανεγέρσεως των συνοικισμών Νέας Σμύρνης και Καλλιπόλεως», προέβλεπε ότι το προσωπικό που θα προσλαμβανόταν θα ήταν από το Υπουργείο Προνοίας και δε θα ξεπερνούσε τους 15 υπαλλήλους.¹⁵³ Σε μια περίοδο που οι κάτοικοι επείγονταν να αποκτήσουν την κατοικία τους και οι ιδιωτικοί συνεταιρισμοί θα έδιναν θέσεις εργασίας σε πρόσφυγες, η μαζική ανέγερση από την ανάδοχο εταιρεία θα ήταν ασύμφορη. Πολλοί πρόσφυγες απορροφήθηκαν επαγγελματικά συμμετέχοντας στην ανέγερση των ίδιων τους των συνοικισμών.¹⁵⁴

Πέραν τούτου, η εγγραφή των 1100 οικιστών της Νέας Σμύρνης που αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για την εκκίνηση των εργασιών από την ανάδοχο εταιρεία, δημιούργησε τον προβληματισμό της «Γενικής Οργανώσεως» που ζητούσαν να κατέβει ο αριθμός στους τριακόσιους, για να βεβαιωθούν οι υπόλοιποι κάτοικοι για την ποιότητα της κατασκευής των κατοικιών και να λειτουργήσει ως θέλητρο για αυτούς. Επιπλέον, ακόμη και

¹⁵⁰ Παραλίκης, Σ., (2006), *ό. π.* σελ.250

¹⁵¹ Προσφυγικός κόσμος, 2/4/1933, αρ. φύλλ. 216, σελ.3

¹⁵² Προσφυγικός κόσμος, 9/11/1930, αρ. φύλλ. 175, σελ.2

¹⁵³ Νόμος 4800, άρθρο 7, 8/7/1930

¹⁵⁴ Λεοντίδου, Λ., (1989), *ό. π.* σελ.168

να συμπληρωνόταν ο προβλεπόμενος αριθμός των οικιστών, η Βουλευβάρ δε θα ήταν σε θέση μέσα σε ένα χρόνο να ανεγείρει τόσες κατοικίες.¹⁵⁵

Η «Κεντρική λέσχη Νέας Σμύρνης» συστάθηκε το 1932 και είχε ως γενική επιδίωξη την προαγωγή των γενικών θεμάτων της Νέας Σμύρνης. Με ενέργειές της μέσω του βουλευτή Αντώνη Αθηνογένη που υπήρξε πρώην μέλος του διοικητικού συμβουλίου του σωματείου «Η Νέα Σμύρνη», γίνονται οι πρώτες προσπάθειες για την ύδρευση, με την επιβολή τέλους σε κάθε οικογένεια 4.000- 5.000 χιλιάδων δραχμών με εξόφληση σε 10-15 χρόνια.¹⁵⁶

Υπήρξαν σωματεία όπως ο «Σύνδεσμος Οικοπεδούχων Νέας Σμύρνης – Η Άμυνα», το σωματείο «Η Νέα Σμύρνη», ο «Σύνδεσμος Δικαιούχων Οικοπέδων Άνω Νέας Σμύρνης» και το «Σωματείο Κοινοφελών Έργων» (1925). Τα τελευταία σωματεία είχαν ως στόχο την άρση της ανάκλησης των παραχωρητηρίων στην περίπτωση που δεν τηρούνται οι κανονισμοί σε σχέση με την ανοικοδόμηση ή τη μεταβίβαση των παραχωρητηρίων.¹⁵⁷ Μία από τις ενέργειες των δυο πρώτων σωματείων ήταν να συγκεντρώσει τους διαμαρτυρούμενους οικιστές για να αποτρέψουν την ψήφιση του νομοσχεδίου του 1930 που προέβλεπε την αύξηση της τιμής των οικοπέδων, στο πενταπλάσιο της εκτιμηθείσας αξίας για την Νέα Σμύρνη και την Νέα Καλλιόπολη.¹⁵⁸

Η μαζική συγκέντρωση σε τέτοιου είδους συναθροίσεις θεωρούνταν απαραίτητη. Η παρουσία των πολιτών, στις έκτακτες συνελεύσεις θα οδηγούσε σε μια από κοινού απόφαση. Απαιτούνταν η συμμετοχή στα κοινά και αυτό τα σωματεία το γνωρίζουν καλά. Δε διστάζουν να χρησιμοποιήσουν και επιχειρήματα στοχεύοντας στην επίκληση στο συναίσθημα. Το «Σωματείο Κοινοφελών Έργων» αναφέρει: «Δια να μην ιδωμεν μεθαύριον τους χωροφύλακας με ανά χείρας τα εντάλματα συλλήψεως, δια να μην ιδωμεν την φρίκην των φυλακών, δια να μην ιδωμεν τα σπίτια μας εκπλειστηριαζόμενα εις αναγκαστικούς πλειστηριασμούς και τας οικογένειάς μας στερουμένας και

¹⁵⁵ Παμπροσφυγική, 16/1/1931, Αρ. φύλλ. 1187, σελ.4

¹⁵⁶ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ.213

¹⁵⁷ Στο ίδιο, σελ.162

¹⁵⁸ Προσφυγικός Κόσμος, 2/4/1930 αρ. φύλλ. 142, σελ. 3

αυτού του άρτου, ελάτε ανυπερθέτως στην έκτακτον γενικήν συνέλευσίν μας»¹⁵⁹

Το 1934 ιδρύεται ο σύλλογος «Φάρος Νέας Σμύρνης». Φτιάχτηκε από κατοίκους της Βορειοανατολικής άκρης της Νέας Σμύρνης, οι οποίοι είχαν ανεγείρει τις κατοικίες τους πριν από την απαλλοτρίωση των ετών 1923-1924. Ο σύλλογος στόχευε στην εξυπηρέτηση τοπικών αναγκών, την αναγνώριση και έγκριση σχεδίου και την προσάρτηση αυτού στο σχέδιο της Νέας Σμύρνης.¹⁶⁰ Χαρακτηρίστηκε ως εξωραϊστικός. Τα ιδρυτικά του μέλη πήραν αρκετές πρωτοβουλίες όπως την παρεμπόδιση των συνεργείων κατεδάφισης των αυθαίρετων προσφυγικών κατοικιών ή την ανάληψη πρωτοβουλίας για την παροχή φαρμάκων για τους κατοίκους της περιοχής σε μια περίοδο που δεν υπήρχαν φαρμακεία στην περιοχή.¹⁶¹

Όπως ενημερωνόμαστε από την επίσημη ιστοσελίδα για το ιστορικό του συλλόγου, ο «Φάρος» μεταπολεμικά απέκτησε έναν πολιτιστικό χαρακτήρα ενώ δημιούργησε και αθλητικά τμήματα. Χαρακτηρίζεται ως ένας εξωραϊστικός, πολιτιστικός, αθλητικός σύλλογος.¹⁶² Αμέσως μετά ακολουθούν άλλοι δύο σύλλογοι με ανάλογη δράση: η «Άμιλλα» που βοηθάει συμπληρωματικά στο έργο του εξωραϊσμού της περιοχής¹⁶³ και ο «Φοίνιξ».

Ο «Φοίνιξ» ή «Φοίνικας Νέας Σμύρνης» δημιουργήθηκε το 1935 στη Νέα Σμύρνη συμβάλλοντας και αυτός με τη σειρά του στην ικανοποίηση των αναγκών του τόπου. Οι κάτοικοι ενδιαφερόμενοι για την κοινότητα τους στράφηκαν στη δενδροφύτευση στα πλαϊνά των δρόμων, στις πλατείες και τη δημιουργία αλσουλίων.

Σήμερα, με αρκετές τροποποιήσεις των καταστατικών του μετατρέπεται σε εκδρομικός-πνευματικός σύλλογος, εφόσον το εξωραϊστικό του έργο είχε πλέον ολοκληρωθεί. Στο καταστατικό που τροποποιήθηκε το

¹⁵⁹ Προσφυγικός κόσμος, 16/3/1930, αρ. φύλλ. 144, σελ.3

¹⁶⁰ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ. 223

¹⁶¹ «Νέα Σμύρνη: από την καταστροφή στη δημιουργία» (2009), σελ.187

¹⁶² Εξωραϊστικός – Εκπολιτιστικός – Αθλητικός Σύλλογος “Ο Φάρος” Ν. Σμύρνης, <https://web.archive.org/web/20101212220244/http://www.farosns.gr/history.htm> (Πρόσβαση στις 6/1/2020)

¹⁶³ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ. 262

1945 και έχει τα ίδια άρθρα μέσα και σκοπούς με το αρχικό του καταστατικό που εκδόθηκε το 1936, έχει προστεθεί και ο όρος: «ψυχαγωγικός».

Στο δεύτερο άρθρο του αναφέρει πως ο σκοπός του συλλόγου είναι κατά κύριο λόγο: α) ο εξωραϊσμός, σε συνεργασία με το δήμο Νέας Σμύρνης, ενώ διακρίνεται η επιθυμία του συλλόγου να συμβάλλει στην ανέγερση ναού, σχολικών κτιρίων, στην ενίσχυση του προσκοπισμού και άλλες ενέργειες κοινής ωφέλειας. β) προσθέτει ως σκοπό της δημιουργίας του πέραν του εξωραϊσμού και την ψυχαγωγία των μελών του συλλόγου. Τούτο καθίσταται δυνατό μέσω των εκδρομικών εξορμήσεων και τη δημιουργία ενός εντευκτηρίου για τη συγκέντρωση και την ψυχαγωγική απασχόληση με θεατρικές παραστάσεις και συναυλίες. γ) ως τρίτος σκοπός ορίζεται η πνευματική ανάπτυξη των μελών του συλλόγου με την οργάνωση διαλέξεων και ομιλιών σε χώρους εντός ή εκτός του συλλόγου.¹⁶⁴ Ο «Φοίνικας» είναι ένας από τους συλλόγους που δραστηριοποιείται ακόμη και σήμερα διοργανώνοντας περιπάτους και διαλέξεις για τα μέλη του συλλόγου του.

Ψυχαγωγικά σωματεία

Τον Ιούνιο του 1930 ιδρύεται η «Λέσχη Νέας Σμύρνης». Το σωματείο αυτό χαρακτηρίζεται ως φιλανθρωπικό ή ψυχαγωγικό. Τα ιδρυτικά της μέλη ήταν τα ίδια με αυτά του Σωματείου «Ένωσις Αστών Προσφύγων Νέας Σμύρνης». Πρόεδρος της υπήρξε ο Θάνος Καρύλλος, που διετέλεσε και πρόεδρος της «Ενώσεως». Το πρακτικό της ιδρύσεως της Λέσχης Νέας Σμύρνης αναφέρει:

«Εν Νέα Σμύρνη Αθηνών, σήμερον την 1^η Ιουνίου 1930, οι υπογεγραμμένοι, συναχθέντες εν των Γραφείω του εν Νέα Σμύρνη εδρευόντος Σωματείου «Ένωσις Αστών Προσφύγων Νέας Σμύρνης» συναπεφασίσαμεν την ίδρυση Σωματείου υπό την επωνυμίαν «ΛΕΣΧΗ ΝΕΑΣ ΣΜΥΡΝΗΣ», προς τον σκοπόν δε τούτον εξελέγη προσωρινή επιτροπή όπως προβή εις την σύνταξιν του καταστατικού του Σωματείου, εις την ενοικίασιν καταλλήλου οικήματος δια το σωματείον εν Νέα Σμύρνη, εις την διοργάνωσιν του

¹⁶⁴ Καταστατικό συλλόγου, «Ο Φοίνικας Νέας Σμύρνης», 1949, Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

σωματείου τούτου και εις την διοίκησιν τούτου μέχρι της εκλογής του οριστικού διοικητικού συμβουλίου υπό της γενικής συνελεύσεως , μετά την έγκρισιν του καταστατικού»¹⁶⁵ (Παράρτημα)

Η αναφορά στην «*ενοικίασιν καταλλήλου οικήματος*» δεν είναι τυχαία καθώς οι συνήθειες τόποι για τη συνεδρίαση των συλλόγων ήταν τα καφενεία ή παραχωρούμενα οικήματα που ανήκαν σε μέλη συλλόγων. Στην περίπτωση του παραπάνω συλλόγου, η «Ένωσις Αστών Προσφύγων Νέας Σμύρνης» εγκαταστάθηκε στα τέλη του 1828 στο ισόγειο οίκημα του Αρχιάτρου Ελ. Σαράφη.¹⁶⁶ Η επιθυμία για μονιμότερη στέγη του συλλόγου υποδηλώνει την ανάγκη για τη μετατροπή του από κάτι άτυπο, ιδιωτικό και ανοργάνωτο σε μια κοινωνικότητα τυπική, δημόσια και οργανωμένη όπως αυτή προσφέρει ο σωματειακός βίος.¹⁶⁷

Απόσπασμα από το καταστατικό της όπως αυτό έχει δημοσιευτεί σε επετειακό λεύκωμα για τα πενήντα της χρόνια αναφέρει τα εξής: «Σκοπός της Λέσχης Νέας Σμύρνης είναι η καλλιέργεια φιλικών σχέσεων μεταξύ των μελών της και η εντεύθεν δημιουργία μέσων προς επωφελή κοινωνικήν δράσιν και ιδίαν ψυχαγωγίαν».¹⁶⁸ Αυτό αποτελεί και το 1^ο άρθρο που καταστατικού του συλλόγου. Για την εκπλήρωση των παραπάνω στόχων ο σύλλογος αυτός διαθέτει κατάστημα για τα μέλη του συλλόγου, βιβλιοθήκη και αναγνωστήριο και διοργανώνει διαλέξεις, εκδρομές, φιλολογικές και μουσικές συγκεντρώσεις, γιορτές και χορούς. Ο τοπικός τύπος της εποχής μας πληροφορεί ότι διοργανώνει καλλιτεχνικές βραδιές, οικογενειακές συζητήσεις κάθε Πέμπτη και Τρίτη, με την παρουσία τραγουδιστών και ποιητών.¹⁶⁹ Παράλληλα διοργανώνει διαλέξεις με τη συμμετοχή άλλων συλλόγων, όπως του προέδρου του Μικρασιατικού συλλόγου «Ανατολή».

Στην ουσία αυτή η νέα μορφή του συλλόγου δείχνει ότι πέρα από την επίλυση του οικιστικού προβλήματος που ήταν βασική προτεραιότητα των

¹⁶⁵ *Λεύκωμα Εστίας Νέας Σμύρνης: πενήντα χρόνια, 1930-1980*, Εστία Νέας Σμύρνης, σελ 19

¹⁶⁶ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ. 124

¹⁶⁷ Βασιλειάδου, Δ. (2011), *ό. π.* σελ.185

¹⁶⁸ *Λεύκωμα Εστίας Νέας Σμύρνης: πενήντα χρόνια, 1930-1980*, Εστία Νέας Σμύρνης, σελ. 20

¹⁶⁹ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ. 151

νεοσυσταθέντων συλλόγων, η στροφή των οικιστών προς τη σύσταση συλλόγων ανάλογων με εκείνων της Σμύρνης προ της καταστροφής δείχνει ότι παρά τα δεινά τους επιδιώκουν την κοινωνική τους ενσωμάτωση στη νέα πατρίδα αλλά και τη συνένωση μεταξύ των οικιστών της μέσα από κοινές εκδηλώσεις.

Ακολουθεί η δράση του συλλόγου της «Εστίας Νέας Σμύρνης». Αξιοσημείωτο είναι ότι η «Λέσχη Νέας Σμύρνης» αποτελεί το παρελθόν του σημερινού συλλόγου της «Εστίας Νέας Σμύρνης» που άλλαξε το όνομα της και το καταστατικό της το 1937 και προέβη στη σύνταξη του νέου της καταστατικού το 1939. Ως σκοπός του ανανεωμένου πια συλλόγου σύμφωνα με το 1^ο της άρθρο θεωρείται: «την συλλογήν, μελέτην και περίσωσιν του εθνικού, πνευματικού, ιστορικού, λαογραφικού και γλωσσικού πλούτου του εκριζωθέντος από τας εστίας του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας, του Πόντου και της Θράκης, την πνευματικήν εξύψωσιν και την ψυχαγωγικήν εξυπηρέτησιν των μελών του Σωματείου, ως και την ανάπτυξιν της αλληλεγγύης μεταξύ των μελών αυτού και την ανάπτυξιν κοινωνικής, μορφωτικής, εθνικής και φιλανθρωπικής δράσεως».¹⁷⁰

Οι περισσότεροι σύλλογοι κατά την περίοδο του πολέμου στην Αλβανία και της κατοχής προφανώς οδηγήθηκαν σε διάλυση καθώς η βιβλιογραφία και ο τύπος δεν παρέχουν πληροφορίες για τη δράση τους. Ωστόσο παρατηρούμε ότι σημαντική δράση ανέπτυξε η Εστία Νέας Σμύρνης με την πρωτοβουλία να συγκεντρώσει 40.000 μάλλινα είδη για τους Έλληνες που πολεμούσαν στο μέτωπο. Η κίνηση αυτή έχει μείνει γνωστή ως «Η φανέλα του στρατιώτου». Επιπλέον σύστησε το τμήμα «Αδελφής του στρατιώτου» για την αλληλογραφία με αξιωματικούς και στρατιώτες που βρίσκονταν στο πεδίο της μάχης. Εφοδίασε τα δύο στρατιωτικά νοσοκομεία της Νέας Σμύρνης, το Ιωσηφόγλειο και τον Κυανούν Σταυρό με όλα τα αναγκαία είδη χειρουργείου κλινοσκεπασμάτων. Συνάμα οργάνωσε τη «σούπα του παιδιού». Επρόκειτο για την προσφορά ενός γεύματος στα παιδιά που μαστίζονταν από την πείνα κατά τη διάρκεια της κατοχής.

¹⁷⁰ *Λεύκωμα Εστίας Νέας Σμύρνης: πενήντα χρόνια, 1930-1980*, Εστία Νέας Σμύρνης, σελ 21

Είναι γνωστή ακόμη και σήμερα η εθνική, κοινωνική και πνευματική της δράση. Σε όλη την πορεία της μέχρι σήμερα ίδρυσε τεχνικές σχολές (μηχανοτεχνιτών, ηλεκτροτεχνιτών και μηχανικών αυτοκινήτων), οργάνωσε τακτικά μαθήματα κοπτικής-ραπτικής, διέθετε φροντιστήριο σκακιού, δημιούργησε ερασιτεχνική θεατρική λέσχη, βραδιές επιμορφωτικού κινηματογράφου και ειδικά μουσεία. Συνεχίζει μέχρι σήμερα το έργο της και διαθέτει βιβλιοθήκη που ξεπερνά τα 80.000 βιβλία, διαφυλάσσοντας μέσα σε αυτήν ένα μεγάλο κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας.¹⁷¹

Αθλητικά σωματεία

Το πρώτο αθλητικό σωματείο «Αθλητικός Όμιλος Νέας Σμύρνης» (Α.Ο.Ν.Σ.) κάνει την εμφάνισή του στις 15 Απριλίου 1929. Το 1931 δημιουργεί αίθουσα μπιλιάρδου. Η κύρια δράση του ομίλου αρχίζει από το 1933 με την επίσημη αναγνώρισή του. Ένα χρόνο μετά ιδρύεται ο «Όμιλος Αντισφαιρίσεων Νέας Σμύρνης». Ο συγκεκριμένος όμιλος συστεγάζεται με τον Α.Ο.Ν.Σ.¹⁷² Το 1936 διοργανώνει τους πρώτους του αθλητικούς αγώνες στίβου στο γυμναστήριο της Νέας Σμύρνης.¹⁷³ (παράρτημα) Η πρώτη εκπροσώπηση της Νέας Σμύρνης πανελληνίως από αυτή την ομάδα έρχεται το 1935, όταν Ο.Α.Ν.Σ. γίνεται μέλος του Σ.Ε.Γ.Α.Σ. και υποχρεούται να στείλει 6 αθλητές στους Πανελλήνιους Αγώνες Αντισφαιρίσεως.¹⁷⁴ Το 1937 γίνονται οι πρώτοι παγκοινοτικοί αγώνες και η ομάδα του Α.Ο.Ν.Σ. εξασφαλίζει 10 νίκες ενώ μέσα στα μέλη της υπάρχουν και γυναίκες αθλήτριες.¹⁷⁵ Κατά τη δεκαετία του 1950 μετονομάζεται σε Αθλητικός Όμιλος Νέας Σμύρνης-Μίλωνας, προς τιμήν του ολυμπιονίκη στο άθλημα της πάλης που έζησε στον Κρότωνα της Ιταλίας γύρω στο 540 π.Χ. Ο σύλλογος υπάρχει μέχρι και σήμερα διαθέτοντας αθλητικά τμήματα πόλο, κολύμβησης, άρσης βαρών, μπάσκετ και βόλει.¹⁷⁶

¹⁷¹ Τσώλη, Ε. (2012), «Ένας ύμνος στη συλλογικότητα και στο μεγαλείο της Ελληνορθόδοξου Μικρασιατικής Παραδόσεως», στο *Εστία Νέας Σμύρνης*, τ. 89, 2012, σελ. 7-11

¹⁷² Πανταζής, Α., (2000), *ό. π.* σελ. 20

¹⁷³ Στο *ίδιο*, σελ. 327.

¹⁷⁴ Στο *ίδιο*, σελ. 307

¹⁷⁵ Πανταζής, Α. (1989), *ό. π.* σελ. 142

¹⁷⁶ Αθλητικός Όμιλος Νέας Σμύρνης, <https://www.aonsmilon.gr/> (Πρόσβαση στις 6/1/2020)

Ένας ακόμη σύλλογος που μέχρι τώρα παραμένει εν ζωή και απασχολεί ακόμη και σήμερα τα αθλητικά δρώμενα είναι ο «Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος». Έχοντας στο ενεργητικό του πάνω από εκατό χρόνια αθλητικής ιστορίας, ξεκίνησε τη δραστηριότητα του από τη Σμύρνη το 1898. Μετά τα γεγονότα του 1922, αρκετοί αθλητές και διοικούντες του συλλόγου δεν κατάφεραν να φτάσουν στην Αθήνα. Με πρωτοβουλία του Δημήτριου Δάλλα, του προέδρου του Πανιωνίου στη Σμύρνη, συγκεντρώθηκαν όλοι όσοι επιβίωσαν της καταστροφής και ξαναδημιούργησαν τον Πανιώνιο από την αρχή. Στην αρχή η έδρα του βρισκόταν στο Παναθηναϊκό στάδιο, όπου φιλοξενούνταν μέχρι και τη μεταφορά του στη Νέα Σμύρνη. Εκεί διοργάνωσε του 20^{ου} Πανιώνιους Αγώνες με τη συμμετοχή όλων των τότε γνωστών σωματείων, το 1923.

Το 1937 όμως και μετά από αίτημα του τότε προέδρου του συλλόγου, Δημητρίου Καραμπάτη στον κοινοτάρχη Αθανάσιο Καρύλλο, ζητήθηκε η μεταφορά της έδρας από το Παναθηναϊκό Στάδιο στη Νέα Σμύρνη. Το αίτημα έγινε δεκτό με την προσυπογραφή του υπουργού διοικήσεως πρωτεύουσας Κωνσταντίνου Κοτζιά, ο οποίος εγγυήθηκε τη χρηματοδότηση για τη δημιουργία γυμναστηρίου που θα φιλοξενούσε τον εν λόγω σύλλογο.¹⁷⁷ Η θεμελίωση του σταδίου έγινε το 1938 με την παρουσία του κοινοτάρχη πλέον Αθαν. Καρύλλου. Μέχρι το τέλος του 1939 είχαν ολοκληρωθεί τα αποδυτήρια, ο πρώτος ποδοσφαιρικός αγώνας έλαβε χώρα το καλοκαίρι του 1940 και τα χρήματα των εσόδων δόθηκαν ως ενίσχυση για την αντικατάσταση του αντιτορπιλικού Έλλη που βυθίστηκε τον Αύγουστο του ίδιου έτους, τα επίσημα εγκαίνια του Σταδίου έγιναν στις 15/9/1940.¹⁷⁸

Παρακάτω παρατίθενται κάποια από τα σημαντικότερα άρθρα του καταστατικού του αθλητικού συλλόγου. Ως έδρα του συλλόγου αναφέρονται η Σμύρνη, η Αθήνα και η Νέα Σμύρνη. Το πρώτο άρθρο μας πληροφορεί ότι ιδρύθηκε στη Σμύρνη το Σεπτέμβριο του 1890 και λόγω καταστροφής μετέφερε την έδρα του στην Αθήνα συνεχίζοντας το έργο του αδιάλειπτα στην

¹⁷⁷ «Νέα Σμύρνη: από την καταστροφή στη δημιουργία» (2009), σελ.152

¹⁷⁸ Λινάρδος, Π.(1998), ό. π. σελ. 278

Αθήνα. Η δεύτερη περίοδος ζωής του συλλόγου ξεκίνα το 1922 με τη μεταφορά της έδρας από την Αθήνα στη Νέα Σμύρνη στις 13/9 του 1940. Σκοπός του Πανιωνίου γυμναστικού Συλλόγου είναι η διάδοση της γυμναστικής και του φίλαθλου αισθήματος «εις πάσας τας κοινωνικά τάξεις της Ελληνικής Νεότητος, η διάπλασις αλκίμων σωμάτων, ψυχών θαρραλέων και ευγενών χαρακτήρων, ικανών για την εκπλήρωση απασών των προς την πατρίδα, την κοινωνίαν και την οικογένειαν υποχρεώσεων» (άρθρο 2).¹⁷⁹

Η εκπλήρωση του σκοπού επιτυγχάνεται: α) με την τακτική φοίτηση και άσκηση σε όλα τα είδη της αθλήσεως και της γυμναστικής με τη συμμετοχή και την εποπτεία ειδικών προπονητών και καθηγητών της γυμναστικής, β) με την εκπροσώπηση των αθλητών σε ελληνικά και διεθνή στάδια, γ) τη συμμετοχή του συλλόγου σε αθλητικούς και άλλους αγώνες οι οποίοι οργανώνονται από άλλα επίσημα αθλητικά σωματεία, δ) με την τέλεση των Πανιωνίων Αγώνων, ε) επιτυγχάνεται μέσα από την ίδρυση βιβλιοθήκης και αναγνωστηρίου και διαλέξεων που σχετίζονται με τον αθλητισμό και με άλλα θέματα καθώς και με την έκδοση Αθλητικού περιοδικού, στ) μέσα από τη σύναψη σχέσεων με τους άλλους γυμναστικούς συλλόγους καθώς και ζ) την οργάνωση εκδρομών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων. (άρθρο 3).

Στα άρθρα 4 έως 11 ενημερωνόμαστε για τα μέλη του συλλόγου, τα τακτικά, τα αθλούμενα και τα επίτιμα. Το άρθρο 8 μας πληροφορεί ότι ως μέλη του συλλόγου γίνονται δεκτές κυρίες και δεσποινίδες, οι οποίες έχουν τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις όπως και τα άρρενα μέλη, ενώ το άρθρο 11 αναφέρει ότι κάθε αθλούμενο μέλος από τη στιγμή που θα συμπληρώσει το 21ο έτος της ηλικίας του έχει το δικαίωμα να παρίσταται στη γενική συνέλευση του συλλόγου με δικαίωμα ψήφου, υπό την προϋπόθεση να κατέχει το χρυσό σταυρό πρωταθλητή του συλλόγου και να αγωνίζεται με τα χρώματα της εθνικής ομάδας της Ελλάδος, όπως επίσης και τα μέλη τα οποία αγωνίζονται με τα χρώματα του συλλόγου επί μία τριετία και έχουν συμμετοχή σε πανελλήνιες οργανώσεις.

¹⁷⁹ Καταστατικό «Πανιωνίου Γυμναστικού Συλλόγου»,(1940), Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

Από τα άρθρα 12 έως και 13 μαθαίνουμε για τους πόρους του συλλόγου που εξασφαλίζονται μέσα από τις μηνιαίες συνδρομές των τακτικών μελών του συλλόγου, από τις κρατικές ή κοινοτικές επιχορηγήσεις, τους αγώνες που διοργανώνει ο ίδιος ο σύλλογος με συνάδελφα σωματεία και από τις δωρεές των φιλάθλων, ενώ μεγάλοι ευεργέτες θεωρούνται εκείνοι που προσφέρουν στο σύλλογο ποσό άνω των 100.000 δραχμών.

Ο σύλλογος διατηρεί τμήματα: αθλητικά- γυμναστικά, ποδοσφαιρικό, αθλοπαιδιών, κολυμβητικό, εκδρομών και πεζοπορίας, ναυτικό, σκοπευτικό και γυναικείου αθλητισμού (άρθρο 29). Προτεραιότητα του συλλόγου αποτελεί το αθλητικό-γυμναστικό τμήμα και η ύπαρξη των υπολοίπων τμημάτων λειτουργεί επικουρικά, ενώ δίνεται η δυνατότητα στο σύλλογο να καταργήσει ή να θέσει σε ενέργεια νέα τμήματα τμήμα κατόπιν απόφασης της συνέλευσης (άρθρο 30). Το διοικητικό συμβούλιο έχει το δικαίωμα να επιβάλλει πάσης φύσεως ποινές ξεκινώντας από την προφορική παρατήρηση και καταλήγοντας στην οριστική διαγραφή από το σύλλογο (άρθρο 31).

Στις γενικές διατάξεις που αναγράφονται στο τελευταίο κεφάλαιο του καταστατικού του συλλόγου, αναφέρεται ότι ο σύλλογος έχει το δικαίωμα να μετέχει σε όλους τους αθλητικούς αγώνες όταν καλείται (άρθρο 32), έχει τη δυνατότητα να διοργανώνει τους Πανιώνιους Αγώνες και να απονέμει το Σταυρό του Πρωταθλητή σε κάθε αθλητή ή αθλήτρια καθώς και σε άτομα τα οποία παρέχουν υπηρεσίες στο σύλλογο, είτε είναι μέλη του είτε όχι όπως και σε αθλητές ξένων συλλόγων που έχουν καταρρίψει πανελλήνιες επιδόσεις (άρθρο 33), ο σύλλογος έχει σφραγίδα κυκλοτερή όπου αναγράφει τον τίτλο Πανιώνιος γυμναστικός σύλλογος και μέσα του αναγράφονται οι λέξεις Σμύρνη 1890- Αθήναι 1922- Ν. Σμύρνη 1940, ενώ η σφραγίδα εκτίθεται σε οποιοδήποτε εξερχόμενο έγγραφο και απόδειξη που εκδίδεται από το σύλλογο (άρθρο 34).¹⁸⁰ (Παράρτημα)

Ο σύλλογος έχει τη δυνατότητα να λειτουργεί επικουρικά σε κάθε εθνική ή φιλανθρωπική οργάνωση, μπορεί να συνδράμει οικογένειες αναξιοπαθούντων αθλητών (άρθρο 35). Απαγορεύονται όλες οι πολιτικές

¹⁸⁰ Στο ίδιο, σελ. 6

συζητήσεις στο γυμναστήριο ή στα γραφεία του συλλόγου, οι παραβάτες θα τιμωρούνται με την οριστική διαγραφή (άρθρο 36), η γενική συνέλευση έχει το δικαίωμα να ζητήσει την αύξηση ή την μείωση της συνδρομής των μελών εφόσον κρίνεται αναγκαίο (άρθρο 37), το διοικητικό συμβούλιο έχει τη δυνατότητα της διαγραφής όσων μελών έχουν καθυστερήσει την καταβολή της συνδρομής τους για ένα χρόνο (άρθρο 38).

Σήμερα ο σύλλογος είναι γνωστός για την ποδοσφαιρική του δράση και το γυμναστικό τμήμα, ενώ στα τμήματά του έχουν προστεθεί η ενόργανη γυμναστική, η καλαθοσφαίριση, η πετοσφαίριση και πολλά άλλα αθλήματα που έγιναν ευρέως διαδεδομένα μεταπολεμικά.¹⁸¹

Επαγγελματικά Σωματεία

Καταστήματα και μαγαζιά κάνουν την εμφάνισή τους δίνοντας εργασία σε επαγγελματίες και εργαζομένους, και αποτρέποντας τους κατοίκους από το να πηγαίνουν σε περιοχές της Αθήνας ή την γειτονική περιοχή της Καλλιθέας, τη στιγμή μάλιστα που το συγκοινωνιακό πρόβλημα δεν είχε λυθεί¹⁸². Σε αυτό βέβαια συνηγόρησε η δυνατότητα των ιδιοκτητών να αποκτήσουν οικοδομικές άδειες. Πολλοί από τους πρώτους επαγγελματίες χρησιμοποιούσαν ως επαγγελματική τους στέγη το ίδιο τους το σπίτι. Το πρώτο φαρμακείο εγκαταστάθηκε το 1928, την ίδια εποχή ξεκίνησαν να λειτουργούν δύο παντοπωλεία, ένα ιατρείο και ένα ξυλουργείο.

Η πρώτη συντονισμένη προσπάθεια των επαγγελματιών της Νέας Σμύρνης συνέβη το 1929 που ήταν εννιά στο σύνολό τους, διαμαρτυρήθηκαν στην οικονομική εφορία του Παλαιού Φαλήρου για το δυσβάσταχτο φόρο που τους επιβλήθηκε. Στις αρχές του 1932, λειτουργούσαν στην περιοχή 5 παντοπωλεία, 2 ζαχαροπλαστεία, 3 κουρεία, 5 ψιλικατζίδικα και 10 καφενεία. Το 1935 οι καταστηματάρχες ιδρύουν την «Πανεπαγγελματική Ένωση Νέας Σμύρνης» για την υποστήριξη των συμφερόντων τους. Το 1937 ιδρύθηκε ο

¹⁸¹ Τροποποιημένο καταστατικό «Πανιωνίου Γυμναστικού Συλλόγου» (2010), Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

¹⁸² Ανανιάδης, Β., (1990), ό. π .σελ. 80

«Σύλλογος Επαγγελματιών και βιοτεχνών Νέας Σμύρνης». Μέχρι το έτος αυτό είχε 80 με 90 μέλη.¹⁸³

Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι

Το πρώτο σχολείο που λειτούργησε στην περιοχή, ήταν το Α' δημοτικό σχολείο (1929) που στεγαζόταν σε μια ξύλινη παράγκα με έξοδα του Συλλόγου «Ένωσις Αστών Προσφύγων» που αναλάμβανε να πληρώνει τους μισθούς των δασκάλων. Τα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια έκαναν την εμφάνισή τους από το 1933 και μετά, με το εκπαιδευτήριο «Νεσλιχανίδη» και τη σχολή του «Ιωακείμ Ξενόπουλου» (1935). Ο λόγος ίδρυσης των ιδιωτικών σχολείων ήταν ότι: «η Νέα Σμύρνη είχε μεγάλην ανάγκην τοιούτων σχολείων διότι τα δημόσια σχολεία δεν εκπληρούσι δυστυχώς ακόμη τον προορισμόν των».¹⁸⁴

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα δεν έφτανε στα επίπεδα των σχολείων της Σμύρνης. Επιπλέον, τόσο ο Νεσλιχανίδης όσο και ο Ξενόπουλος, φοίτησαν στην Ευαγγελική Σχολή. Τα σχολεία αυτά δεν επιτελούσαν μόνο διδακτικό έργο αλλά ένωναν την παλιά Σμύρνη με τη Νέα. Τα παιδιά που βρίσκονταν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση μετακινούνταν σε σχολεία της Καλλιθέας, ενώ διδασκαλία μαθητών γινόταν και στα εσωτερικά σχολεία των ορφανοτροφείων για τους άπορους μαθητές. Το ζήτημα της εκπαίδευσης των παιδιών αποτελούσε ζήτημα για τους κατοίκους της περιοχής.

Στα μέσα του 1933 συστήθηκε στη Νέα Σμύρνη Σωματείο με την επωνυμία «Σύνδεσμος Γονέων και Φιλομούσων», με σκοπό την παρακολούθηση και την ενίσχυση του έργου των Εκπαιδευτηρίων της πόλης.¹⁸⁵ Πρόεδρος διετέλεσε ο Κων. Τσαπόπουλος, οδοντίατρος στο επάγγελμα και ο Νικόλαος Ευσταθιάδης που ήταν καθηγητής. Ο σύνδεσμος ουσιαστικά συστάθηκε για να βρεθεί λύση στο ζήτημα της μετακίνησης των μαθητών της Νέας Σμύρνης στο γυμνάσιο της Καλλιθέας όπου και φοιτούσαν. Τα μέλη στην αρχή κατέφυγαν στο Ιωσηφόγλειο ορφανοτροφείο για να διαθέσει αίθουσα για τη δημιουργία προσωρινού διδακτηρίου.

¹⁸³ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ. 124-127

¹⁸⁴ Προσφυγικός κόσμος, 16/7/1933, αρ. φύλλ. 223, σελ. 2

¹⁸⁵ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ. 220

Ωστόσο οι κληρονόμοι του Ιωσηφόγλειου αρνήθηκαν και το ζήτημα της εκπαίδευσης εκκρεμούσε.¹⁸⁶ Η συμβολή του συλλόγου απεδείχθη σημαντική, όταν κατά το σχολικό έτος 1934-35 άρχισε τη λειτουργία του στη Νέα Σμύρνη παράρτημα του Γυμνασίου Καλλιθέας, το «Μεικτό γυμνάσιο Νέας Σμύρνης», το οποίο πήρε την ονομασία «Ευαγγελική Σχολή», ως φόρο τιμής στη σχολή που χάθηκε μέσα στην καταστροφή. Αυτό συνέβη χάρη στην προτροπή του συλλόγου προς τον Γεώργιο Τσακίρη. Πριν όμως από αυτό ο σύλλογος ανέλαβε ένα μέρος των εξόδων στέγασης του Γυμνασίου στην περιοχή, χάρη στην αξιοποίηση της περιουσίας του Ομήριου Παρθεναγωγείου που κάηκε στη Σμύρνη, ενώ συνέβαλε στα εγκαίνια του Γυμνασίου της «Ευαγγελικής Σχολής Νέας Σμύρνης» το ίδιο έτος¹⁸⁷

Η περίπτωση της «Ευαγγελικής Σχολής» σίγουρα δεν έχει ομοιότητες ως προς τη σύστασή της με την ιστορική εκ Σμύρνης ομώνυμη σχολή αλλά οι κάτοικοί της και μέλη του συλλόγου επεδίωξαν να δώσουν στο νέο τους γυμνάσιο το όνομα της ξακουστής σχολής γιατί θα μπορούσαν να μεταφυτέψουν ένα κομμάτι της ιστορίας τους στη νέα τους πατρίδα.

Αντίστοιχο φαινόμενο παρατηρείται και με την ανέγερση του ναού της «Αγίας Φωτεινής» και της «Αγίας Παρασκευής», ως προσπάθεια σύνδεσης του παλιού με το νέο. Το υπουργείο Παιδείας πρόβαλλε αντιρρήσεις για την μετονομασία του σχολείου καθώς δεν επιτρεπόταν να δοθεί οποιαδήποτε ονομασία σε κρατικό εκπαιδευτήριο εκτός αν στεγαζόταν σε ιδιόκτητο κτίριο. Τελικώς η μετονομασία επετεύχθη το 1935 έπειτα από πολλές προσπάθειες του συλλόγου.¹⁸⁸

Παράλληλα διοργάνωνε χοροεσπερίδες για τη συλλογή χρημάτων υπέρ της λειτουργίας των σχολείων.¹⁸⁹ Μερίμνησε για τη δημιουργία κατηχητικού σχολείου το 1935 για την ηθική παρακολούθηση και σπουδή των παιδιών έξω από το σχολείο.¹⁹⁰ Η δημιουργία της «λέσχης του παιδιού» έδινε τη

¹⁸⁶ Προσφυγικός κόσμος, 5/9/1933, αρ. φύλλ. 227, σελ 3

¹⁸⁷ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ. 257

¹⁸⁸ Καφετζάκη, Τ. (2016), «Ευαγγελική σχολή Σμύρνης και Νέας Σμύρνης», *Ετήσια έκδοση Εστίας*, τ.93, σελ. 6

¹⁸⁹ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ. 264

¹⁹⁰ Στο ίδιο, σελ.304

δυνατότητα στα παιδιά να ασχολούνται με εξωσχολικές δραστηριότητες όπως το πινγκ-πονγκ, ενώ μέλη του συλλόγου υπήρξαν επιφανή μέλη της κοινότητας όπως ιατροί, καθηγητές και επιχειρηματίες.¹⁹¹

Την ίδια εποχή με τη δημιουργία της Ευαγγελικής Σχολής Νέας Σμύρνης ιδρύεται η «Ένωσις των φοιτησάντων στην Ευαγγελική Σχολήν» (1935) με στόχο την επαφή των παλαιών και των νέων φοιτητών και την ανάπτυξη δεσμών ανάμεσά τους. Η δράση της συνεχίζεται μέχρι σήμερα και μεταπολεμικά επιδιώχθηκε η προαγωγή του σχολείου σε «πρότυπον» όπως και έγινε το 1971.¹⁹²

Το 1934 ιδρύεται η «Ένωσις Φοιτητών και Σπουδαστών», με σκοπό την αδελφική συνεννόηση και αλληλεγγύη των μελών του, την ανάπτυξη πνευματικών θεμάτων, την πραγματοποίηση εκδηλώσεων. Το 1936 κάνει εντονότερη τη δράση του καθώς διοργανώνει χορευτικές και οικογενειακές συγκεντρώσεις και άλλες εκδηλώσεις όπως οι ιατρικές διαλέξεις.¹⁹³ Επιπλέον οργανώνει τα «Κουτσουκέλια βραβεία» τιμώντας τους τρεις πρώτους αριστούχους μαθητές του ίδιου έτους.¹⁹⁴ Το 1936 αναγνώστηκε το επίσημο καταστατικό του υπό σύσταση μορφωτικού συνδέσμου Αγίας Παρασκευής «Η Αναγέννησις», χωρίς να διαθέτουμε περαιτέρω στοιχεία για τη δράση του.¹⁹⁵

¹⁹¹ Στο ίδιο, σελ 307

¹⁹² Καφετζάκη, Τ. (2016), *ό. π.* σελ. 7

¹⁹³ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ.315-316

¹⁹⁴ Στο ίδιο, σελ.342

¹⁹⁵ Στο ίδιο,σελ.332

Κεφάλαιο Πέμπτο:

Διασυλλογικές Συνεργασίες-η περίπτωση της «Ανατολής» και της «Εθνικής Στέγης»

Στις προηγούμενες ενότητες αναφερθήκαμε σε συλλόγους στη Νέα Σμύρνη που πήραν από μόνοι τους πρωτοβουλίες και έδρασαν σε αντιστοιχία με το σκοπό της δημιουργίας τους. Ωστόσο υπάρχει και το παράδειγμα προσπάθειας σύστασης συλλόγου υπό την αιγίδα ενός άλλου μεγαλύτερου. Παρακάτω ακολουθεί ένα σύντομο χρονικό του Μικρασιατικού Συλλόγου «Ανατολή» και στις προσπάθειες που έκανε για να δημιουργήσει έναν ακόμη σύλλογο στη Νέα Σμύρνη, τη «Μικρασιατική Στέγη».

Η «Ανατολή» ιδρύεται το 1891 στην Αθήνα, από ομάδα μικρασιατών κυρίως σπουδαστών, ως παράρτημα του ομώνυμου συλλόγου στη Σμύρνη, ιδρυθέν το 1878. Πρωταρχικός στόχος του συλλόγου ήταν η κάλυψη των εκπαιδευτικών και εκκλησιαστικών αναγκών του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας και των γειτονικών νήσων, Χίου Σάμου, Μυτιλήνης και Δωδεκανήσου.¹⁹⁶ Ο κύριος άξονας γύρω από τον οποίο έγιναν όλες οι ενέργειες και οι δραστηριότητες του συλλόγου ήταν η ιδέα της φυλετικής καταγωγής που ένωνε όλους τους υπόδουλους Έλληνες, το αίσθημα της ενότητας και της αλληλεγγύης που κρύβεται πίσω από την ονομασία «Μικρασιάτης».

Ωστόσο μετά την καταστροφή του 1922 οι σκοποί της τροποποιήθηκαν, χωρίς όμως να αλλάξει εντελώς τον φιλεκπαιδευτικό της χαρακτήρα. Οι σκοποί της ήταν: α) η αδελφική συνένωση όλων των μικρασιατών, β) η ιστορική μελέτη της πατρίδας, γ) η διανοητική και ηθική ανάπτυξη των μελών της διαμέσου της δημιουργίας βιβλιοθήκης, αναγνωστηρίου και της έκδοσης περιοδικού τύπου, δ) η προσωρινή περίθαλψη των απόρων Μικρασιατών προσφύγων.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Μαμώνη, Κ. (1979), «Το αρχείο του μικρασιατικού συλλόγου «Ανατολή», *Μνημοσύνη*, Αθήνα 1979, τ.6, σελ. 124

¹⁹⁷ Προσφυγικός κόσμος, 10/2/1929, αρ. φύλλ. 87, σελ 1

Η «Ανατολή», εξασφάλιζε τους πόρους της μέσω των δωρεών και των κληροδοτημάτων επιφανών Σμυρναίων και άλλων ομογενών. Ο σύλλογος προχώρησε στην ίδρυση διδασκαλείων γιατί η άποψη που πρέσβευε γενικότερα ήταν: «ότι η διάδοση της ελληνικής γλώσσας, ιδιαίτερα στις τουρκόφωνες κοινότητες της Μικράς Ασίας, μόνο με την ύπαρξη κατάλληλων νηπιαγωγείων μπορούσε να επιτευχθεί». Προχώρησε στη σύσταση ιεροδιδασκαλείου στη Σάμο το 1906 το οποίο λειτούργησε μέχρι το 1914, μετά λειτούργησε ως οικοτροφείο.¹⁹⁸

Διατηρούσε επαφή μέσω αλληλογραφίας με άλλες κοινότητες ομογενών στον Καύκασο και τον Πόντο (Κάρς, Βατούμ, Σοχούμ, Τυφλίδα, Μαικόπ, Αναπάς), καλύπτοντας τα αιτήματά τους για την αναζήτηση διδασκόντων και βιβλίων για τη διαφύλαξη της γλώσσας τους. Συνδέθηκε με τον παροικιακό ελληνισμό της Αιγύπτου, ιδρύοντας παράρτημα το 1906 στην Αλεξάνδρεια.¹⁹⁹ Μετά την καταστροφή του 1922, μερίμνησε για την περίθαλψη των προσφύγων, παρείχε χρηματικά βοηθήματα και μερίμνησε για την ίδρυση σχολείων και συλλόγων σε προσφυγικούς συνοικισμούς.²⁰⁰

Από τους προσφυγικούς αυτούς συνοικισμούς δε θα μπορούσε να λείψει η Νέα Σμύρνη. Η «Ανατολή» έκανε ενέργειες για τη στέγαση αντίστοιχου μικρασιατικού συλλόγου στην περιοχή. Στις 11-11-1934, σε ομιλία του προέδρου του συλλόγου Κ. Λαμέρα στην Νέα Σμύρνη, ανακοινώνεται επίσημα η πρόθεση του συλλόγου να οργανώσει έναν αντίστοιχο σύλλογο και να στηθεί ο ανδριάντας του Μητροπολίτη Χρυσοστόμου Σμύρνης με τη χρηματική ενίσχυση των μικρασιατών της Αθήνας.²⁰¹

Ήδη το ζήτημα της δημιουργίας του ανδριάντα απασχολεί τον τύπο από το 1927 και καθολική επιθυμία του προσφυγικού κόσμου είναι να στηθεί στην Νέα Σμύρνη.²⁰² Από το 1933 ήδη ο Γεώργιος Ασκητόπουλος δημοσιεύει άρθρα για την αναγκαιότητα της δημιουργίας της «Μικρασιατικής Στέγης», για

¹⁹⁸Μαμώνη, Κ. (1979), *ό. π.* σελ.126

¹⁹⁹ Στο *ίδιο*, σελ.129

²⁰⁰ Στο *ίδιο* σελ. 131

²⁰¹ Πανταζής, Α. (1988), *ό. π.* σελ 253,

²⁰² Προσφυγικός κόσμος, 4/9/1927, Αρ. φυλλ. 12, σελ. 2

τη διάσωση της μικρασιατικής λαογραφίας μέσω της έκδοσης του μικρασιατικού αρχείου και την εμπειριστατωμένη έρευνα όλων των μικρασιατικών συνοικισμών.²⁰³ Σε επιστολή του συλλόγου προς τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών Χρυσόστομο το 1935, αιτείται την ανέγερση της «Μικρασιατικής Στέγης» και του ανδριάντα του «Εθνομάρτυρος Χρυσοστόμου», όχι ως σύμβολο συμφοράς και δεινών αλλά ως σύμβολο ενότητας όλων των Μικρασιατών. Η επιλογή της περιοχής της Νέας Σμύρνης θεωρείται σημαντική καθώς η περιοχή αποτελεί συνδετικός κρίκος με τη χαμένη Σμύρνη. Το ίδιο τεκμήριο μας πληροφορεί ότι η απόφαση του συλλόγου για το συνδυασμό αυτών των δύο έργων είχε ληφθεί σε συνέδριο του 1932 και πως αποτελεί «διακαή και καθολικήν επιθυμίαν του Μικρασιατικού Κόσμου»²⁰⁴.

Καθώς οι πόροι για την εξεύρεση στέγης για την εγκατάσταση του συλλόγου ήταν ελάχιστοι, ο σύλλογος προχώρησε στη σύναψη δανείου το 1935, ύψους 30.000 δρχ. για την αγορά οικήματος που θα στέγαζε το σύλλογο. (Παράρτημα). Μέχρι και το 1937 η «Μικρασιατική στέγη» δεν είχε δημιουργηθεί. Επιστολή που γράφτηκε στην Αθήνα το Μάρτιο του 1937, από εκπροσώπους των προσφυγικών περιοχών της Αθήνας προς τον Ιωάννη Μεταξά αιτείται την υποστήριξη στη δράση της «Ανατολής», με την αποδοχή της λειτουργίας της «Μικρασιατικής Στέγης».

Σύμφωνα με την επιστολή ο στόχος του συλλόγου είναι να προάγει: « α) την καλλιέργειαν και προαγωγήν των μετά του τουρκικού έθνους φιλικών σχέσεων δια της διαφωτίσεως των δύο λαών και της εκλαϊκευσεως πάντων εκείνων των λόγων, οίτινες συνηγορούσιν υπέρ της αμοιβαίας εκτιμήσεως και της ειλικρινούς συνεργασίας αυτών εν τω μέλλοντι εις πάντας τους τομείς της ανθρώπινης δράσεως. β) την κατά πάσαν σχέσιν μελέτην της Μικράς Ασίας, δεδομένου ότι η χώρα αυτή υπήρξε η πνευματική μήτηρ και πατρίς πάντως διανοούμενου, η δε μελέτη αυτής ενδιαφέρει ου μόνον τον ελληνικόν, αλλά και σύμπαντα τον πεπολιτισμένον κόσμον». Η επιστολή συνοδεύεται από

²⁰³ Προσφυγικός κόσμος, 19/2/1933, αρ. φύλλ. 201, σελ.3

²⁰⁴ Επιστολή του μικρασιατικού συλλόγου «Ανατολή» προς τον Αρχιεπίσκοπον των Αθηνών και πάσης Ελλάδος, Χρυσόστομον, 18/1/1935, Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

πλήθος υπογραφών δημάρχων που προσυπογράφουν το αίτημα και ενισχύουν την καθολική στήριξη του συλλόγου.²⁰⁵

Η σχέση του συλλόγου «Ανατολή» με τη Νέα Σμύρνη υπήρξε ουσιαστική και όχι μόνο εξαιτίας της «Μικρασιατικής Στέγης». Αναφέρθηκε πρωτίτερα ότι οι πόροι της προέρχονταν από τις δωρεές επιφανών Μικρασιατών, που στήριζαν τη δράση της. Ένας εκ των δωρητών, κάτοικος της Νέας Σμύρνης, σε επιστολή του προς το σύλλογο χαρακτηρίζει το έργο της ως «πατριωτικό» και «ευάρεστον» και δίνει το ποσό των 1.000 δρχ. για την ενίσχυσή της.²⁰⁶ Από την άλλη και ο σύλλογος διέθετε μέρος αυτών των χρημάτων για να επιβραβεύσει επιμελείς μαθητές, μετά από αιτήματα των σχολείων στα οποία φοιτούσαν.

Παράδειγμα αποτελεί η επιστολή του διευθυντή της «Ευαγγελικής Σχολής Νέας Σμύρνης» που ευχαριστεί το σύλλογο για την προσφορά του επάθλου των 1.700 δρχ σε μαθητή που αρίστευσε το έτος 1938,²⁰⁷ ενώ σύλλογοι όπως η «Λέσχη Νέας Σμύρνης» προσκαλούν μέλη της «Ανατολής» για να κάνουν διαλέξεις στα μέλη της «Λέσχης».²⁰⁸ Παρά τις προθέσεις και τη συλλογική προσπάθεια για τη δημιουργία της «Μικρασιατικής Στέγης» στη Νέα Σμύρνη, ο στόχος δεν επετεύχθη και δε λειτούργησε ποτέ. Κοινός παράγων ανάμεσα στους συλλόγους υπήρξαν και τα άτομα που συμμετείχαν σε αυτά. Ο Γεώργιος Ασκητόπουλος που αναφέρθηκε πρωτίτερα ως αρθρογράφος στον «Προσφυγικό Κόσμο», είχε επιμεληθεί το μικρασιατικό τμήμα της βιβλιοθήκης του συλλόγου «Ανατολή».²⁰⁹

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι μέλη που ανήκαν σε διάφορους συλλόγους λειτουργούν ως συνδετικοί κρίκοι ανάμεσά τους. Το παράδειγμα του Ασκητόπουλου το επιβεβαιώνει.

²⁰⁵ Επιστολή προς τον Ιωάννη Μεταξά, 1/3/1937, Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

²⁰⁶ Επιστολή κατοίκου Νέας Σμύρνης προς τον σύλλογο Ανατολή, 20/7/1939, Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

²⁰⁷ Επιστολή του γυμνασιάρχου «Ευαγγελικής Σχολής Νέας Σμύρνης» προς τον σύλλογο «Ανατολή», 2/12/1938, Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

²⁰⁸ Επιστολή του προέδρου της «Λέσχης Νέας Σμύρνης» προς τα μέλη της «Ανατολής», 15/10/1938, Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

²⁰⁹ Προσφυγικός κόσμος, 13/1/1929, αρ. φύλλ. 83, σελ. 1

Το ορφανοτροφείο «Εθνική στέγη» αποτέλεσε δημιούργημα του «Συνδέσμου για τα δικαιώματα της γυναίκας», ενός Συλλόγου που έδρασε στην Αθήνα το 1921. Τα πρώτα χρόνια φιλοξενήθηκε στην Καλλιθέα ως παράρτημα του συνδέσμου, με στόχο την φροντίδα των ορφανών παιδιών που ήρθαν μετά την καταστροφή. Για τη λειτουργία του, στηριζόταν στην κρατική επιχορήγηση που κόπηκε κατά τη διάρκεια της δικτατορίας Πάγκαλου. Παρά τις δυσκολίες, κατόρθωσε να ορθοποδήσει χάρη στις δωρεές των γυναικών που ενδιαφέρονταν για τα άπορα παιδιά και στις ίδιες τις μητέρες των ορφανών που έδιναν το αντίτιμο των 400 δραχ. μηνιαίως για την φροντίδα των παιδιών τους (τροφεία). Στο κτίριο που βρισκόταν το ορφανοτροφείο όμως, επρόκειτο να λειτουργήσει η «Χαροκόπειος Οικοκυρική Σχολή». Έτσι, το ίδρυμα έπρεπε να αλλάξει στέγη και να μεταφερθεί αλλού.

Τότε ο «Σύνδεσμος», επιλέγει τη Νέα Σμύρνη όπου του παραχωρήθηκε οικόπεδο δωρεάν με τη βοήθεια του συλλόγου «Ενωσις Αστών Προσφύγων», για να δημιουργήσει τις εγκαταστάσεις της «Εθνικής στέγης». Συνάμα η ευαισθητοποίηση της Κυβέρνησης και ιδίως του Βενιζέλου απέναντι στο ζήτημα των ορφανών οδηγεί στην έγκριση του ποσού των 200 χιλιάδων δραχμών, που αποτελεί το πρώτο βήμα για την επίτευξη του στόχου της ανέγερσης του ορφανοτροφείου. Δημόσιοι φορείς και ιδιώτες, στήριξαν την πρωτοβουλία και το 1932 μεταφέρθηκε στη Νέα Σμύρνη.²¹⁰

Στο καταστατικό του ορφανοτροφείου που εκδόθηκε το 1937, αναφέρεται ως σκοπός η περισυλλογή, η διατροφή, η σωματική και ηθική αγωγή, η επαγγελματική προετοιμασία και εν γένει η προστασία των απόρων κοριτσιών (άρθρο 1). Μέλη γίνονται δεκτά άνδρες και γυναίκες, ικανοί να ενισχύσουν το έργο του συλλόγου και μετά από έγκριση του διοικητικού Συμβουλίου του. Τα μέλη οφείλουν να καταβάλλουν ετησίως 100 δραχμές, ενώ σε αντίθετη περίπτωση διαγράφονται από το σύλλογο (άρθρο 2).

Το διοικητικό συμβούλιο αποτελείται από έντεκα μέλη που εκλέγονται ανά τριετία από την τακτική συνέλευση των μελών. Για να υπάρχει απαρτία

²¹⁰ Ομιλία της πρόεδρου Άννας Παπαδημητρίου κατά τον εορτασμό της 25^{ης} επετείου από την ίδρυση του ορφανοτροφείου. 11/11/1947, Αρχείο Εστία Νέας Σμύρνης.

πρέπει να παρίστανται τα 5 από τα 11 μέλη (άρθρο 3). Την πλήρη εκπροσώπηση του σωματείου έχουν η πρόεδρος και η αντιπρόεδρος και έχουν δικαίωμα υπογραφής κάθε εγγράφου που εξέρχεται από τον σύλλογο (άρθρο 4). Η τακτική γενική συνέλευση συνέρχεται εντός της δεύτερης τριμηνίας κάθε έτους όπου υποβάλλεται η λογοδοσία των πεπραγμένων και τα οικονομικά του συλλόγου. Η έκτακτη γενική συνέλευση συγκαλείται από το διοικητικό συμβούλιο και σε αυτήν οφείλει να παρίσταται το 1/3 του συνόλου των μελών (άρθρο 5).

Για να γίνει δεκτό στο ορφανοτροφείο οποιοδήποτε ορφανό κορίτσι απαιτείται: α) να είναι τέκνο Ελλήνων πολιτών, β) να είναι εντός του ηλικιακού ορίου που θέτει ο κανονισμός, γ) να είναι ορφανό από τον έναν ή τους δύο γονείς, δ) να είναι υγιές (άρθρο 6). Το διοικητικό συμβούλιο έχει τη δικαιοδοσία να απολύει να διορίζει το προσωπικό του ιδρύματος (άρθρο 7). Εξασφαλίζει τους πόρους του: μέσω της εισφοράς των μελών του, τις δωρεές των ιδιωτών, τις κρατικές επιχορηγήσεις, τις εκδηλώσεις του σωματείου, από τις πωλήσεις των προϊόντων που κατασκευάζουν τα ορφανά, τα κληροδοτήματα, τα τροφεία των ορφανών (άρθρο 8). Η περιουσία του σωματείου κατατίθεται στην Εθνική Τράπεζα (άρθρο 9). Για όλες τις δαπάνες υπέρ του σωματείου αποφασίζουν το διοικητικό συμβούλιο που εκδίδει το σχετικό ένταλμα με την υπογραφή της προέδρου και της γραμματέως. Η ταμίας έχει την πλήρη ευθύνη των οικονομικών (άρθρο 10).²¹¹

Όπως περιγράφεται στη λογοδοσία του έτους 1936, το ίδρυμα δεχόταν ορφανά όχι μόνο από την περιοχή αλλά και από φορείς σχετιζόμενους με τους πρόσφυγες, όπως το Υπουργείο Κρατικής Υγιεινής, το Ταμείο Θυμάτων Πολέμου και το Πατριωτικό Ίδρυμα, που φρόντιζαν να επικοινωνούν με την «Εθνική Στέγη» για να βρεθεί μια στέγη για τα παιδιά. Μπορούσε να φιλοξενήσει μέχρι 110 υπότροφους. Διέθετε τμήματα ραπτικής-κοπτικής για την εκπαίδευση των μεγαλύτερων υπότροφων και κατασκεύαζαν ενδύματα για όλες τις υπότροφους.

²¹¹ Καταστατικό «Εθνικής Στέγης», 1937, Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης.

Η εκμάθηση μιας τέχνης θα τα ωφελούσε ώστε: «Εις το τέλος της φοιτήσεώς των ελπίζομεν να έχουν αποκτήσει ένα μέσον δια να κερδίζουν εντίμως το ψωμί των».²¹² Το ίδρυμα λειτούργησε μέχρι το 1988 προσφέροντας πολύτιμο έργο στην αποκατάσταση των παιδιών.

Παραδοχή αποτελεί ότι η «Εθνική Στέγη», βρήκε την οριστική της στέγη σε έναν προσφυγικό συνοικισμό που ενώ δεν είχε λύσει όλα του τα προβλήματα, έσπευσε να συνδράμει το έργο της. Βέβαια η επιλογή της περιοχής δε μπορεί να θεωρηθεί τυχαία, πιθανόν να υπήρχαν και άλλες περιοχές που θα μπορούσαν να φιλοξενήσουν το ορφανοτροφείο, η Νέα Σμύρνη όμως φτιάχτηκε με την προοπτική μιας κηπούπολης, μιας περιοχής που θα ξεχώριζε από πολλές αντίστοιχες προσφυγικές. Το περιβάλλον που αναμενόταν να ζήσουν τα παιδιά θα ήταν πολύ καλύτερο και πιο υγιές σε σχέση με άλλες περιοχές οι οποίες βρίσκονταν σε βιομηχανικές μονάδες.²¹³ Άλλωστε το ζήτημα της υγείας των παιδιών αποτελούσε ένα από τα θέματα αναφοράς στη λογοδοσία του ιδρύματος.

Οι σύλλογοι μετά τη μεταξική δικτατορία και η δραστηριότητα των εν ζωή συλλόγων στη Νέα Σμύρνη

Μετά την επιβολή της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου, σχεδόν όλοι οι προσφυγικοί σύλλογοι και τα σωματεία περιόρισαν τη δράση τους. Παρατηρούμε από το 1936 και μετά, ότι η θεματολογία των διαλέξεων των συλλόγων ήταν επιστημονική και όχι τόσο ιστορική. Στη Νέα Σμύρνη πολλοί σύλλογοι σταμάτησαν να υπάρχουν ή αδρανοποιήθηκαν, αφού σε εφημερίδες του τοπικού τύπου δεν υπήρχε αναφορά στη δράση τους. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι οδηγήθηκαν σε παύση.

Η Εθνική Οργάνωση Νεολαίας έδρασε βέβαια και στη Νέα Σμύρνη, στο πλαίσιο της πολιτικής πρακτικής της μεταξικής κυβέρνησης που στόχευε στην «αφομοίωση της πολιτικής ιδεολογίας του καθεστώτος και τη διάδοσή της».²¹⁴

²¹² Λογοδοσία ορφανοτροφείου «Εθνική Στέγη», (1936), Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

²¹³ Στο παρόν κείμενο για το ζήτημα της υγείας αναφέρονται τα εξής: «*Η μέριμνα δια την υγείαν όλων των τροφίμων αποτελεί ένα των κυριωτέρων μελημάτων του συλλόγου*», λογοδοσία ορφανοτροφείου «Εθνική Στέγη», (1936), Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

²¹⁴ Πετράκη, Μ., (2006), *Ο μύθος του Μεταξά*, Αθήνα, Ωκεανίδα, σελ.17

Για όλους τους μικρασιάτες πρόσφυγες, σημαντικός παράγοντας αποτελεί η μνήμη που αποτελεί το μέσο για την πολιτισμική επιβίωσή τους και χωρίς αυτήν η ταυτότητά τους θα χανόταν. Αυτή ήταν που τροφοδότησε και τροφοδοτεί τους συλλόγους που εξετάσαμε. Αποτελεί τον συνδετικό κρίκο του παρελθόντος με το παρόν. Από την περίοδο της κατοχής και μετά δημιουργήθηκε πληθώρα συλλόγων στη Νέα Σμύρνη. Η περιοχή είχε πάρει την τελική της διαμόρφωση μεταπολεμικά. Κάποιες από τις ανάγκες της που την ώθησαν στη σύσταση συσσωματώσεων είχαν καλυφθεί. Οι ενώσεις που δημιουργήθηκαν εκ των υστέρων απέκτησαν ένα διαφορετικό περιεχόμενο και οι επιδιώξεις τους διέφεραν σε σχέση με αυτούς του μεσοπολέμου που πραγματεύεται η εργασία. Ωστόσο κάποιοι από τους εξεταζόμενους συλλόγους έμειναν ζωντανοί μέχρι σήμερα και δρουν έχοντας πάντα την ιστορία της Σμύρνης στο υποσυνείδητό τους σε συνδυασμό με την ανανεωμένη τους ιστορία.

Η Νέα Σμύρνη αυτή τη στιγμή κατοικείται από τη δεύτερη και τρίτη γενιά των πρώτων οικιστών, όπως είναι λογικό δεν μπορούν να έχουν μνήμες από τότε. Ωστόσο δεν παραλείπουν να συνδέουν τη Νέα Σμύρνη με τη Σμύρνη μέσω των μνημονικών εργαλείων, όπως είναι τα ονόματα, τα σύμβολα, οι γιορτές, οι τελετές, οι εκδηλώσεις, τα μνημεία και τα μουσεία.²¹⁵ Από τη μεριά τους οι σύλλογοι, με δρώμενα και γιορτές (οι ιωνικές γιορτές διοργανώνονται κάθε χρόνο) προσπαθούν να κρατήσουν αυτή τη μνήμη των προκατόχων τους ζωντανή και να τη μεταλαμπαδεύσουν στις νεότερες γενιές. Σύλλογοι όπως η «Εστία Νέας Σμύρνης», ο «Φοίνικας», η σημερινή «Ευαγγελική Σχολή», ο «Πανιώνιος» και άλλοι που βρίσκονται ακόμα εν ζωή διατηρούν πλούσιο υλικό σε μικρά μουσεία ή βιβλιοθήκες που αφορά την πρώτη γενιά οικιστών και όχι μόνο. Ενώ οι τοπικές εφημερίδες δεν παραλείπουν να έχουν αφιερώματα στα πρώτα χρόνια της κοινότητας αλλά και στο παρελθόν της γενέτειρας Μικράς Ασίας.

Πρωτογενής επιδίωξη είναι η διατήρηση της μνήμης. Για την κοινωνική μνήμη έχει αναφερθεί ότι: «η κοινωνική μνήμη είναι αποτέλεσμα

²¹⁵ Μαντόγλου, Α., (2012), *Μνήμες: ατομικές-κοινωνικές-ιστορικές*, Αθήνα, Παπαζήση, σελ. 167.

ατομικών και κοινωνικών διεργασιών αναφορικά με τη συνοικοδόμηση του παρελθόντος στο παρόν μέσω των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων. Αποτελεί ένα παρελθόν που τα άτομα και κοινωνίες του παρόντος προσπαθούν να το κρατήσουν ζωντανό»²¹⁶. Υπάρχουν πολλοί τρόποι αναβίωσης του παρελθόντος και ανάκλησης της μνήμης, τους αναφέραμε πριν, «ωστόσο το παρελθόν και το παρόν γεφυρώνονται χάρη στην ενεργό εξάσκησή της μνήμης μέσα σε ένα οικείο περιβάλλον».²¹⁷

Σήμερα, οι σύλλογοι στη Νέα Σμύρνη αποτελούν ένα πρόσφορο περιβάλλον διάδοσης της μνήμης και της ταυτότητας. Καθώς όμως η τεχνολογία εξελίσσεται και έχει ενταχθεί ο κόσμος των πολυμέσων στην καθημερινότητά μας, οι σύλλογοι έχουν παραχωρήσει ένα μέρος του υλικού τους στο «Ψηφιακό Μουσείο» Νέας Σμύρνης για να μάθουν οι νεότερες γενιές κομμάτια της ιστορίας του τόπου τους και να συνδεθούν κατά κάποιο τρόπο με την ιστορία και την παράδοση των παππούδων τους. Στο μουσείο αυτό πραγματοποιούνται επισκέψεις από τα σχολεία της περιοχής αλλά και άλλων περιοχών. Προβάλλονται φωτογραφίες της περιοχής αλλά και της ιδιαίτερης πατρίδας.

Οι κάτοικοι της πρώτης και της δεύτερης γενιάς υποστηρίζουν για την περιοχή τους ότι οι τέσσερις πυλώνες που στηρίζουν την Νέα Σμύρνη είναι οι ίδιοι με αυτούς που «βαστούσαν» τη Σμύρνη: η Ευαγγελική Σχολή, ο Ιερός Ναός της Αγίας Φωτεινής, ο Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος και η Εστία Νέας Σμύρνης. Τα τρία υπήρξαν στη Σμύρνη, πλην της Εστίας. Η Εστία όμως συνδυάζει όλο το σύνολο των πνευματικών συλλόγων που έδρασαν στη Σμύρνη και φροντίζει μαζί με όλους τους άλλους συλλόγους να κρατάνε την μνήμη της περιοχής ζωντανή.

²¹⁶ Μαντόγλου, Α.,(2010), *Κοινωνική μνήμη και λήθη*, Αθήνα, Πεδίο, σελ. 25

²¹⁷Hirschon, R., (2006), *ο. π.* Σελ. 60

Συμπεράσματα

Οι σμυρναϊκοί σύλλογοι αποτέλεσαν ένα σημείο αναφοράς για την επιβίωση, τη διεκδίκηση της βελτίωσης των συνθηκών της ζωής και την ενίσχυση της ταυτότητας των προσφύγων. Αυτό φαίνεται από τη δραστηριότητα και το έργο τους με χρονική αφετηρία από τον 18^ο αι. μέχρι και το 1922 που υπέστησαν τη βίαιη διακοπή τους. Τα μέλη των συλλόγων στη Σμύρνη και όχι μόνο, είχαν ως πρωταρχικούς σκοπούς, τη διαφύλαξη της γλώσσας, της θρησκείας και της ιστορίας.

Ακόμα και από συσσωματώσεις που συστάθηκαν με διαφορετικούς σκοπούς από τους παραπάνω, επαγγελματικούς ή αθλητικούς, η ενίσχυση αυτών των τριών παραγόντων ήταν πάντα στη σφαίρα του ενδιαφέροντός τους. Από την άλλη, η συλλογική δραστηριότητα στη Νέα Σμύρνη πήρε στα πρώτα της χρόνια μια διαφορετική μορφή. Αρχικός στόχος των κατοίκων ήταν η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης. Σε αντίθεση με τους συλλόγους στη Σμύρνη, οι πρώτοι σύλλογοι στη Νέα Σμύρνη δραστηριοποιήθηκαν για την εξασφάλιση της στέγης τους, της υδροδότησης, της ηλεκτροδότησης και την επίλυση των προβλημάτων που ήταν ακανθώδη για την ομαλή διαβίωσή τους στον συνοικισμό.

Οι στόχοι τους κατά μία έννοια επετεύχθησαν ευκολότερα χάρη σε δύο παράγοντες: τα μέλη των συλλόγων στη Νέα Σμύρνη είχαν άρρηκτη σχέση με τη δραστηριότητα των συλλόγων στη Σμύρνη, υπήρξαν ιδρυτικά μέλη εκείνοι και μέλη των οικογενειών τους. Άρα γνώριζαν καλά τον τρόπο οργάνωσης συλλογικοτήτων, είχαν τα κατάλληλα κοινωνικά δίκτυα και το απαιτούμενο μορφωτικό κεφάλαιο για να ορίσουν στόχους και να βρουν τα μέσα για την επίτευξή τους και φρόντιζαν με τις κατάλληλες ενέργειες και πιέσεις (δημοσιεύματα σε εφημερίδες και αποστολή υπομνημάτων στην κυβέρνηση) να διεκδικούν αυτά για τα οποία αγωνίζονταν, χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει ότι τα κατακτούν κιόλας. Με λίγα λόγια, οι γνώσεις της συλλογικής οργάνωσης τους συνόδευσαν στη νέα τους πατρίδα και την αξιοποίησαν με τον βέλτιστο τρόπο.

Ο δεύτερος παράγοντας ήταν η οικονομική κατάσταση στην οποία βρίσκονταν. Για αυτό και επέλεξαν να κάνουν οι ίδιοι τις απαραίτητες ενέργειες τον πρώτο καιρό, χρηματοδοτώντας για τη συγκοινωνία, την εκπαίδευση, χωρίς να είναι απόλυτα αγκιστρωμένοι από το κράτος. Χωρίς να γνωρίζουμε με ακρίβεια αν οι πρόσφυγες αυτοί έφεραν χρήματα κατά τον ερχομό τους, γνωρίζουμε όμως πως κάποιοι μέχρι και την οριστική εγκατάστασή τους στον νέο τους τόπο είχαν τη δυνατότητα να ενοικιάζουν στην Αθήνα. Φυσικά δε μιλάμε για πλούσιους πρόσφυγες αλλά πρόσφυγες περισσότερο ευνοημένους. Για αυτό και εντάχθηκαν στην κατηγορία των μεσοαστών σύμφωνα με τη Λεοντίδου. Την ώρα που πολλοί άλλοι ζούσαν σε παραπήγματα, σκηνές, αυτοσχέδιες κατοικίες ή σε περιοχές εργατικές. Βέβαια οι περιουσίες των ανταλλάξιμων, ωφέλησαν τους Νεοσμυρنيώτες καθώς πέτυχαν να αξιοποιήσουν τα χρήματα αυτά για την ανέγερση των κατοικιών τους ή τη δημιουργία επιχειρήσεων για την επαγγελματική τους εξέλιξη. Η δημιουργία συλλόγων λοιπόν στη Νέα Σμύρνη δεν είχε τον ίδιο προσανατολισμό που είχαν οι σύλλογοι που δημιουργήθηκαν σε άλλους συνοικισμούς της Αθήνας.

Μετά το 1927 άρχισαν να ασχολούνται με τον τομέα της ψυχαγωγίας, της εκπαίδευσης, και της πνευματικότητας. Σε καμιά περίπτωση δεν είχαν ολότελα αντιμετωπιστεί τα βασικά τους θέματα, ωστόσο θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο προσανατολισμός αυτός στόχευε στην σύνδεση της παλιάς με τη νέα πατρίδα, με εκδηλώσεις και διαλέξεις για την πνευματικότητα της Μικράς Ασίας και της Σμύρνης και ήταν ένα μέσο ενεργοποίησης όλων των οικιστών που θα μπορούσαν να συμμετάσχουν στο κομμάτι της συλλογικότητας, ανάλογα με τα συμφέροντα (εκπαιδευτικά, αθλητικά, εξωραϊστικά) που εξυπηρετούσε κάθε σύλλογος.

Το δευτερογενές συμπέρασμα που προκύπτει μέσα από την έρευνα, είναι αυτό της συμμετοχής πολλών οικιστών σε περισσότερους από έναν συλλόγους. Οι πηγές της παρούσας εργασίας έδειξαν ότι πολλά μέλη συλλόγων συμμετείχαν σε παραπάνω από έναν συλλόγους. Κάποιοι συμμετείχαν για παράδειγμα και σε κοινωνικούς και σε εκπαιδευτικούς

συλλόγους. Εν μέρει αυτό είναι λογικό σε μια σχετικά μικρή κοινωνία όπως ήταν η Νέα Σμύρνη του Μεσοπολέμου. Το πνευματικό κεφάλαιο που έφεραν μαζί τους από την πατρίδα τους ήταν πολυδιάστατο και για αυτό ενδιαφέρονταν για πολλούς τομείς της κοινωνίας και το έδειχναν εμπράκτως ενώ παράλληλα μέσω της οργάνωσης συλλόγων διαμόρφωναν νέα κοινωνικά δίκτυα και ενίσχυαν την πολιτική επιρροή τους στον νέο τόπο εγκατάστασης.

Παράρτημα Συνεντεύξεων

Απόσπασμα από τη συνέντευξη με τον κ. Παναγιώτη Τσακίρη, τέκνο του Γεωργίου Τσακίρη που χρηματοδότησε την ανέγερση του κτιρίου του σχολείου «Ευαγγελική Σχολή». Ο κ. Τσακίρης γεννηθείς το 1940, ανήκει στη δεύτερη γενιά οικιστών, μας περιγράφει τη Νέα Σμύρνη όπως τη θυμάται με τα δικά του μάτια και μας σκιαγραφεί τον χαρακτήρα του Σμυρνιού:

«Η Νέα Σμύρνη χαρακτηρίζετο από κάποια πράγματα: πρώτα-πρώτα ήτανε μία κηπούπολις, διότι κάθε σπίτι είχε την οικοδομή του, διάδροφο σπίτι, επίσης τον κήπο συνήθως δύο-τρία διαμερίσματα και τελείωνε. Περπάταγες και μύριζες ωραία λουλούδια, έβλεπες ανθρώπους που ήξερες, χαρούμενους...όχι χαρούμενους, μάλλον προσιτούς και ευγενείς. Είχε τα σχολεία της, είχε μερικά καταστήματα τα οποία ήταν πέριξ της πλατείας και της οδού Ομήρου.

Επίσης είχε δύο κινηματογράφους: «Σπόρτινγκ» και την «Αστόρια» και ήτανε εκεί που είναι η Εστία Νέας Σμύρνης λίγο πιο κάτω, καλοκαιρινό, ανοιχτό σινεμά. Αυτό που την χαρακτήριζε ήταν ότι περίπου το 75 % των κατοίκων ήτανε Σμυρνιοί. Πάντοτε μάθαινες, άκουγες, πληροφορούσουν ότι ήρθε και αυτή η οικογένεια να μείνει...και εκείνη...και η άλλη. Ερχόντουσαν από διάφορες περιοχές και οι πρόγονοι τους ως επί το πλείστον είχαν έρθει εδώ, συνέχιζαν και δύσκολα φεύγανε..Βεβαίως, όταν άρχισε το '70 η ανοικοδόμηση και ένας που είχε τρία παιδιά και δεν μπορούσε να χτίσει τίποτε άλλο και έπρεπε να τα σπιτώσει κτλ τότε άρχισε η αντιπαροχή. Έδινες το οικοπέδο και έλεγε ο μηχανικός, θα χτίσω 7-8 διαμερίσματα και θα σου δώσω τα τρία ή τα δύο. Και άρχιζε να αλλοιώνεται η πληθυσμιακή ομοιογένεια.

Πάντως τα απαραίτητα ενός προαστίου τα είχε η Νέα Σμύρνη, είχε ένα πολύ καλό όνομα, καλούς ανθρώπους, νοικοκυραίους, είχε τις εκκλησίες: την Αγία Φωτεινή, είχε την Αγία Παρασκευή, τον Άγιο Ανδρέα και τα λοιπά . Είχε επίσης συγκοινωνίες ωραίες... ανθρώπους... κοιτάζτε οι Σμυρνιοί χαρακτηρίζονται από μια νοικοκυροσύνη, μια δημιουργικότητα και μία ψυχική καλλιέργεια. Ήσαν ανοιχτόκαρδοι, ήσαν γλεντζέδες, τιμούσαν τους γονείς τους

αλλά αγαπούσαν και τις οικογένειές τους, τις γυναίκες τους και φρόντιζαν τα παιδιά τους. Αυτό που θα μπορούσα να συμπληρώσω είναι ότι πολλές φορές ερχόντουσαν και από άλλες περιοχές αλλά δείχνανε μια αγάπη, μια καλοδεχούμενη είσοδο νέων στοιχείων. Η ενσωμάτωση νέων στοιχείων στη Νέα Σμύρνη έγινε ομαλά, ειρηνικά και ανθρώπινα».

«Ο Σμυρνιός έχει μια οξύνοια πνευματική και να φανταστείτε ότι αν και ερχόντουσαν πολλές φορές και αγράμματοι ή όχι και τόσο πεπαιδευμένοι, είχαν μια προσαρμοστικότητα, μια δεξιοτεχνία και αυτό που τους έλειπε, το ανεπλήρωναν με το πνεύμα, με την καινοτομία, με την πρωτοτυπία και τα λοιπά. Αυτό το είδα εν τη πράξει σε τεχνίτες πολλές φορές. Σε τεχνίτες που μπορεί να μην είχαν αυτό ή εκείνο και έλεγαν: έλα, μπορεί να το καταφέρω.. και το κατάφερναν καλύτερα από άλλους οι οποίοι είχαν σπουδάσει...διότι ο Σμυρνιός μεταξύ των άλλων χαρακτηρίζεται και από την πρωτοβουλία και από την δεξιοτεχνία...αλλά επίσης, ότι κόβει το μυαλό του. Καταλάβατε; κόβει το μυαλό του...»

Απόσπασμα Συνέντευξης με τον κ. Χρήστο Γεωργακόπουλο, διευθυντή των εκπαιδευτηρίων «Σχολή Ξενοπούλου»

«Ο πεθερός μου (ενν. Ιωακείμ Ξενόπουλος), έφτιαξε το πρώτο ιδιωτικό δημοτικό σχολείο. Υπήρξε διευθυντής στο πρώτο ιδιωτικό σχολείο του Νεσλιχανίδη που τότε στεγαζόταν στο «Ιωσηφόγλειο Ορφανοτροφείο», σε μία πτέρυγά του. Μέχρι να χτιστεί...Την νύμερο ένα άδεια ιδιωτικού νηπιαγωγείου στην Ελλάδα την έχει ο Ξενόπουλος, το στέγασε στο Ζάππειο με τον Near East Relief..με την αμερικανική βοήθεια. Επειδή δεν υπήρχαν παιδιά, πήγε στη Νέα Σμύρνη. Ήταν Σμυρνιός από τα Βουρλά..Υπήρχε και περιοχή που λεγόταν Ξενόπουλου... Υπηρέτησε ως εθελοντής στον Near East Relief.. Το πτυχίο του το πήρε από τον Γρηγόριο τον Ε', με υπογραφή του Πατριάρχη.. Η πρώτη άδεια για τη Νέα Σμύρνη βγήκε το '36...Ήταν πολλά τα Νεοσμυρνιωτάκια και λίγα καλλιθεωτάκια στο σχολείο... Τα λεωφορεία μετακινούνταν όχι μόνο για τα παιδιά...δηλαδή μιλάμε για πανάρχαια

λεωφορεία..αφού μετακινούσε και τον Πανιώνιο, τις ομάδες...ήταν ένα κοινό αυτοκίνητο για τους συλλόγους..Έλεγαν οι άλλοι σύλλογοι: «να το πάρουμε και εμείς;» Υπήρχε κοινωνική παροχή... δεν ήταν το ιδιωτικό που ήταν μόνο για τους πλούσιους, να σκεφτείς ότι είχε και ανθρώπους που οικονομικά δεν μπορούσαν αλλά προσέφεραν έργο, το απόγευμα κοιτάγανε να πλέκουν, αν δε μπορούσαν.... καταλαβαίνεις.... είχαν κάνει μικρές εστίες παροχής κοινωνικότητας... Παρότι ιδιωτικό ήταν μεσοαστικής τάξης σχολείο...δεν ήταν ακριβό σχολείο....

Παράρτημα εικόνων

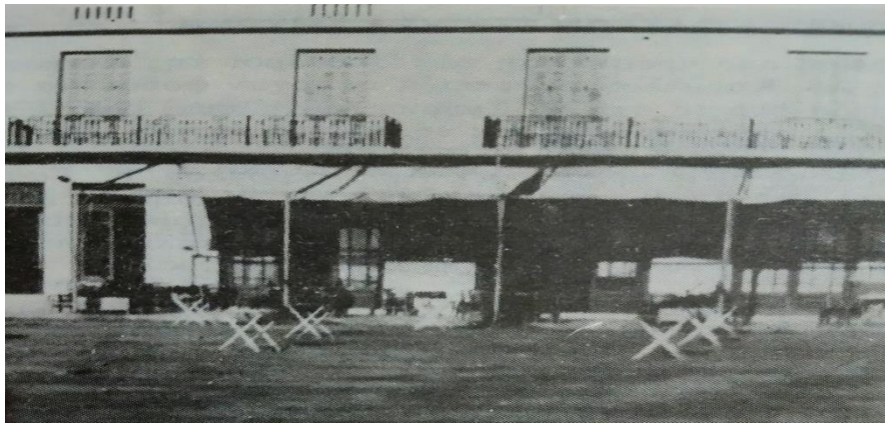
Εικόνα 1: Αρχές δεκαετίας του 30', ένα από τα πρώτα λεωφορεία της Νέας Σμύρνης (πηγή: «60 χρόνια Νέα Σμύρνη»)

Εικόνα 2: Το κτίριο της «Ευαγγελικής Σχολής» στην πλατεία (πηγή: Προσωπικό αρχείο Παναγιώτη Τσακίρη)

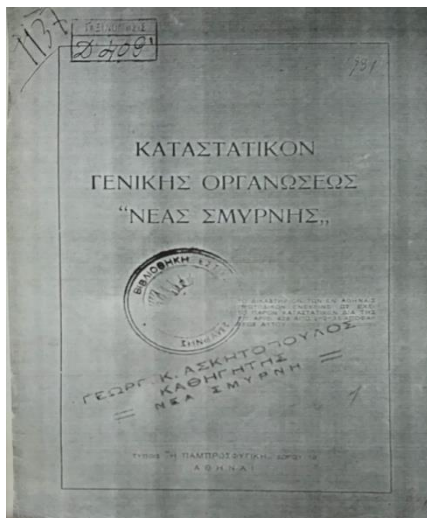
Εικόνα 3: Τα πρώτα αποδυτήρια-εντευκτήρια του Αθλητικού Ομίλου Νέας Σμύρνης (πηγή: Το χρονικό μιας πόλης, σελ. 135)

Εικόνα 4: Το διώροφο κτίριο της «Λέσχης Νέας Σμύρνης» (πηγή: Το χρονικό μιας πόλης, σελ. 263)

Εικόνα 5: Οι σφραγίδες των καταστατικών του Πανιωνίου Γυμναστικού Συλλόγου το 1890 και του 1922

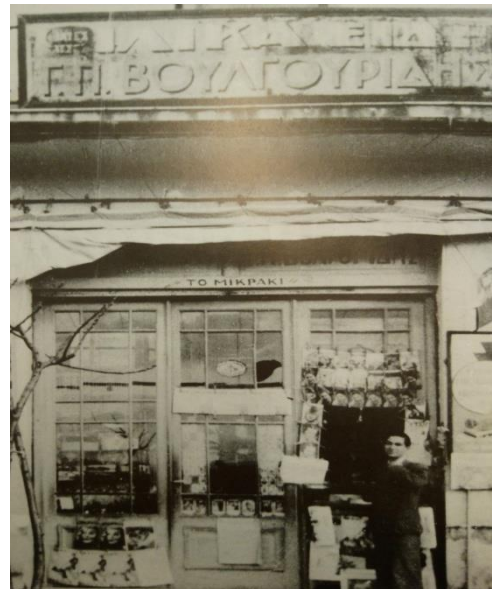
Εικόνα 6 και 7: Το εξώφυλλο του καταστατικού «Γενική Οργάνωσις Νέας Σμύρνης» και η σφραγίδα του συλλόγου

Εικόνα 8: Μπροστά στη «Λέσχη Νέας Σμύρνης». Από αριστερά στην πρώτη σειρά: Σωτ. Γούναρης, Γενικός Γραμματέας της «Ένωσης Αστών Προσφύγων». Στη δεύτερη σειρά: Θάνος Καρύλλος, Πρόεδρος της «Ένωσης Αστών Προσφύγων και πρόεδρος της «Λέσχης Νέας Σμύρνης», Ηρακλής Πλατωνίδης, πρόεδρος της «Γενικής Οργανώσεως Νέας Σμύρνης» κ. α (Πηγή: το Χρονικόν μιας πόλης, σελ 53)

Εικόνα 9: Ο Ιωάννης Μεταξάς απευθύνει χαιρετισμό απ' το μπαλκόνι της «Λέσχης Νέας Σμύρνης» μετά τα εγκαίνια της ύδρευσης (πηγή: Το Χρονικόν μιας πόλης, σελ 90)

Εικόνες 9 και 10: Οι εγκαταστάσεις της εφημερίδας «Η Νέα Σμύρνη» (1930) και το πρώτο ψιλικατζίδικο στην Νέα Σμύρνη (1936) . Πηγή: Το χρονικό μιας πόλης σελ. 200 και 158

Πηγές – Βιβλιογραφία

Α. ΠΗΓΕΣ

Δημοσιευμένες

Εφημερίδα Της Κυβερνήσεως, νόμος 4800, άρθρο 7, 8/7/1930

εφ. «*Η Καθημερινή*» (ένθετο), 3/5/1998, τ. 7, σελ. 4

εφ. *Η Πατρίς*, 7/12/1930, αρ. φύλλ. 991, σελ. 7

εφ. *Η Νέα Σμύρνη*, 2/11/1930 Αρ. φύλλ. 37, σελ.4

εφ. *Η Νέα Σμύρνη*, 18/1/ 1931 Αρ. φύλλ. 47, σελ. 3-4

εφ. *Η Νέα Σμύρνη*,12/4/1932 Αρ. φύλλ. 31, σελ.1

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 19/6/1927, Αρ .Φύλλ. 1, σελ.1

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 26/6/1927, Αρ.Φύλλ.2, σελ.4

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 3/7/1927, Αρ. Φύλλ. 3, σελ. 1

εφ. *Προσφυγικός Κόσμος*, 7/8/1927, Αρ. Φύλλ. 8, σελ.2

εφ. *Προσφυγικός Κόσμος*, 4/9/1927, Αρ. φυλλ. 12, σελ. 2

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 30/10/1927, Αρ. φύλλ. 20, σελ. 1

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 17/12/1927, Αρ. φύλλ. 27, σελ 6

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 13/1/1929, Αρ. φύλλ. 83, σελ. 1

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 29/4/1928,Αρ. φύλλ. 46, σελ. 1

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 16/9/1928, Αρ φύλλ. 66, σελ 1

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 10/2/1929, Αρ. φύλλ. 87, σελ 1

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 4/8/1929, Αρ. φυλλ. 112. Σελ. 4

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 5/1/1930, Αρ. φύλλ. 134, σελ. 4

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 16/3/1930, Αρ. φύλλ. 142 σελ.3

εφ. *Προσφυγικός Κόσμος*, 2/4/1930, Αρ. φυλλ. 144, σελ. 3

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 9/11/1930, Αρ. φύλλ. 175, σελ. 2

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 19/2/1933, Αρ φύλλ. 201, σελ. 3

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 2/4/1933, Αρ. φυλλ. 216, σελ. 3

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 16/7/1933, Αρ. φυλλ. 223, σελ. 2

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 5/9/1933, Αρ. φύλλ. 227, σελ 3

εφ. *Προσφυγικός κόσμος*, 28/1/1934, Αρ. φύλλ. 237, σελ. 1

εφ. *Παμπροσφυγική*, 16/1/1931, Αρ. φύλλ. 1187, σελ.4

Αδημοσίευτες

Ψηφιακό αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου- Μουσείο Μπενάκη

Επιστολή του F. Nansen προς τον Ελ. Βενιζέλο για την αποκατάσταση των προσφύγων, 10/10/1922, φάκελος 318-10, Ψηφιακό Αρχείο Ελ. Βενιζέλου, <http://www.venizelosarchives.gr/rec.asp?id=43234>, (Πρόσβαση στις 6/1/2020)

Αίτηση του Χ. Ιωσηφόγλου για την ανέγερση του Ιωσηφόγλειου ορφανοτροφείου, 27/5/1929, φάκελος 229-40, Ψηφιακό αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου, <http://www.venizelosarchives.gr/rec.asp?id=57510>, (Πρόσβαση στις 6/1/2020)

Υπόμνημα της Ένωσης Αστών Προσφύγων Νέας Σμύρνης προς τον Ελ. Βενιζέλο σχετικά με την ανέγερση της Νέας Σμύρνης, 21/11/1929, φάκελος 165-33, Ψηφιακό αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου, <http://www.venizelosarchives.gr/rec.asp?id=52530> ,(πρόσβαση στις 6/1/2020)

Αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

«Ανέγερσις Νέας Σμύρνης και Νέας Καλλιπόλεως: οδηγίες δια τους οικιστάς και τύποι οικιών και καταστημάτων» (1930), αρχείο Εστία Νέας Σμύρνης

«Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος 1890-1930» 40ετηρίς, αρχείο Εστία Νέας Σμύρνης

Ανέγερσις Νέας Σμύρνης και Νέας Καλλιπόλεως: οδηγία δια τους οικιστάς και τύποι οικιών και καταστημάτων. (1930). Αθήνα: τυπογραφικά καταστήματα η "Μέλισσα", αρχείο Εστία Νέας Σμύρνης

Επιστολή κατοίκου Παπαδόπουλου Νέας Σμύρνης προς τον σύλλογο Ανατολή, 20/7/1939, αρχείο Εστία Νέας Σμύρνης

Επιστολή προς τον Ιωάννη Μεταξά, 1/3/1937, αρχείο Εστία Νέας Σμύρνης

Επιστολή του γυμνασιάρχου «Ευαγγελικής Σχολής Νέας Σμύρνης» προς τον σύλλογο «Ανατολή», 2/12/1938, αρχείο Εστία Νέας Σμύρνης

Επιστολή του μικρασιατικού συλλόγου «Ανατολή» προς τον Αρχιεπίσκοπον των Αθηνών και πάσης Ελλάδος, Χρυσόστομον, 18/1/1935, αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

Επιστολή του προέδρου της «Λέσχης Νέας Σμύρνης» προς τα μέλη της «Ανατολής», 15/10/1938, Αρχείο Εστία Νέας Σμύρνης

Καταστατικό «Εθνικής Στέγης», 1937, αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης.

Καταστατικό «Γενικής Οργανώσεως» Νέας Σμύρνης, 1931, αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης.

Καταστατικό «Πανιωνίου Γυμναστικού Συλλόγου», 1940, αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης.

Καταστατικό «Εξωραϊστικού συλλόγου ο φοίνικας», 1943, αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης.

Λογοδοσία ορφανοτροφείου «Εθνική Στέγη», 1936, αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης

Ομιλία της προέδρου Άννας Παπαδημητρίου κατά τον εορτασμό της 25^{ης} επετείου από την ίδρυση του ορφανοτροφείου, 11/11/1947, αρχείο Εστία Νέας Σμύρνης.

Προτάσεις ανωνύμου τεχνικής εταιρίας «Η Νέα» δια την ανέγερσιν οικιών εν τω συνοικισμώ Νέας Σμύρνης μετά παροχής δανείων, 1927, αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης.

Σύμβασις μεταξύ της ελληνικής κυβερνήσεως και της «Societe Immobiliere du Boulevard Haussmann» δια την ανέγερσιν των συνοικισμών Νέας Σμύρνης και Νέας Καλλιπόλεως, 1931, αρχείο Εστίας Νέας Σμύρνης.

Ηλεκτρονικές διευθύνσεις

Εξωραϊστικός – Εκπολιτιστικός – Αθλητικός Σύλλογος “Ο Φάρος” Ν. Σμύρνης, <https://web.archive.org/web/20101212220244/http://www.farosns.gr/history.htm> (Πρόσβαση στις 6/1/2020)

Αθλητικός Όμιλος Νέας Σμύρνης, <https://www.aonsmilon.gr/> (Πρόσβαση στις 6/1/2020)

B. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αναγνωστοπούλου, Σ. (2013). *Μικρά Ασία 19ος αιώνας-1919 οι ελληνορθόδοξες κοινότητες από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος*. Αθήνα: Πεδίο.

Βασιλειάδου, Δ. (2011). Ανδρική κοινωνικότητα στην αστική Αθήνα: Η Αθηναϊκή Λέσχη. *Μνήμων*, 30.

Βασιλείου, Α & Σταματάκης, Ν. (2000). *Λεξικό επιστημών του ανθρώπου*. Αθήνα: Gutenberg .

Καμούζης, Δ. (2015). *Η γυναικεία εκπαίδευση και ο γλωσσικός εξελληνισμός των τουρκόφωνων Ρωμιών της Μικράς Ασίας: Το Ομήρειο παρθεναγωγείο Σμύρνης (1881-1922)*. Αθήνα: Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών.

Κασιμάτη, Κ. (2014). *Σμύρνη: τα μείζονα Κόθηρα*. Αθήνα: Guttenberg.

Κατσάπης, Κ. (2003). Αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε γηγενείς και πρόσφυγες στην Ελλάδα την περίοδο του Μεσοπολέμου. (Συλλογικό), *Πέρα από την καταστροφή*. Αθήνα: Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

Καφετζάκη, Τ. (2016). Ευαγγελική σχολή Σμύρνης και Νέας Σμύρνης. *Εστία Νέας Σμύρνης* (τεύχος 93).

- Κολιοπούλου-Γρίβα, Κ. (1978). *Σελίδες ιστορίας, οι δρόμοι της Νέας Σμύρνης* (τόμ. α). Αθήνα.
- Κολιοπούλου-Γρίβα, Κ. (1992). *Σελίδες ιστορίας, οι δρόμοι της Νέας Σμύρνης* (τόμ. γ). Αθήνα.
- Κουλούρη, Χ. (1997). *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.
- Λεύκωμα Εστίας Νέας Σμύρνης, πενήντα χρόνια 1930-1980*. Εστία Νέας Σμύρνης.
- Λιάκος, Α. (2011). *Το 1922 και οι πρόσφυγες. Μια νέα ματιά*. (συλλογικό). Αθήνα: Νεφέλη.
- Λινάρδος, Π. (1998). *Η Σμύρνη του Πανιωνίου: Από τη μικρασιατική πρωτοπορία στην αθηναϊκή αναγέννηση*. Νέα Σμύρνη: Οι φίλοι των τεχνών.
- Μαμώνη, Κ. & Ιστικοπούλου, Λ. (2006). *Σωματειακή οργάνωση του ελληνισμού στη Μικρά Ασία (1861-1922)*. Αθήνα: Εστία.
- Μαμώνη, Κ. & Ιστικοπούλου, Λ. (2004). *Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία: Δ' σύλλογοι Κιλικίας, Μυσίας και Παφλαγονίας: Προσθήκες στα δημοσιεύματα Α', Β', Γ'. Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*. Αθήνα: Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών.
- Μαμώνη, Κ. (1979). Το αρχείο του Μικρασιατικού Συλλόγου "Ανατολή". *Μνημοσύνη*, τ. 7.
- Μαντόγλου, Α. (2010). *Κοινωνική μνήμη και λήθη*. Αθήνα: Πεδίο.
- Μαντόγλου, Α. (2012). *Μνήμες: ατομικές-κοινωνικές-ιστορικές*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Μαυρογορδάτος, Γ. (1992). Το ανεπανάληπτο επίτευγμα. τ.9.
- Μπόζη, Σ. (2002). *Ο Ελληνισμός της Κωνσταντινούπολης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μωραΐτου, Ι. (2017). *Η πολιτική χωροθέτησης και εγκατάστασης των Ελλήνων προσφύγων από τη Μικρά Ασία εντός και εκτός του Δήμου της Αθήνας, μετά τη Μικρασιατική καταστροφή: Η περίπτωση της Νέας Σμύρνης*. Ετήσια έκδοση Εστίας Νέας Σμύρνης.
- Νέα Σμύρνη: από την καταστροφή στη δημιουργία*. (2010). Νέα Σμύρνη: Δήμος Νέας Σμύρνης.
- Ορφανίδης, Α. (1956). *Στοιχεία δια την ιστορίαν της Νέας Σμύρνης*. Αθήνα.
- Πανταζής, Α. (2000). *Νέα Σμύρνη: η πολιτική ιστορία της*. Αθήνα: Ασπασία Πανταζή.
- Πανταζής, Α. (1988). *Νέα Σμύρνη: το χρονικό μιας πόλης* (Τομ. Α'). Αθήνα: Ασπασία Πανταζή.

Πανταζής, Α. (1989). *Νέα Σμύρνη: Το χρονικό μιας πόλης* (Τομ. Β'). Αθήνα: Ασπασία Πανταζή.

Παραλίκης, Σ. (2007). Η συμβολή της τοποτηρητείας Σμύρνης στον χαρακτηρισμό της Νέας Σμύρνης ως κηπούπολης στην Αθήνα του μεσοπολέμου. *Τεχνικά Χρονικά* .

Παραλίκης, Σ. (2006). *Ιστορία του δήμου Νέας Σμύρνης (1922-1940): ίδρυση και πολεοδομική εξέλιξη*. Αθήνα: Τομέας Πολεοδομίας Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου.

Πετράκη, Μ. (2006). *Ο μύθος του Μεταζά*. Αθήνα: Ωκεανίδα.

Σολομωνίδης, Χ. (1960). *Η εκκλησία της Σμύρνης*. Αθήνα: Τυπογραφείο Μαυρίδη .

Σολομωνίδης, Χ. (1961). *Η Παιδεία στη Σμύρνη*. Αθήνα: Τυπογραφείο Μαυρίδη.

Σολομωνίδης, Χ. (1957). *Της Σμύρνης*. Αθήνα: Τυπογραφείο Μαυρίδη.

Σολομωνίδης, Χ. (1957). *Της Σμύρνης*. Αθήνα: Τυπογραφείο Μαυρίδη.

Σολομωνίδης, Χ. (1954). *Το θέατρο στη Σμύρνη*. Αθήνα: Τυπογραφείο Μαυρίδη.

Σολομωνίδης, Χ. (1954). *Το θέατρο στη Σμύρνη*. Αθήνα: Τυπογραφείο Μαυρίδη.

Σταματοπούλου-Βασιλάκου, Χ. (1998). Το θέατρο στη Σμύρνη. *Η Καθημερινή* .

Συλλογή νόμων, διαταγμάτων κλπ αφορώντων την Ε.Α.Π. (1926). Αθήνα.

Τσώλη, Ε. (2012). Εστία Νέας Σμύρνης: Ένας ύμνος στη συλλογικότητα και στο μεγαλείο της Ελληνορθόδοξου Μικρασιατικής Παραδόσεως. *Εστία Νέας Σμύρνης* (τεύχος 89).

Χατζηιωσήφ, Χ. (2002). *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. (συλλογικό), Ο Μεσοπόλεμος 1922-1940* (Τομ. Β1). Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Χριστοδούλου, Λ. (2014). *Η ιστορία των σωματείων της Νέας Ιωνίας*. Αθήνα: Μπαλτά.

Hughes M &, Kroehler. C. (2014). *Κοινωνιολογία: οι βασικές έννοιες*. Αθήνα: κριτική.